

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MİTAT ENÇ'İN UZUN ÇARŞININ ULULARI ADLI ESERİNDE HALK
BİLİMSEL UNSURLAR

Veysel ALTUNTAŞ

Danışman: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Çukurova Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / OCAK 2021

ONAY

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

201811029 numaralı öğrencimiz olan **Veysel ALTUNTAŞ** tarafından hazırlanan **“Mitat Enç’in Uzun Çarşının Uluları Adlı Eserinde Halk Bilimsel Unsurlar”** başlıklı bu tez çalışması jürimiz tarafından **oy birliği** ile **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi - Asıl Üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi - Jüri Asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. Dışı - Jüri Asıl Üyesi: Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ

(Çukurova Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

21 / 01 /2021

Doç. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir

İTHAF

Canım Aileme...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

21/01/2021

Veysel ALTUNTAŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans dersleri sırasında ve tez konusu seçerken isteklerimi dikkate alıp çalışma sürecim boyunca, anlayışlı tavrını, yol göstericiliğini, motive edici sözlerini ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen saygıdeğer danışmanım **Prof. Dr. Sevin ARSLAN**'a, derslerinde ve ders sonralarında sorduğum sorulara büyük bir sabır ve özenle cevaplar veren değerli hocam **Dr. Begüm KURT**'a, dostluğu ile tez sürecime katkı gösteren **Umut Kayahan ŞEN**'e ve her durumda bana destek olan eşime teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

MİTAT ENÇ'İN UZUN ÇARŞININ ULULARI ADLI ESERİNDE HALK BİLİMSEL UNSURLAR

Veysel ALTUNTAŞ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Ocak 2021, 215 sayfa

Halk bilimi, halkların yaşantılarını, geleneklerini, göreneklerini çeşitli durumlar karşısında gösterdikleri tavırları, inanışlarını, hayatın en önemli evreleri olan geçiş dönemlerindeki uygulamalarını inceleyen bir bilim dalı olarak çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Halklar yaşadıkça halk bilimi de gelişmeye devam edecektir. Aynı zamanda tarihsel araştırmalar geliştikçe ve sonuçlandıkça halk bilimine ait yeni bulgular elde edilecektir. Türk halk bilimi ve halk bilimi dairesi içinde bulunan halk edebiyatı unsurları çeşitli eserlerde çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bu eserler, halkın yaşayış biçimlerini gösterme ve sonraki nesillere aktarmada çok büyük görevler üstlenmektedirler. Mitat Enç, halk bilimi unsurlarına yer verdiği Uzun Çarşının Uluları adlı hikâye kitabında Gaziantep ve yakın çevresindeki halk kültürlerine bolca yer vermiştir. Mitat Enç, bölgenin yaşantısını, cumhuriyet sonrasındaki modernleşme sürecini, halkın geleneklerine olan bağlılığını ve modernleşme karşısındaki şaşkınlığını samimi bir üslupla ve yine halkın diliyle aktarır. O bölgenin halk kültürünün toplu bir yansıması olarak görülecek Uzun Çarşının Uluları halk bilimi açısından oldukça zengin bir birikime sahiptir. Bu çalışmada amaç; toplumun hafızası olarak kabul edilebilecek halk bilimi unsurlarının küreselleşmeyle birlikte kaybolmaya başladığı bir dönemde, bu unsurların Uzun Çarşının Uluları kitabındaki kullanımlarını tespit etmektir. Bu araştırmayla birlikte bir hikâye kitabının içine yerleştirilmiş halk bilimi ve halk bilimi içinde değerlendirilen halk edebiyatı unsurlarının kullanılış şekilleriyle, karakterler üzerinden verildiği örneklerle ne kadar zengin olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiş olacaktır.

Anahtar kelimeler: Halk, halk bilimi, halk bilimi unsurları, Mitat Enç, Uzun Çarşının Uluları.

ABSTRACT**FOLKLORE ELEMENTS WITHIN THE WORK OF MİTAT ENÇ NAMED
UZUN ÇARŞININ ULULARI****Veysel ALTUNTAŞ****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Advisor: Prof. Dr. Sevin ARSLAN****January 2021, 215 pages**

Folklore embraces a wide range of fields as a branch of science which examines the lifestyles, traditions, customs, attitudes and beliefs of peoples in various situations, and their practices during the transition periods, which are the most significant phases of life. Folklore will proceed to develop as the peoples exist. At the same time, new findings on folklore will be attained as historical research improves and results. Elements of folk literature within the Turkish folklore and folklore department have been used in various ways in various works. These works undertake great tasks in demonstrating the way of life of the people and in transferring them to next generations. In his story book called Uzun Çarşının Uluları, Mitat Enç comprehensively mentioned the folk cultures of Gaziantep and its immediate surroundings. Mitat Enç conveys the style of life of the region, the modernization process after the proclamation of the republic, the devotion to the traditions of the people, and their astonishment against modernization in a sincere manner and again in the language of the people. Uzun Çarşının Uluları which can be seen as a collective reflection of the folk culture of that region, has a very rich accumulation of folklore. The purpose of this study is; in a period when folklore elements that can be considered as the memory of the society started to disappear with globalization, it is to determine the use of these elements in the book Uzun Çarşının Uluları. With the help of this research, it will be displayed once again how opulent it is with the instances given over the characters and the ways of using folk literature elements that are evaluated in folklore and folklore, which are placed in a story book.

Keywords: Folk, folklore, folklore elements, Mitat Enç, Uzun Çarşının Uluları.

ÖN SÖZ

Halk bilimi, bir halkın tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar, gittiği her coğrafyadaki tüm yaşantılarını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının ülkemizde gelişmesi geçen yüzyılda başlamış, cumhuriyetten sonra hız kazanmıştır. Halk bilimi çalışmaları çeşitli şekillerde yapılabilmektedir.

Saha çalışmalarında araştırmacı bizzat halkın içine girer ve onların yaşantılarına tanıklık eder. Halktan insanlarla konuşur ve onların sözlerini aktarır, kayıt altına alır. Bunun yanında halk bilimi araştırmacılarından bir bölümü de edebî eserlerde kullanılan halk bilimi unsurlarını inceler. Çünkü her yazar, yazdığı kitaplara toplumundan izler taşır, aktarır. Yazar içinden çıktığı, yaşadığı toplumun yaşayış biçimlerini isteyerek veya istemeyerek eserlerine yerleştirir. Bu olağan bir süreçtir. Halk bilimi araştırmacısı bu eserlerdeki halk bilimi unsurlarını tespit eder ve bu tespitlerinin eserlerde nasıl kullanıldığını aktarmaya çalışır. Bu araştırma oldukça önemlidir çünkü bir eseri anlamlandırmak onun satır aralarında anlattıklarını görmekle mümkündür. Bir eserde anlatılan karakterin yaptığı bazı davranışları, yaşadığı toplumun kültür kodlarını bilmekle çözümleyebilirsiniz. Aynı zamanda eserde olayların geçtiği bölgenin kültür unsurlarını bilmek o eserin alt başlıklarının görülmesine vesile olur.

Edebî eserler medeniyetlerin birer aynasıdır. Ayrıca edebî eserler, bir toplumun en önemli miraslarıdır. Bu mirasların içinde yer edinmiş halk kültürü unsurlarının tespiti ve sonraki nesillere aktarımı, halk bilimi araştırmacılarının görevidir. Bu görev zor ve oldukça önemlidir. Çünkü herhangi bir bölgenin unutulmaya yüz tutmuş halk bilimi unsurlarını kayıt altına almak ve sonraki nesillere aktarmak, bir toplumun belleğini yitirmemesi için yapılan çalışmalardır.

Mitat Enç, Uzun Çarşının Uluları kitabının her sayfasında birden çok olacak şekilde halk bilimi ve onun dairesi içinde bulunan halk edebiyatı ürünleri örneklerini sunmuştur. Bunu yaparken herhangi bir yapaylığa düşmemiş, halkın yaşayışını doğrudan aktarmıştır. Karakterleri, halkın içinden, halkın yaşadıklarına doğrudan tanıklık etmiş kişilerden seçmiştir. Bu anlamda bu kitabın halk bilimi açısından önemi oldukça fazladır.

Bu çalışmada Uzun Çarşının Uluları kitabındaki halk bilimi unsurları sayfa numaralarına göre verilmiştir. Fakat aynı unsurdan birden fazla örnek tespit edildiğinde alt alta verilmiştir. Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen unsurlardan bazıları cümleleriyle birlikte değil sadece isim olarak alınmıştır. Bu şekilde hem tezin hacmi boş

yere genişletilmemiş hem de bu tezden sonra yapılacak araştırmacılar doğrudan ilgili sayfaya yönlendirilmiştir.

Ayrıca hem Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen unsurların aktarımında hem de diğer bilimsel çalışmalardan yapılan alıntılarda yazım ve noktalama konusunda eserlerin aslına bağlı kalınmıştır. Bu şekilde eserlerin orijinalliklerine duyulan saygı gösterilmiştir.

Dünyanın ve ülkemizin Covid 19 virüsüyle uğraştığı, pandemi sürecine denk gelen bu çalışmanın başlangıcında bana her türlü desteği gösteren sevgili danışman hocam **Prof. Dr. Sevin ARSLAN**'a, yine bu süreçte desteklerini esirgemeyen hocam Dr. **Begüm KURT**'a, 2015 yılında Berhava Öykü dergisini çıkarttığımız sırada beni Mitat Enç ve Uzun Çarşının Uluları'yla tanıştıran ve derginin bir sayısını Mitat Enç sayısı yapmamıza vesile olan değerli dostum, yol arkadaşım **Hüseyin Ahmet ÇELİK**'e, arkadaşlığıyla beni bu süreçte asla yalnız bırakmayan **Umut Kayahan ŞEN**'e ve tüm zorluklara benimle beraber göğüs geren sevgili eşim **Neslihan ALTUNTAŞ**'a teşekkür ederim.

OCAK, 2021

Veysel ALTUNTAŞ

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	x
EKLER	xiv
1. GİRİŞ	1
2. YÖNTEM	6
3. BULGULAR	11
3.1. Mitat Enç'in Hayatı, Sanatı Ve Eserleri.....	11
3.1.1. Mitat Enç'in Hayatı.....	11
3.1.2. Mitat Enç'in Sanat Anlayışı ve Eserleri.....	12
3.2. Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları Adlı Eserinde Halk Bilimsel Unsurlar	14
3.2.1. Kalıplaşmış Sözler ve Dil ve Anlatım.....	14
3.2.1.1. Atasözleri	15
3.2.1.2. Deyimler	20
3.2.1.3. Hitaplar	58
3.2.1.4. Dualar (Alkışlar)	59
3.2.1.5. Beddualar (Kargışlar)	62
3.2.1.6. Ağız.....	65
3.2.1.7. Nasihatler	66
3.2.1.8. Selamlaşma	67
3.2.1.9. Küfürler ve Argolar	69
3.2.1.10. Lakaplar	75
3.2.2. Manzum Türler.....	80
3.2.2.1. Mani	80
3.2.2.2. Tekerleme	81

3.2.2.3. Türkü.....	83
3.2.3. Mensur Türler.....	84
3.2.3.1. Masal.....	84
3.2.4. Halk Şairleri	86
3.2.4.1. Âşık Ömer	86
3.2.4.2. Yunus Emre	88
3.2.4.3. Karacaoğlan	89
3.2.5. Seyirlik Halk Oyunları	90
3.2.5.1. Karagöz ve Hacivat.....	90
3.2.6. Geçiş Dönemleriyle İlgili Unsurlar	93
3.2.6.1. Doğum	93
3.2.6.1.1. Doğum Öncesi	93
3.2.6.1.1.1. Kısırlılığın Tedavisi	94
3.2.6.1.1.2. Hamilelik	96
3.2.6.1.1.3. Aş Erme	97
3.2.6.1.2. Doğum Sonrası	98
3.2.6.1.2.1. Lohusalık	99
3.2.6.1.2.2. Ad Koyma.....	99
3.2.6.1.2.3. Kırk Çıkarma	101
3.2.6.2. Evlenme	102
3.2.6.2.1. Evlenme Biçimleri.....	102
3.2.6.2.2. Evlilik Öncesi	103
3.2.6.2.2.1. Görücülük - Kız İsteme - Söz Kesme	104
3.2.6.2.2.2. Nişan	105
3.2.6.2.2.3. Çeyiz	106
3.2.6.2.2.4. Okuntu (Davetiye)	107
3.2.6.2.3. Evlenme Sırası.....	107
3.2.6.2.3.1. Düğün	107
3.2.6.2.3.2. Gelin Alma ve Karşılama	108
3.2.6.2.3.3. Gerdek.....	109
3.2.6.3. Ölüm	110
3.2.6.3.1. Cenaze İşlemleri	111
3.2.6.3.2. Belirli Günler.....	112
3.2.7. Bayramlar	113

3.2.8. Oyunlar Eğlenceler.....	114
3.2.8.1. Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri.....	114
3.2.8.2. Yetişkin Oyun ve Eğlenceleri	120
3.2.9. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar.....	123
3.2.9.1. Halk Hekimliği	123
3.2.9.2. Halk Takvimi	128
3.2.9.3. Halk Botaniği.....	130
3.2.9.4. Halk Zoolojisi	135
3.2.9.5. Halk Taşıtları	139
3.2.9.6. Halk Müziği	141
3.2.9.6.1. Müzik Aletleri	141
3.2.9.7. Halk Ekonomisi	142
3.2.9.7.1. Meslekler	142
3.2.9.7.2. Para ve Değerli Eşyalar	146
3.2.9.8. Halk Hukuku - İslami Hassasiyetler	147
3.2.9.9. Sosyal Tarih ve Savaşlar.....	149
3.2.9.10. Halk Mimarisi	151
3.2.9.10.1. Konut Çeşitleri ve Konut Bölümleri.....	151
3.2.9.10.2. Konutlarda Aydınlatma ve Isınma.....	154
3.2.9.10.3. Konutların Döşenmesi ve Ev Eşyaları.....	155
3.2.9.11. Halk Mutfağı.....	157
3.2.9.11.1. Yiyecek Türleri.....	159
3.2.9.11.2. İçecek Türleri.....	165
3.2.9.11.3. Keyif Verici Maddeler.....	166
3.2.9.11.4. Mutfak Araç ve Gereçleri.....	167
3.2.9.12. Giyim Kuşam Süslenme	169
3.2.9.12.1. Erkek Giyimleri	169
3.2.9.12.2. Kadın Giyimleri.....	172
3.2.9.12.3. Erkek Süslenmesi	173
3.2.9.12.4. Kadın Süslenmesi	174
3.2.10. İnançlar.....	175
3.2.10.1. İnanç Merkezleri (Yatırlar-Türebeler).....	176
3.2.10.2. Kutsal Sayılan Kişiler	179
3.2.10.3. Nazar - Nazarlık - Büyü.....	180

3.2.10.4. Adak.....	181
3.2.10.5. Formülistik Sayılar	182
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	184
KAYNAKÇA.....	191
EKLER	199

EKLER

Ek A. Etik Onay Belgesi	199
--------------------------------------	-----

1. GİRİŞ

Halk bilimi, ortak bir geçmişi olan, bir arada yaşayan bir toplumun oluşturduğu ortak uygulamaları inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı halka ait tüm maddi ve manevi alanlardaki kültürel ürünleri araştırmaktadır. Halk bilimi araştırmaları birçok şekilde sürdürülebilmektedir. Edebî eserlerdeki halk bilimi unsurlarının kullanımı da bu araştırma alanlarından biridir.

“Mitât Enç’in Uzun Çarşının Uluları Adlı Eserinde Halk Bilimsel Unsurlar” adını taşıyan bu tezin konusu halkın yaşantısının yani halk bilimi unsurlarının eserdeki kullanımının tespiti. Halk bilimi unsurlarının ve halk edebiyatı unsurlarının eserdeki kullanım şekilleri ve anlamları tespit edilmiştir.

Türk halk bilimi çalışmaları özellikle cumhuriyet sonrasında hız kazanmış olmasına rağmen hâlâ yeterli seviyede değildir. Modernleşme süreci ile birlikte Türk toplumunun kendi kültürünü unutma seviyesine geldiği bu dönemde halk bilimi çalışmaları ayrı bir önem kazanmıştır.

Edebî eserlerde kullanılan halk bilimi unsurlarının tespiti çalışmaları; hem o halk kültürü unsurlarının kayıt altına alınmasını sağlaması yönünden hem de o unsurların sonraki nesillere aktarımındaki rolüyle büyük önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında yapılan kaynak taramalarında, Mitât Enç’in Uzun Çarşının Uluları adlı kitabında yer alan halk bilimi unsurları üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırmayla amaçlanan,

- Uzun Çarşının Uluları adlı kitapta yer alan halk bilimi unsurlarını tespit etmek,
- Kullanılan halk bilimi unsurlarının hangi anlamlarda ve hangi sıklıkla kullanıldığı göstermek,
- Kitapta kullanılan halk bilimi unsurlarını çeşitli kategorilerde sınıflandırıp analiz etmek.

Böylelikle çalışmada söz konusu olan Uzun Çarşının Uluları adlı kitapta halk bilimi unsurlarının yerinin belirlenmesi ve halk bilimi çalışmalarının zenginleşmesi ve gelişmesi amaçlanmıştır.

Tüm toplumlar çeşitli sebeplerden dolayı zaman içinde değişirler. Türk toplumunun değişiminin çeşitli dönem noktaları vardır. Şüphesiz bunların en başında İslamiyet’in kabulü gelmektedir. İslamiyet’in kabulü sonrasında Türk toplumu yeni bir

yaşantı biçimine geçmiştir. Ama eski kültürünün izlerini de yeni yaşayış biçimine uydurmuştur.

Türk toplumunun değişiminin ikinci önemli noktası ise tüm dünyayı etkileyen modernleşme ve küreselleşme süreci olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bu süreç insanları tek tipleştirmiş, toplumların kendine özgü dinamiklerini, özelliklerini yok etmeye başlamıştır. Bu tek tip insan üreten sürecin karşısında toplumların yapacağı en önemli şeylerin başında kendi kültürlerinin farkına varmak ve onları muhafaza etmek gelmektedir. Türk halk kültürü çok uzun zamandır akan bir nehrin oluşturduğu büyük bir göl gibi düşünülebilir. Büyük bir birikimi ve çok geniş alanlarda kıyısı olan Türk halk kültürü, aynı zamanda toplumun hafızasıdır. Bu hafızayı yitirmemek için halk bilimi çalışmalarının önemi büyüktür.

Halk kültürü sözlü kültür içinde yer alsa da bu kültürün sonraki nesillere aktarımındaki en büyük rol yazılı kaynaklarındır. Küreselleşmenin hızla yayıldığı günümüzde edebî eserlerdeki halk bilimi unsurlarının tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Mitat Enç, Türk toplumunun modernleşme sürecinde yaşadıklarını ve toplumda yaşayan halk kültürü unsurlarını anılarıyla birlikte yoğurduğu Uzun Çarşının Uluları hikâye kitabında oldukça başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Çeşitli sebeplerden dolayı halk kültüründen uzaklaşan Türk toplumunda, bir edebî eserde yer alan, bazıları hâlâ yaşayan, bazıları ise yakın geçmişe kadar yaşamış olan bu halk bilimi unsurlarının araştırılması ve tespit edilmesi halk bilimi açısından değerli bir çalışma olarak görünecektir. Halk kültürü unsurlarının sonraki nesillere aktarımında edebî eserlerin rolü yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Edebî eserlerde yer alan halk bilimi unsurlarının tespiti ve kullanım alanları da bu kültürlerin varlığının tanıtımında ve yaşamasında oldukça önemli olduğu aşikârdır.

Çalışmada halk bilimi unsurlarının tespiti üzerinden gidildiği için halk bilimi kavramı üzerinde durulmuştur. Halk biliminin tanımı yapılmış ve sınırlılıkları üzerinde çalışılmıştır.

Halk bilgisi (folklor) kavramını Ignacz Kunos şöyle açıklamaktadır: “Halk yaşayış, duyuş ve gelenekleri. Bir toplulukta yaşayan inançları ve alışkanlıkları, söylenen türkü, masal, fıkra, atalar sözü, bilmece, tekerleme, efsane gibi varlıkları inceleyerek, o toplumun yaşayış ve duyuşunu anlatmaya çalışan bilime denir” (Kunos, 1978, s. 160).

Halk bilimi kavramı Erman Artun tarafından da şöyle ifade edilmektedir:

Halk bilimi: Bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddî ve manevî alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırmayı amaçlayan bir bilimdir. Halkbilimi veya folkloristik bilimi insan davranışlarını ve geleneklerini, objesi olan insanı daha iyi anlamak ve onunla ilgili daha derin bir bilgiye kavuşmak amacıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan bağımsız bir bilim dalıdır (Artun, 2014, s. 241).

Eflatun Cem Güney de halk bilimini tanıtırken bu bilimin kapsamının oldukça geniş olduğunu şu ifadelerle söylemiştir:

Folklor; Halk bilimi... Halka ait her şeyi içine alır. Giyim, kuşamdan tutun da, halk oyunlarına kadar... Çeşitli dallan var. Biz, bunlardan birini, "sahibi bilinmeyen sözlü halk verimleri"ni alıyoruz. Folklorumuzun en zengin bölümü, "Folklor Edebiyatı" dediğimiz yönü bu. Halk hikâyeleri, halk masalları, halk efsaneleri, halk fıkraları, halk bilmeceleri, Atasözleri ve halk deyimleriyle mani ve türküler bu bölüme girer. Çünkü bunlar belli sanatçıların eseri değil, halkın duygu, düşünce ve hayal gücüyle ortaklaşa yaratılmış verimleridir, sahipleri de belli değildir (Güney, 1971, s. 5).

Halk bilimi çalışmaları özellikle geçen yüzyılda hız kazanmıştır. Bu süre zarfında halk bilimi çalışmaları oldukça gelişmiş ve birçok yöntem araştırılmış ve bulunmuştur. Bulunan bu yöntemlerle çeşitli toplulukların halk bilimi unsurlarına ait birçok veri elde edilmiştir. Hatta bu veriler sayesinde ortak geçmişe sahip kültürler bile ortaya çıkarılmıştır.

Halk, belli bir gelenek içinde oluşmuş yaratma sayesinde birbirine bağlanan, bu ürünü kendisine ait kabul eden bir topluluktur. Bu topluluğun bütün üyeleri tarafından bilinen ve tanınan halk bilgisi ürününün ne olduğu ise, yine o ürünün kendi metninde, kendi yapısında ve oluştuğu çevre ve şartlara bağlı olarak ortaya çıkan estetik ve sanat kaygısı olan maddî ve manevî olguda aranır. Bir başka ifadeyle; metni, yapısı ve dokusu, oluştuğu şartlar ve çevre itibarıyla kendine has sanat değeri olan bir yaratmaya sahip olduğunu iddia eden herhangi bir topluluk halk kavramı ile ifade edilebilir. Bu değere sahip olan topluluğun üyeleri birbirlerini doğrudan tanımasalar bile, aynı estetik ve sanat değeri olan bir olgu sayesinde birbirlerine bağlanır ve birbirleriyle doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak bir ilişki içinde bulunurlar (Ekici, 2000, s. 7).

Halk biliminin tanımı, hangi alanları kapsadığı ve hangi diğer bilim dallarıyla ilişki içinde olduğu konusu çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar devam

etmekle birlikte yakın zamanda halk biliminin bağımsız bir disiplin olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

19. yüzyılda bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ile birlikte halk bilimi birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Tanım çeşitliliğinin nedeni büyük ölçüden halk bilimi çalışma sahasının genişliği ile ilgilidir. Halk bilimi, malzemesi bakımından hemen hemen bütün sosyal bilim dairelerini kapsayan çerçeve bir yapı arz eder. Halk bilimine özgü malzemenin genişliği onu birçok bilim dalı ile doğrudan ilgili kılmaktadır. Esasında sosyal bilimler olarak nitelendirilen bütün bilim daireleri birbirleriyle daimi bir paylaşım ve etkileşim içindedir. Bu nedenle ilk halk bilimi malzemeleri tarih, antropoloji, etnoloji, edebiyat, arkeoloji, teoloji, sanat vb. bilim dalları kapsamında değerlendirilerek sonuçları da söz konusu bilimler bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle, elde edilen malzemeler ilk başta bu bilim dallarının mevcut yöntem ve teorileri kapsamında ele alınmıştır. Zamanla kendine özgü çalışma yöntemi kuramları teşkil eden halk bilimi, gerektiğinde diğer disiplinlerden ve onların çalışma yöntemlerinden faydalanmaya devam ederek bağımsız bir disiplin olma yolunda hızlı bir gelişme kaydetmiştir (Aça, 2019, s. 14).

Bununla birlikte ülkemizde halk bilimi çalışmaları cumhuriyet sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Yine de bu alanda yapılan çalışmalar, Türk halk kültürünün coğrafi dağılımı ve geçmiş birikimiyle birlikte düşünüldüğünde ne kadar az kaldığı görülebilecektir.

Dünyada ilk kez “folklor” teriminin William John Thoms tarafından Londra’da yayınlanan Atheneum dergisinde 1846 yılında teklif edilmesinin üzerinden bugün yüz elli yılı aşkın bir süre geçmiştir. Folklorun bir bilim olarak doğuşunun üçüncü yüzyılına adım attığımız bu dönemde, “Türk Dünyası Folkloru” teriminin oluşmuş ve bu dünyanın folklorunun incelenmesi konusunda yeni yöntem arayışlarının hızlanmış olması, gelecekte bu büyük dünyanın folklor olaylarının kendine özgü yönlerini dikkate alan kuram ve yöntemleri geliştirerek uygulamaya koyabileceğimizin umut ışıkları olarak değerlendirilmelidir” (Oğuz, 2013, s. 15).

Görüldüğü üzere halk biliminin, hem dünyada hem de ülkemizde ayrı ve bağımsız bir bilim dalı olarak görülmesinin üzerinden çok zaman geçmemiştir. Bu çalışmaların henüz çok genç olduğu aşikârdır.

Edebî eserlerle halk kültürü arasında sıkı bir bağ vardır. Halk kültürü sözel unsurların çoğunlukta olduğu bir alandır. Bu yüzden ki dil ile ilgili her şey halk

bilimiyle de doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır. Aynı zamanda bilim olarak da edebiyat ve halk bilimi birbiriyle benzer özellikler gösterebilmektedir.

Folklor sözlü sanatların özel bir biçiminin ürünüdür. Edebiyat da sözlü sanattır ve folklor ile edebiyat, dahası folklor bilimi ile edebiyat eleştirisi arasındaki sıkı bağların kaynağı budur. Folklor ile edebiyat manzum (poetic) türlerde birbirleriyle kısmen örtüşürler. Sadece edebiyata özgü türler (örneğin roman) ve sadece folklorla özgü türler (örneğin büyü) olsa da, hem edebiyat hem de folklor ortak bir türde sınıflandırılabilirler; bu tür de manzumdur. Kaldı ki folklor ve edebiyatın amaçları ve yöntemleri arasında kesin benzerlikler vardır (Propp, 1998, s. 13).

Edebiyat eserlerinde halk kültürünün birçok tesiri vardır. Bu tesirlerin edebî eserlerde nasıl yer bulduğu elbette eser müellifinin tasarrufundadır. Yazar, halk kültürü unsurlarını doğrudan eserinde kullanabileceği gibi çeşitli vesilelerle bu kültüre göndermelerde de bulunabilir. Pertev Naili Boratav, “Bizim Edebiyatımızda Halk Edebiyatının Tesirleri” adlı makalesinde eserlerinde Türk halk kültüründen yararlanmış birçok müellif sayıp, onların eserlerinden örnekler verdikten sonra, edebiyat ile halk kültürünün nasıl iç içe olduğunu, halk kültüründen yararlanan ve onu içselleştiren yazarların sanatın gerçek gücünü nasıl kullandıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Burada sanatkârın mevzularını, doğrudan doğruya, kalıplaşmış halk edebiyatı mahsullerinden alıp almaması veya halk edebiyatının ananevi şekillerini kullanıp kullanmaması ehemmiyeti haiz değildir. Asıl mühim olan, sanatkârın halk edebiyatına - mevzularına, ifade usullerine, tekniğe, edebî şekillerine- reel kıymetini verebilmesi, bu edebiyatın mahsullerini, kendilerini meydana getiren muhit ile birlikte, onun bir cüzü olarak onunla beraber değişen, gelişen organik mahsuller olarak görebilmesidir (Boratav, 1982, s. 59).

Edebiyat eserlerinde halk kültürü unsurlarının kullanılması aslında o eserin köklerinin sağlam temellere sahip olması demektir. Türk halk kültürü, geçmişten bu yana gelen engin birikimiyle ve günümüzde yaşamaya devam etmesinin verdiği canlılıkla edebî eserlerde kullanılabilecek temel malzemelerdendir. Türk halk kültürü unsurlarını bilerek veya bilmeyerek kullanan her yazar, geçmişten geleceğe akan bir nehrin bereketli sularını, eseriyle birlikte verimli topraklarda yetişen köklü ağaçlara taşımaktadır. Böylelikle içinde halk bilimi unsurlarının bulunduğu her eser, hem Türk halk kültüründen faydalanmakta hem de içeriğiyle halk kültürünün sonraki kuşaklara ulaşmasında oldukça önemli bir görev üstlenmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmaya başlamadan önce birkaç aşama gerçekleştirilmiştir. Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları Adlı Eserinde Halk Bilimsel Unsurlar çalışmasına başlarken önce halk bilimi ile ilgili kaynaklar taranmış; halk biliminin hangi alanları kapsadığı saptanmış ve bunun edebiyata yansımaları üzerinde çalışılmıştır.

Daha sonra çeşitli yazarların eserleri üzerinde yapılmış halk bilimi unsurları çalışmaları hakkında literatür taraması yapılmıştır. Bu literatür taraması yapılırken birçok önemli yazarın eserleri hakkında yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir.

Abbas Sayar, Ahmed Rasim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Elif Şafak, Emine Işın, İhsan Oktay Anar, Kemal Bilbaşar, Kemal Tahir, Latife Tekin, Mehmed Niyazi, Mehmet Akif Ersoy, Mine Söğüt, Mustafa Kutlu, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Nazan Bekiroğlu, Nazlı Eray, Osman Çeviksoy, Ömer Seyfettin, Refik Halid Karay, Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık, Tarık Buğra, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaşar Kemal ve daha birçok yazarın eserlerindeki halk bilimi unsurlarının incelendiği çalışmaların olduğu ve bu çalışmaların devam etme eğilimi gösterdiği saptanmıştır. Yukarıda sayılan yazarların eserleri ile ilgili halk bilimi çalışmaları tek tek incelenmiş ve kaynakçamızda ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu çalışmalar, halk bilimi unsurlarının edebî eserlerdeki kullanımının oldukça önemli bir yekûn tuttuğunu göstermektedir.

Yapılan literatür taramasından sonra ulaşılan çalışmalar incelenmiş, söz konusu eserlerle ilgili halk bilimi unsurlarının tespit ve inceleme çalışmalarının hangi yöntemlerle yapıldığı üzerinde durulmuştur. En son olarak da Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları kitabı incelenmiş ve veriler doküman incelenmesi yoluyla toplanmıştır.

Bu çalışma, Sedat Veyis Örnek'in BilgeSu yayınları tarafından yayımlanan Türk Halkbilimi adlı eserindeki, halkbiliminin kadroları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Sedat Veyis'in söz konusu tasnifi aktarıldığı gibidir:

“I. Köy, Kasaba ve kent yaşamı (monografiler)

II. Yerleşim-yerleşim türleri

1. Sürekli yerleşim (köy, kasaba, kent)

2. Geçici yerleşim (yaylak, kışlak)

III. Barınak-konut (Halk mimarisi)

1. Tipleri
2. Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
3. Ev eşyası; türleri, yapımı, kullanışı

IV. Aydınlanma, ısınma

1. Işık elde etme; ışık araç ve gereçleri
2. Isı elde etme; ısı araç ve gereçleri

V. Taşıtlar taşıma teknikleri

1. Kara taşımacılığı
2. Deniz taşımacılığı

VI. Ekonomi Türleri

A. Hayvancılık

1. Bakımı, beslenmesi, korunması
2. Çobanlık
3. Hayvansal ürünlerin elde edilişleri
4. Hayvancılıkla ilgili araç-gereçler

B. Tarım-rençberlik

1. Ekme, biçme, ürün alma
2. Tarım araç-gereçleri

C. Avcılık

1. Av türleri (kara, deniz avları)
2. Av araçları ve teknikleri

D. Arıcılık

VII. Halk ekonomisi

1. Üretim
2. Tüketim
3. Pazarlama

VIII. Beslenme-mutfak-kiler

A. Besin Türleri

1. Hayvansal besinler
2. Bitkisel besinler

B. Besin elde etme, hazırlama, koruma

C. Mutfak düzeni, araçları

D. Kiler, depo, mahzen

E. Yemek çeşitleri

F. Sofra Düzeni

IX. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları

X. Halk sanatları ve zenaatları

1. İşleme, örme, dokuma, basma işleri
2. Ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri
3. Halk resmi

XI. Giyim-kuşam-süs

A. Giyim-kuşam

1. Erkek giyimi
2. Kadın giyimi
3. Çocuk giyimi
4. Günlük giyim
5. Törensel giyim
6. Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim-kuşam

B. Süslenme

XII. Halk bilgisi

- A. Halk hekimliği-halk baytarlığı
- B. Halk botanigi-zoolojisi
- C. Halk meteorolojisi-halk takvimi
- D. Halk hukuku

XIII. Halk İnançları; törenler, adetler, gelenekler, görenekler

XIV. Geçiş dönemleri

1. Doğum
2. Çocuk
3. Evlenme
4. Ölüm

XV. Bayramlar-karşılamlar-uğurlamalar

1. Dinsel nitelikli bayramlar
2. Yerel nitelikli bayramlar
3. Karşılama ve uğurlamalar

XVI. Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler

1. Günlük yaşamla ilgili olanlar
2. Törensel yaşamla ilgili olanlar
3. Islık çalma, çağırma, ses çıkarma

XVII. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma

1. Esnaf dernekleri
2. Dinsel kuruluşlar (tarikatlara)
3. Cins ve yaşa dayalı örgütler
4. Komşuluk

XVIII. Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler

1. Ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar
2. Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme
3. Büyücülük; türleri ve teknikleri

XIX. Halk edebiyatı

1. Destanlar
2. Efsaneler
3. Masallar
4. Halk hikâyeleri
5. Halk şiiri
6. Halk türküleri
7. Fıkralar
8. Atasözleri-Deyimler
9. Tekerlemeler
10. Bilmeceler
11. Alkışlar, kargışlar
12. Ağıtlar
13. İlâhiler
14. Maniler

XX. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)

1. Ortaoyunu
2. Karagöz
3. Kukla
4. Meddahlık
5. Seyirlik köylü oyunları

XXI. Halk oyunları (dansları)

XXII. Halk müziği ve müzik araçları

XXIII. Çocuk oyunları ve oyuncaklar

1. Temsili nitelikteki oyunlar

2. Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar

3. Oyuncak türleri ve nitelikleri

XXIV. Halk eğlenceleri; sporlar

XXV. Adlar

A. İnsan adları

1. Asıl adlar

2. Soyadları

3. Lakaplar-takma adlar

B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları” ( rnek, 2018, s. 24-27).

Halk bilimi araştırmalarına katkı sağlamayı hedefleyen bu çalışmada, kitapta geçen halk bilimi unsurlarının tespiti ve anlamları üzerinde durulmuştur.

Bu alışma Mitat Enç’in Uzun arşının Uluları adlı hikâye kitabıyla sınırlandırılmıştır. İncelenen kitap matbu olarak alınmış ve incelenmiştir. Bu çalışmada incelenen Uzun arşının Uluları adlı kitap Ötüken Yayınlarının 2011 yılında yaptđđ 6. basımıdır. Araştırma, kitaptaki halk bilimi unsurlarının ve halk biliminin dairesi içinde yer alan halk edebiyatı unsurlarının tespitiyle sınırlandırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Mitat Enç'in Hayatı, Sanatı Ve Eserleri

3.1.1. Mitat Enç'in Hayatı

Mitat Enç, 1909 yılında Antep'te doğmuştur. Babası Emin Mazlum Enç, bölgenin önemli iş adamlarındandır. Başarılı bir öğrencilik hayatı geçirirken üniversitenin birinci senesinin sonunda gözlerinden rahatsızlandığı için eğitimine ara vermiştir.

Birinci ders yılı sonunda, sınavlara hazırlanırken tutulduğu göz hastalığı yüzünden öğrenimine ara vermiştir. Üç yıl süre ile İstanbul ve Viyana'da tedavi çaresi aramış; sonuç alamayınca, Viyana Yüksek Pedagoji Enstitüsü'nde özel eğitim öğrenimine başlamıştır. 1936'da bir bursla ABD'lerine gitmiş ve bir yıl Harvard Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim görmüştür. Daha sonra kaydını Columbia Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne naklederek 1938 yılında özel eğitimde lisans, 1939'da ise yüksek lisans diplomasını almıştır. Aynı yıl ülkeye dönen Enç, Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü'ne "Marazi Ruhiyet" dersini okutmak üzere atanmış, daha sonra ise, programa eklenen "Özel Eğitim" ve "Ruh Sağlığı" gibi dersleri de okutmuştur (Küçükahmet, 2008, s. 11).

Şüphesiz bütün hayatını etkileyeceği göz problemi onu zorlamaktadır. Fakat bununla birlikte o hiçbir zaman vazgeçmez. Mitat Enç, belirli süreler yurdun çeşitli yerlerinde özel eğitim öğretmenliği yapar. Bunun haricinde yurt dışında doktorasını tamamlayarak akademik dünyada da ilerlemeyi sürdürür. Fakat çok istemesine rağmen emekliliği geldiği için profesör olamaz.

1980 yılında Türk Eğitim Vakfının Eğitim Bilimi ödülünü kazanmıştır. Emekliliğine daha zaman olduğunu düşünüyordu. Doçentlikten beş yıl sonra profesörlük için başvurulabiliyordu. Profesörlük için sunması gereken araştırmayı tamamlamış, raporunu hazırlamış basılmaya hazır duruma getirmişti. Bu arada Almancasını da geliştirmeye çalışıyordu. Bir gün rektörlüğe uğradığında emekliliğini hesaplatmak aklına geldi. Dosyayı çıkarıp hesapladılar ve önümüzdeki temmuz ayında süresinin dolduğunu söylediler. Bu durumda beş yıllık süresinin dolmasına birkaç ay kalıyordu. Profesör olamadan emekli olacaktı. Kimseye belli etmese de çok üzülmüştü. İşinden ayrılacak olmakta onu çok üzmüştü (Küçükahmet, 2008, s. 40).

Mitat Enç, 1991 yılında emeklilik günlerini geçirdiği Yalova'da hayatını kaybetmiştir. Türk ve dünya insanlığına ise müthiş gözlem yeteneğinin birer hediyesi olarak eserlerini bırakmıştır.

3.1.2. Mitat Enç'in Sanat Anlayışı ve Eserleri

Mitat Enç, gözlemlediği şeyleri aktarmada oldukça başarılı bir yazardır. Çocukluk yıllarının geçtiği Antep'i anlattığı Selâmlık Sohbetleri, Uzun Çarşının Uluları adlı eserlerinin yanında otobiyografik özellikler gösteren Bitmeyen Gece kitabında da bu gözlem gücü çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

Berhava Öykü dergisinde M. Sabri Genç; Mitat Enç'in Cumhuriyet sonrası Türkiye'sine büyük katkıları olmuş önemli münevverlerimizden biri olduğunu ifade eder ve şunları ekler: Bana göre Mitat Enç, 20. Yüzyılın büyük müşahitlerindendir. Sadece Gaziantep'i değil, İstanbul'u, o devrin Türkiye'sini ve dahi Avrupasını ve Amerikasını müthiş derecede gözlemlemiş bir şahittir. Görme duyusunu genç yaşta kaybetmiş olmasına rağmen kalbiyle, aklıyla görmüş ve işitmiştir (Genç, 2015, s. 36).

Modern Türk hikâyeciliğinde gerçekçi eserler veren yazarlar arasında olan Mitat Enç, eserlerinde modern hayata geçiş sürecinde yaşanan çelişkileri, gülünç durumları ironik bir dille anlatır. Bu da onun metinlerini canlı ve diri kılmaktadır.

Mitat Enç, zorlu hayatına eğitimle ilgili eserleri dışında edebiyat dairesi içinde değerlendirebileceğimiz üç büyük eseri bırakmıştır. Biri tüm hikâyelerini topladığı Uzun Çarşının Uluları, diğeri otobiyografik bir eser diyebileceğimiz Bitmeyen Gece ve ölümünden sonra yayımlanabilen Selâmlık Sohbetleri kitaplarıdır.

Uzun Çarşının Uluları kitabı Mitat Enç'in çocukluğunun geçtiği Antep'i anlattığı; karakterleriyle, mekânlarıyla, halkın yaşayış biçimleriyle tam bir bölge hikâyeleridir. Uzun Çarşının Uluları, Gaziantep ve çevresinin o dönemdeki halkın yaşayışının her anına, her bir zenginliğine şahit olan ve bunları aktaran hikâyelerden oluşmaktadır.

Bütün hikâyelerinin yer aldığı Uzun Çarşının Uluları'nı 1977 yılında yayımlayan Mitat Enç, geçmişi uzun yıllara dayanan ancak modern halini Tanzimat'tan sonra almaya başlayan modern Türk hikâyeciliğinin bir başka önemli yazarıdır. Türkiye'nin özel eğitim alanındaki en önemli isimlerinden biri olan Enç, hikâyelerini yayımladığında altmış sekiz yaşında emekli bir akademisyendir. Onun bütün hikâyeleri,

kendisiyle baş başa kalma şansı bulmuş bir insanın, geçmişi ve hatıralarıyla yeniden buluşmak için bir araç olarak kullandığı birer “köprü” gibidir (Çelik, 2018, s. 9).

Mitat Enç’in kızı Zeynep Enç, babası için hazırlanan Berhava Öykü dergisinin Mitat Enç sayısında şunları söyler: “Uzun Çarşının Uluları kitabıyla ilgili benim bildiğim fakat kitaba koymadığı şeyler var mı? Hayır. Antep’i anlatmak için, çok sevdiği şehrini anlatmak için, çok iyi düşünmüş, çok iyi plan yapmış anladığım kadarıyla, eksik bir şey kalmamıştı” (2015, 46).

Mitat Enç’in bütün eserlerinde otobiyografik öğeler bulmak mümkündür. Ötüken Neşriyat tarafından hikâye başlığı altında yayımlanmış Uzun Çarşının Uluları’ndaki hikâyelerde de otobiyografik öğelerin ön planda olduğu görülür. Hatta bu öğelerin ağırlığından dolayı bazı çevreler tarafından bu metinlerin doğrudan hikâye başlığı altında değerlendirilemeyeceği görüşü vardır.

Aslında Mithat Enç’in bu eserinin edebi tür olarak öykü sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır. Elbette güçlü bir tahkiyesi ve öyküsel bir bakış açısı vardır. Ama öyküleri anlatılan bütün kişilerin, gerçek kişiler olması ve yazarın hatıralarına sıkıya bağlı kalması, kurmaca ve gerçeklik tartışmasını zorunlu kılmaktadır. Yayınevinin kitabı hikâye dizisi içerisinde çıkarması da, tartışmayı ortadan kaldırmaz (Narlı, 2019, s. 381).

Birinci basımı 1983 yılında yapılmış olan Bitmeyen Gece, Mitat Enç’in zorlu yaşam şartları altında verdiği mücadeleyi kendi sözleriyle anlattığı otobiyografik bir eserdir. Bu eser onun hayata karşı verdiği mücadeleyi anlatırken aynı zamanda iç dünyasında yaşadığı çelişkileri aktardığı bir iç dökme anlatısı olarak görülebilir. Gözlerini henüz kaybetmiş bir gencin hayata tutunma çabasının satırlara yansıdığı kitapta, Mitat Enç’in gözlem gücünün yanında ruhsal durumunu aktarmadaki başarısını da görmüş oluyoruz. Bu kitap imkânsızlıklar karşısında pes etmemenin en güzel örneklerini anlatması bakımından önemli bir yerde durmaktadır. Mitat Enç, Bitmeyen Gece’nin ön sözünde şunları söyler:

Yaşam “övgümü” yazmayı yıllardır düşünürüm. Düşünmekle de kalmadım, çalışma masamın gözleri bu konudaki düşüklere dolu. ... Bütün bu tasa ve çekingenliklerime rağmen beni bu işi başarmaya zorlayan bir neden de var. Ben istemeden, elimde olmayarak, hiç beklemediğim bir yaşam yoluna zorlandım. Tıpkı fırtınada batan bir tekmeden canını kurtarıp günlerce azgın dalgalar, kavurucu güneş, açlık ve susuzlukla boğuştuğundan sonra canını kurtarabilen kazazedelerin serüveni gibi bir şeydi bu. Tek farkı, günlerce sürüp, güvenli bir kumsalda sonra ermeyişi. Bu çalkantı bugüne değin yarım yüzyıldır sürüp gitmekte. Sonu da ancak benim sonum

olabilecek. ... Beni yazmaya zorlayan işte bu insanlar, onların yakınları ve geniş anlamda, toplum. Görmeden yaşayabilme san'atında, kişisel yaşamım bir esin kaynağı olabilirse yazmaya değer diye düşünüyorum (Enç, 2018, s. 9-11).

Mitat Enç'in bir diğer kitabı da Selâmlık Sohbetleri'dir. Ölümünden sonra kızı Zeynep Enç-Sinkil tarafından yayıma hazırlanan bu kitap, yine içinde otobiyografik öğelerin ağır bastığı metinler topluluğudur. Mitat Enç, bu kitapta çocukluğunun ve gençliğinin bir bölümünün geçtiği Gaziantep'i anlatır.

Mitat Enç, çökmeye başlamış bir medeniyetin gölgesinde dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, 1918'den sonraki Antep kuşatmalarının ve Antep Harbi'nin şahidi olmuş ve belki de kimsenin aktarmadığı, hiç kimseden okuyamayacağımız bilgileri onun "Selâmlık Sohbetleri" adlı eserinden öğreniyoruz. Bu kitapta yer alan şahitliklerin bir kısmını peyderpey Gaziantep'te neşredilen bazı dergilerde yayınlamış ve ölümünden çok sonra da bu şahitlikler, kızları Zeynep Enç Hanımefendi tarafından derlenip yayınlanmıştır. Bu gözlemler, şahitlikler Selamlık Sohbetleri adlı eserinde bizlerle paylaşılmıştır (Genç, 2015, s. 36).

Önemli bir engeline rağmen hayata sınıksız tutunmuş, hem eğitim hem de edebiyat alanında oldukça önemli eserler bırakmış Mitat Enç, eserleriyle birlikte ülkemizin önemli kültür hazinelerinden biridir. Mitat Enç ve eserleri üzerinden yapılacak her çalışma onun vesilesiyle Türk kültür ve edebiyat hayatına önemli katkılar sağlayacaktır.

3.2. Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları Adlı Eserinde Halk Bilimsel Unsurlar

3.2.1. Kalıplaşmış Sözler ve Dil ve Anlatım

Kalıplaşmış sözler ifadesi; atasözlerini, deyimleri, bedduaları, duaları içine alan çok geniş kapsamlı sözler bütünüdür. Türkçe kalıplaşmış sözler bakımından oldukça zengin bir dildir. Bunun sonucu olarak hem sosyal hayatta hem de birçok eserde bu kalıplaşmış sözler kullanılmıştır.

"Aynı şekilde, yazılı iletişimde de metnin üretimi ve algılanması sürecinde benzer bir çabukluk ve tasarruftan söz edilebilir. Bu nedenle kalıplaşmış öğeler, sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar/yazanlar ve dinleyenler/okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip birimleri olmaktadır" (Gökdayı, 2008, s. 90).

Bu sebepten Türk toplumu iletişim kurarken veya bir eser meydana getirirken bu kalıplaşmış sözlerden yararlanmıştır.

Bu bölümde Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları kitabında kullanılan kalıplaşmış sözlerden atasözleri, deyimler, dualar (alkışlar), beddualar (kargışlar), hitaplar gibi kalıplaşmış sözler tespit edilmiş ve anlamları üzerinde durulmuştur.

3.2.1.1. Atasözleri

Toplumlar geçmişlerinden aldıkları birikimle geleceğe emin adımlar atarlar. Şüphesiz bu birikimin toplandığı en önemli alan dildir. Dil bir toplumun hafızasıdır. Ve atasözleri de dilin en önemli söz varlıklarından biridir. Zira geçmiş yaşantılarda edinilen tecrübelerin sonraki nesillere aktarımında atasözlerinin çok büyük rolü vardır.

Kalıplaşmış sözlerin en önemli öğelerinin başında atasözleri gelmektedir. Atasözleri, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde aktaran anonim nitelikli kısa ve özlü sözlerdir. Atasözleri çoğu kez gerçek anlamları yerine mecazlı bir anlam kazanarak sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa aktarılan ve halk belleğinde yaşayan, halka mal olmuş kalıplaşmış anlatımlardır (Artun, 2014, s. 63).

Atasözleri ile ilgili birçok derleme çalışması yapıldığı bilinmektedir. Bu derleme çalışmalarından ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki Türk toplumunun yaşadığı tüm coğrafyalardaki ortak kültürün birer yansımasını görmek isteyenler atasözlerine bakmalıdırlar. Atasözü derleme çalışmalarından en önemlilerinden biri olan "Sınıflandırılmış Türk Atasözleri" kitabının hazırlayıcısı Metin Yurtbaşı Türk atasözlerinin niceliği hakkında şunları söylemiştir:

Tarihin en eski uygarlıklarından birine ve şanlı bir geçmişe sahip olan Türk ulusu, dünyanın değişik bölgelerine yayılmış olması nedeniyle de bünyesinde zengin bir sözlü halk kültürü ve bu arada fevkalade kapsamlı bir atasözü hazinesi geliştirmiştir. Bilinen ilk yazılı kayıtlarımız olan Orhon Yazıtları'ndan başlamak üzere, birçok tarihçimiz, dilcimiz ve derleyicimiz, her dönemde çevrelerinde kullanılan atasözlerini kaydederek onları kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmak istemişlerdir (Yurtbaşı, 1994, s. 9).

Atasözleri az sözle derin anlamlar taşıyan kalıplaşmış sözlerdir. Genellikle tek cümleden oluşsalar da birkaç cümleye ulaşan örneklerle rastlanmaktadır. Bununla birlikte Uzun Çarşının Uluları kitabında sadece tek cümlelik atasözlerinin mevcut olduğu görülmüştür. Atasözlerinin söz kalıplarından temel farklılıklarını Pertev Naili Boratav şu şekilde açıklamaktadır:

Atalarsözünün düz konuşmadaki bazı söz kalıplarından farkları onun birtakım ayırıcı nitelikte biçim ve içerik özelliklerindedir: kısalık, kesinlik, anlatımdaki aydınlık ve kuruluk gibi... Atalarsözü halk edebiyatının öteki türlerinde (örneğin şiir, masal, tekerleme ve bilmecede) rastladığımız renklilik, çokanlamlılık, kaypaklık, kelime cambazlıkları vb. anlatım ve üslup oyunlarından kaçınır. Atalarsözünün şiir türüyle tek ortak yönü kimi çeşitlerinde uyak, başuyak, ölçü gibi şiire özgü teknik araçlardan yararlanmasıdır; ama bunların görevi bellemeyi kolaylaştırma ile sınırlanır (Boratav, 2019, s. 138).

Ayrıca atasözleri anlam bakımından da çeşitli bölümler altında incelenmektedir. Ömer Asım Aksoy; atasözlerinin kavram bakımın birkaç çeşit olduğunu söyler. Bunlar:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun gözlem ve deneme sonucu olarak- tarafsızca bildiren atasözleri
2. Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun gözlem ve deneme sonucu olarak- belirten atasözleri
3. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri
4. Denemelere ve mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler, bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri
6. Âdet ve gelenekleri bildiren atasözleri
7. Bazı inanışları bildiren atasözleri vardır (Aksoy, 1963, s. 133).

Atasözleri anlam bakımından incelendiğinde kullanıldığı toplumun yaşam tarzına, düşünüş biçimlerine, örf ve ananelerine dair çok önemli ipuçları verir. Bu ipuçlarının her biri halk kültürü araştırmalarında oldukça önemli yer tutar. Bu bakımdan atasözlerinin şekilsel özellikleri kadar anlamsal özelliklerinin de üzerinde durulması gerekmektedir.

Zira bir toplumun kültürel hafızası atasözlerinde ve deyimlerinde saklanarak nesilden nesile aktarılmaya devam eder: “Bütün atasözlerinde bir hikmet, bir öğüt, bir deneme, özlü bir düşünce vardır; atasözünün doğruluğu herkesçe kabul edilir. Onun için

bunlara “hazır akıllar” denebilir. Atasözlerinin sahipsiz, anonim olmaları, onlara herkesin kolaylıkla sahip olmasına yaramıştır” (Hatiboğlu, 1972, s. 190).

Uzun Çarşının Uluları kitabında Mitat Enç atasözlerinden yararlanmış ve bunları karşılaşılan durumları aktarmak için kullanmıştır. “Atasözleri, yazıya geçirilmemiş törelerin ya da örfî hukukun sözcüklerde ifadesini bulmasıdır” (Artun, 2014, s. 64).

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen atasözlerinin mantığa dayanarak doğrudan veya dolaylı olarak öğüt vermeyi ve bazı sosyal durumların ifade edilmesi bağlamında kullanıldığı görülmüştür.

Aşağıda bu kitapta tespit edilen atasözleri önce asılları sonra da kitapta kullanılmış şekilleriyle verilmiştir. Kitapta tespit edilen atasözlerinin asılları ve anlamları Türk Dil Kurumunun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nden alınmıştır.

Borç yiğidin kamçısıdır: Borç, kişiyi daha çok çalışmaya zorlar anlamında kullanılan bir sözdür. Kitapta bu atasözü örneği kullanılır fakat karakterimizin bu durumdan kaçındığı ifade edilmiştir.

“Borç yiğidin kamçısı derler amma Musa Efendi bundan şeytan gibi çekinirdi.” (s. 21)

Ayağını yorganına göre uzat: Giderini mutlaka gelirine uydurmalısın anlamında kullanılan bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda iki yerde geçmektedir. Kişi kendi durumunu bilmeli ve ona göre yaşamalı anlamında kullanılmıştır.

“Efendim insan ayağını yorganına göre uzatmalı.” (s. 21)

“Yaşam yolunu değiştirip ayağını yorganına göre uzatmak niyetinde ...” (s. 264)

Para parayı çeker: Elde para bulunursa onunla yeni paralar kazanılır anlamında kullanılmaktadır. Kitapta para kazanmadıkça eldeki paranın bitip tükeneyeceği anlamında kullanılmıştır.

“...para parayı çekmeyince ne kadar dayanabilirdi bu.” (s. 22)

İtin ölümü gelirse cami duvarına işer: Herkesin üzerine titrediği, kutsal saydığı şeyi kötüleyen, bozan kimse mutlaka kötü bir sonuçla karşılaşır anlamına gelmektedir. Kitapta çevre halkı tarafından kutsal olduğu varsayılan bir kişiyle uğraşmanın kötü sonuçlar doğuracağını ifade etmek için “cami duvarına işemek” şeklinde kullanılmıştır.

“Onlara göre İmam Baba’yı kızdırmak cami duvarına işemek gibi birşeydi.” (s. 26)

Yerin kulağı var: Gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir anlamında kullanılan bu atasözü kitapta mekân olarak geçen kentin, olayları ve söylenenleri duymada ve yaymada oldukça maharetli olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

“Bu kentte yerin kulakları her yerdekinden daha keskindi.” (s. 34)

Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin: Hastalıktan korunmak istiyorsak ayağımızı sıcak, başımızı serin tutmalı, olur olmaz şeyleri sıkıntı konusu yapmamalı, geniş yürekli olmalıyız anlamına gelen bu atasözü halk hekimliği uygulamalarında kullanılan hastalıklardan korunma yöntemlerinden biridir. Kitapta bu atasözünü bilmeyen kişilere bir eleştiri anlamında kullanılmıştır.

“Sanki ataların "ayağını sıcak tut, başını serin." dediklerinden hiçbirinin haberi yoktu.” (s. 43)

Yolcu yolunda gerek: Vakit geçirmeden yola devam edilmeli anlamında kullanılan bu söz kitapta da misafirlikten ayrılacak olan bir karakterin ağzından kullanılmıştır.

“...yerinden sıçrayıp "Eey ağa!. Yolcu yolunda gerek... Nerede adamımız?" diye davranmıştı.” (s. 45)

Eti senin, kemiği benim: Çocuğu ben doğurdum ama onu eğitmek sana düşüyor manasında kullanılan bu atasözü kitapta da babasının oğlunu hocasına eğitmesi için teslim ettiği sırada söylediği bir söz olarak kullanılmıştır.

“Babası onu hafız Abdurrahman efendiye “Eti senin kemiği benim” diye teslim ettikten sonra bir süre işler yolunda gitmişti.” (s. 74)

Derdini söylemeyen (saklayan) derman bulamaz: İnsan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir anlamında kullanılan bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda öğüt verilirken kullanılmıştır.

“Hadi oğlum şeytana lanet de... derdini söylemeyen devasını bulamaz diye öğütledi.” (s. 75)

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer: Konuk, ev sahibinin kendisine çok şeyler ikram etmesini bekleyebilir ama ev sahibi ancak evinde olanları ikram edebilir anlamında kullanılan bu atasözü kitapta da aynı anlamda kullanılmıştır.

“... "Nişlersin ağam misafir umduğunu değil bulduğunu yer" diye onu yatıştırmaya uğraşıyordu.” (s. 149)

Su testisi su yolunda kırılır: Bir kişi amaç edindiği işte kazaya uğrar manasına gelen bu atasözü Uzun Çarşının Uluları’nda “onun testisi de su yolunda kırıldı” şeklinde kullanılmıştır. Kişinin karşılaştığı sorunların uğraştığı işlerle doğrudan bağlantılı olduğu ifade edilmiştir.

“Ama her şeye rağmen sonunda onun testisi de su yolunda kırıldı gitti.” (s. 157)

Baş ağır gerek, kulak sağır: Kişi ağırbaşlı olmalı ve dedikoduları dinlememelidir anlamındaki bu söz kitapta iki şekilde kullanılmıştır. İlk anlamda hikâyedeki bir karakter kendisine bu atasözünü söyleyerek istemediği ortamdan uzaklaşır. İkinci kullanım şeklinde ise duymayan “Ahraz” lakaplı bir karakteri tanıtmaya amacıyla başka bir karakterin kullanıldığı görülmektedir.

“...başını iki yana sallayarak "Baş ağır, kulak sağır." diye la havle çeker, uzaklaştırdı.” (s. 161)

“Yedin bahalım Allah'ın baş ağır kulak sağırına.” (s. 167)

“... "Ulan ille de o baş ağır kulak sağır herifi mi istersin?" diye öfkelenirdi.” (s. 168)

Akıl (göz) var, izan (mantık, yakın) var: İki anlamı olan bu atasözünün ilk anlamı, herhangi bir şey bilgiye ve mantığa dayalı olarak yapılmalıdır, şeklindedir. İkinci anlamı ise, her şey ortadadır, manasına gelmektedir. Uzun Çarşının Uluları’nda bu atasözünün ilk anlamı ifade edilecek şekilde kullanılmıştır.

“Öyle ya akıl vardı yakın vardı.” (s. 180)

Allah'ın bildiği kuldan saklanmaz: Kişi işlediği suçtan dolayı önce Tanrı'ya karşı sorumludur ve bu suç da Tanrı bilir, bu nedenle onu kuldan saklamak gerekmez anlamında kullanılan bu atasözünün kitapta da gizlenecek bir şeyin olmaması gerektiği anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“Kız Allah'ın bildiği kulundan gizlenir mi?” (s. 201)

Alışmadık götte don durmaz: Bir kimse alışmadığı, sıkıcı bir duruma kendini kolay kolay uyduramaz, ondan bir an önce kurtulmaya çalışır manasına gelen bu atasözün kitapta “alışmayan kıçta tuman durmaz” şeklinde kullanılmıştır. Uzun Çarşının Uluları’nda içinde argo bulunan birçok söz kullanılmıştır. Bu atasözünde de argo kullanımına bir örnek görülmektedir.

“... "Alışmayan kıçta tuman durmaz. Orosu yemin tutmaz." diye sataşıyordu.” (s. 211)

“Ama alışmayan kıçta don durmaz, orospu yemin tutamazdı.” (s. 241)

Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur: Üzerinde durulmaya değmeyecek kadar küçük bir kusurdur anlamında kullanılan bu atasözü kitapta da bu anlamda kullanılmış ve karşılaşılan bir sorunun önemsiz bir sorun olduğu ifade edilmiştir.

“Bazan nakil ve tayini çıkanlardan sessizce ortadan kayboluverenleri de bulunurdu. Ama bu kadar kusur kadı kızında bile olurdu.” (s. 260)

3.2.1.2. Deyimler

Toplumun en önemli hazinelerinden biri dildir. Dil bir toplumun geleceğe güvenle bakmasının yanında geçmişle gelecek arasında köprü görevi üstlenmektedir. Yaşanılan durumlara karşı verilen tepkiler, benzetmelerle oluşturulan söz kalıpları olan deyimler kültürümüzün zenginliğinin bir diğer göstergesidir.

Gerçek/asıl anlamının dışında farklı bir anlamı olan, en az iki kelimeden oluşan kalıplaşmış söz grupları. Genellikle mastar biçiminde (kulu kurbanı olmak, dil dökmek, vb.) kullanılırlar. Deyimlerin çoğu cümle değeri taşımaz ve bir öğüt vermekten çok, bir durumu tanımlarlar. Bu yönleriyle atasözlerinden ayrılır. Seyrek olmakla birlikte bazı deyimlerin atasözü gibi kullanıldığı da görülür. Özlü ve etkili bir anlatım vasıtası olan deyimler, yerli yerinde kullanıldıkları takdirde, anlatıma canlılık kazandırır, düşüncüyü güçlendirir. Bu yüzden yazarlar/konuşmacılar, dilin inceliklerini göstermek veya sözün etkisini artırmak için deyimlere başvururlar. Türkçe, deyim bakımında zengin bir dildir (Karataş, 2018, s. 85).

Sözlü kültürün başat unsurlarından olan deyimler genel kural niteliği taşımayan sözlerdir. Bu sözler toplumun sosyal hayatını yansıtırken yaşanan bazı olayları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu ifadelerin Türk toplumunda oldukça sık kullanıldığı

bilinmektedir. Fakat deyimlerin genel kural özelliği yoktur. Deyimler anları betimlemek için söylenmiş sözlerdir. Atasözleri gibi genel yargılar taşımazlar.

Deyimlerin bir çoğu benzetme ve söz sanatları ile süslüdür. Anlatıma güzellik, canlılık ve çekicilik katmak için bu şekilde kullanılırlar. Bu bakımdan, genel kural niteliği taşımazlar. Bu yönleriyle de ata sözlerinden ayrılırlar. Çünkü ata sözleri genel kural niteliği taşırlar; yol göstermek, ders ve öğüt vermek amacı güderler. “Ağaçtan maşa aptaldan paşa olmaz” ata sözü, netleşmiş bir genel kuraldır. Denenmiş, uygulanmış, her zaman ve herkes için doğru olan bir genel kural niteliğinde biçimlenmiştir. Oysa “fiyatı kırmak” sözünde genel bir kural yoktur. Çünkü her zaman fiyat dondurulamaz (Ordulu, 2000, s.8).

Deyimler halk kültürümüzün önemli bir parçasıdır. Karşılaşılan durumları en net ve çarpıcı bir şekilde ifade eden söz kalıpları olan deyimlerin tanımı için Erman Artun şöyle der: “Deyim en az iki kelimeden oluşan, bu kelimelerin genel olarak mecaz anlamla kullanıldığı ve bir kavramı ifade etmek için kurulmuş özel bir anlatım kalıbı, tabir şeklinde tanımlanmaktadır” (Artun, 2014, s.141).

Deyimler, Türk toplumunun yaşamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki hem halkın sosyal hayatında hem de edebî eserlerin büyük bir bölümünde deyimlere sıklıkla rastlanmaktadır. Deyimler çeşitli şekil özellikleri göstermektedir. Bu anlamda deyimlerle ilgili Saim Sakaoğlu şunları söylemektedir:

En az iki kelimeden meydana gelen, bu kelimelerden en az birinin mecaz anlamla kullanıldığı, kısa ve özlü kalıplaşmış sözlerdir. Her dilde olduğu gibi Türkçe’de de sayıca son derece fazla olan deyimler genellikle bir hükmü değil bir kavramı belirtir. Eskiden “tabir” olarak adlandırılan deyimler şekil bakımından kelime öbeği (ağır başlı, gel zaman git zaman, suya sabuna dokunmadan) veya cümle halinde (Dostlar alışverişte görsün; Halep ordaysa arşın burda; Uma uma döndük muma) bulunabilir. Deyimlerin kuruluşunda kavramların mecazlı bir söyleyişle kullanılması son derece sık görülür. Atasözlerinde olduğu gibi bir olayın hikâyesine telmih yoluyla dokunan deyimler yanında (hoşafın yağı kesilmek) âdet ve inanışları bildiren (beşik kertme nişanlı), bir kelimenin yardımcı fiil olmasıyla şekillenen (can atmak) deyimler de vardır (Sakaoğlu, 1997, s. 349).

Deyimler, Mitat Enç’in Uzun Çarşının Uluları’nda en çok yer verdiği halk bilimi unsurlarından biri olarak tespit edilmiştir. Gerek üslubun canlılığı gerekse halk yaşayışının metinlere yansımaları bakımında deyimlerin bu kadar fazla kullanılması,

Mitat Enç hikâyelerini halk bilimi unsurlarının çokluğu bakımından incelenmeye değer birbirinden değerli metinlere dönüştürmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında hikâyeler mekân olarak Gaziantep'te geçmektedir. “Bir deyim ayrı ayrı bölgelerde değişik sözcüklerle veya değişik şekillerle söylenebilir” (Aksoy, 1963, s. 44). Bununla birlikte kitapta kullanılan deyimlerin hepsi olmasa da bir bölümünün değişik şekillerde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Genellikle bir durumu ifade etmek için kullanılan deyimlerin, kitapta sıklıkla kullanılmış olması; halk kültürü unsurlarının edebî eserlerde kullanışlılığının ve deyimlerin halk kültüründeki zengin varlığının önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Ayrıca kitapta üç seferden fazla kullanılan deyimlerin örnekleri üç ile sınırlandırılmıştır. Bu deyimlerin asıllarına ve anlamlarına Türk Dil Kurumunun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden bakılmıştır.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen deyimlerin önce asılları daha sonra kitapta kullanım şekilleri verilmiştir.

Defterinde olmamak: Sahip bulunmamak, tabiatında bulunmamak anlamında kullanılan bu deyim kitapta kişinin huyunda olmayan bir davranışı ifade etmek için kullanılmıştır.

“...yüksek sesle konuşmak onun defterinde yoktu.” (s. 10)

Yoluna koymak: İstenilen biçime getirmek, düzene koymak manasına gelen bu deyim kitapta Musa Efendi adlı karakterimizin keyfine düşkünlüğünü ifade etmek için kullanılmıştır.

“...bütün boş vakitlerini küçük dünyasının huzur bozan düzensizliklerini yoluna koymaya da harcamazdı.” (s. 10)

Düşünceye dalmak: Derin derin düşünmek anlamında olan bu söz bir karakterin düşünmesini betimlemek amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

“...dudakları daima, derin düşüncelere dalmışçasına büzüşük dururdu.” (s. 9)

Yoksun kalmak: Sahip olunan bir şeyi kaybetmek, kullanamamak manasındaki bu söz Uzun Çarşının Uluları'nda uzun süre alışkanlık edinilmiş bir şeyden uzak kalmak anlamında kullanılmıştır.

“Kırk yıllık esrarkeşler bile uzun süre yoksun kaldıkları kabaklarına kavuşunca ...” (s. 11)

Kanıya varmak: Belli bir kanı edinmiş olmak manasındaki bu deyim kitapta ölçüde yeteri kadar olup olmadığına karar verme anlamında kullanılmıştır.

“...istenene yaklaşık olduğu kanısına varınca ...” (s. 11-12)

Her derde deva olmak: Birçok şeye çare olmak anlamında kullanılan bu söz kitapta artık bilimin gelişmesiyle insanlığın sorunlarla baş etme ihtimalinin arttığını ifade etmek için kullanılmıştır.

“Akılla insanoğlu her şeyin çaresini, her derdin devasını bulur.” (s. 12)

Yola (yollara) düşmek: Yola çıkmak, yol almaya başlamak anlamında kullanılan bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda eski zamanlarda insanların birbirleriyle iletişim kurmaları gerektiği zaman çıktıkları yolculukları anlatmak maksadıyla kullanılmıştır.

“Eskiden bir yere haber ulaştırmak gerekince insanoğlu yemeniyi ayağına çeker yollara düşermiş.” (s. 12)

Ciddiye almak: İnanmak, gerçek sanmak, önem vermek manasındaki bu deyim kitapta bir kişinin ciddiyetini göstermek anlamında kullanılmıştır.

“Esasen en ham şakaları bile ciddiye alırdı.” (s. 13)

Kılı kıpırdamamak: Durum ve davranışını değiştirmemek, aldırış etmemek, umursamamak anlamına gelen bu deyim kitapta Aktar Musa Efendi adlı karakterimizin alaylı sözleri bile ciddiyetle dinlediğini ifade etmek için kullanılmıştır.

“O bu sözleri kılı kıpırdamadan dinler ...” (s. 13)

Renk vermemek: duygularını, düşüncelerini veya başka bir durumunu belli etmemek, bir şeyi bildiği hâlde bilmez gibi görünmek anlamındaki bu söz kitapta duygularını göstermeden söyleyeceklerini söyler anlamında kullanılmıştır.

“...hiç renk vermeden de karşılığını söylerdi.” (s. 13)

“Patpat bütün akşam renk vermemeye çalıştı ama ...” (s. 234)

İleri sürmek: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı öne doğru yürütmek; ikinci anlamı ise bir düşünceyi veya tasarımı önermek, serdetmektir. Bu deyim kitapta bir düşünceyi ifade etmek anlamında kullanılmıştır.

“...bütün dertlerin kökeninin korku olduğunu ileri sürerdi.” (s. 14)

“Ermenilerin kuyularından evlerine girerek yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa toparlayıp taşıdığını ileri sürerdi.” (s. 112)

“Hacı bu yüzden onun evlenip döl döş sahibi olamayacağını ileri sürerdi.” (s. 167)

Hakk'ın rahmetine kavuşmak (Hakk'a kavuşmak, Hakk'a yürümek: Ölmek anlamında kullanılan bu söz kitapta da bu anlamda kullanılmıştır.

“Böyle olağan durumlarda hasta hakkın rahmetine kavuşur da ...” (s. 15)

Hatırında tutmak: Unutmamak anlamında kullanılan bu söz kitapta tedavi için verilen ilaçların nasıl ve ne zaman alınacağını unutulduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

“Suret-i istimali hatırda tutmamışsınız efendim.” (s. 15)

Başı derde girmek: Sıkıntılı bir duruma düşmek anlamındaki bu söz kitapta da içinden çıkılması zor işlere bulaşılma manasında kullanılmıştır.

“Bu yüzden birkaç kez başı derde girer gibi olmuştu.” (s. 15)

Yakayı (yakasını) kurtarmak (sıyırmak): Bir işten kurtulmak anlamına gelen bu söz kitapta birçok yerde kullanılmıştır. Kullanıldığı yerlerde içinde bulunulan durumdan kurtulma manasında kullanılmıştır.

“Bu sayede yakasını kanunun pençesinden kurtarabilmişti.” (s. 15)

“...bir yolunu bulup cepheyi yarmış, yakayı kurtarmıştı.” (s. 81)

“...sırtları dönük çalıştıklarından onun yaklaştığının farkına varamaz ve bir yana savuşup yakayı kurtarmaya fırsat bulamazlardı.” (s. 146)

İzlenim (izlenimini) bırakmak (vermek): Etki bırakmak anlamında kullanılan bu deyim kitapta bir davranış biçimini belirtmek için kullanılmıştır.

“...hemen kalkıp gidecekmiş izlenimini verirdi.” (s. 15)

Kahkaha (kahkahayı) basmak (koparmak, salıvermek): Kendini tutamayıp yüksek sesle gülmek manasında kullanılan bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda da bu anlamda kullanılmıştır.

“Her şeye hemen kahkahayı basarken dört köşe gövdesinin her yanından fırlayan yağ birikintileri donmaya vakit bulamamış pelte gibi çalkanır dururdu.” (s. 16)

Biri eşikte biri beşikte: Küçük çocuğu çok olan kimseler için söylenen bu söz kitapta da bir karakterin küçük çocuklarının çok olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

“Üç kızıyla bir oğlunun bir kısmı beşikte, bir kısmı eşikteyken bile...” (s. 17)

Dikiş tutturamamak: Bir işte veya bir yerde herhangi bir sebeple uzun süre kalmamak anlamına gelen bu deyim kitapta hem eğitim hem de iş hayatında başarısız olmuş bir kişiyi belirtmek için kullanılmıştır.

“...ne okumada ne de konduğu bir düzineye yakın sanatta dikiş tutturabilmişti.” (s. 17)

(Birini, bir şeyi) adam etmek: Üç anlamı olan bu deyim birinci anlamı eğitmek, yetiştirmek, topluma yararlı duruma getirmek; ikinci anlamı bir yeri düzene sokmak; üçüncü anlamı ise işe yarar duruma getirmektir. Kitapta bu deyim çocuk eğitiminde çocuğu döverek eğitimin mümkün olmayacağını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Fakat şamarla çocuk adam etmenin felsefelerinde yeri yoktu.” (s. 17)

Bıçak kemiğe dayanmak: Çekilen sıkıntı artık katlanılamayacak bir duruma gelmek anlamında kullanılan bu deyim kitapta oğlundan dolayı oldukça zor bir durumda kalan bir annenin yaşadığı zorluğu betimlemek için kullanıldığı görülmektedir.

“Zelluh teyze de bıçağın iyice kemiğe dayandığı günlerde ...” (s. 18)

Hır çıkarmak: Kavga, gürültü çıkarmak anlamında kullanılan bu deyim Uzun Çarşının Uluları’nda birçok yerde kullanılmıştır. Kullanılan yerlerin hepsinde kavga, gürültü çıkarmak anlamının kullanıldığı görülmektedir.

“...ütülen Vehbi, hır çıkarmaya kalkmıştı.” (s. 18)

“Sonra hiç tek durmuyor, olur olmaz herşeye öfkelenip büyük, küçük demeden hır çıkarıyordu.” (s. 79)

“Çünkü herifin ne zaman hangi nedenle hır çıkarıp karşısındakine saldıracağı kestirilemezdi.” (s. 141)

Dizini (dizlerini) dövmek: Pişmanlık duymak anlamında kullanılan bu söz kitapta da edilen bir duanın kabul olunduğu düşüncesiyle duyulan pişmanlığı dile getirmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Zelluh teyzenin analık damarı tutmuş “Aman töbe, keşke dilim tutulaydı da Allah’tan bunu dilemeseydim” diye dizini dövüp gözyaşı dökmüş ...” (s. 18)

Abdest bozmak: İdrar veya dışkı yapmak anlamında kullanılan bu söz kitapta da bu anlamda kullanılmıştır.

“...anasının koltuğuna girmeden aptest bozmaya bile gitmiyordu.” (s. 19)

“... Deden ararsa aptest bozmaya gitti ...” (s. 118)

Keyif çatmak: Keyfetmek anlamında kullanılan bu söz kitapta da bu anlamda kullanılmıştır.

“...anasının dizdiği mezelerle her akşam hasta yatağında keyif çatmak hoşuna gidiyordu.” (s. 19)

Duymazlıktan gelmek: İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak anlamına gelen bu deyim kitapta birkaç yerde kullanılmıştır.

“...anası duymazdan gelmeye kalkacak olsa ...” (s. 19)

“Önce soruyu duymazlıktan gelmek istercesine başını İbrahimoglu’na çevirdi.” (s. 89)

“Aylardır kendisine söylenenleri çoğu zaman duymazlıktan gelen adamın çenesinin bağı da çözülür, biteviye söylenir, önüne gelene sataşmaya koyulurdu.” (s. 100)

(Birine) kan kusturmak: Çok eziyet çektirmek manasına gelen bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda hayırsız bir evladın annesine yaptığı eziyetlerin derecesini nitelendirmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Akşama kadar anasına kan kusturup güleçliğini soldurmuş ...” (s. 20)

“Çünkü böyle sıkıştırılıp kafası kızanlar hükümet kapısına iş düşünce insana kan kustururdu.” (s. 260)

Sabrı taşmak (tükenmek): Artık katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak anlamlarına gelen bu deyim kitapta katlanılan sıkıntının büyüklüğünü ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Zelluh teyzenin bile sabrı tükenir gibi olmuştu.” (s. 20)

Yolunu tutmak: Bir yere doğru gitmeye başlamak manasındaki bu söz kitapta da doğrudan bu anlamda kullanılmıştır.

“Hapları yerleştirdiği kutuyu, cebine sokup evin yolunu tuttu.” (s. 21)

“Feneri eline alıp dükkânın yolunu tuttu”. (s. 23)

“...Tahtalı medresenin yolunu tutmuştu.” (s. 76)

Aklına gelmek: Hatırlamak, anımsamak anlamında kullanılan bu söz kitapta hatıra gelen bir şeyi ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

“...her aklına geldikçe leblebi yer gibi ağzına bir tane atmaya koyulmuştu.” (s. 21)

“Sonra birden aklına Ali Rıza efendi geldi.” (s. 128)

Bıçak gibi saplanmak: Sancı, ağrı birden ve güçlü olarak gelmek anlamında kullanılan bu deyim kitapta da ağrının şiddetini betimlemek için kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Kapağı açıp içini boş bulunca sanki böğrüne bıçak saplandı”. (s. 23)

Afyonu patlamak: Ayılmak, kendine gelmek anlamındaki bu deyim kitapta da bu manada kullanılmıştır.

“Aftonu patlayan Vehbi saatlerdir anasını inletip duruyordu.” (s. 23)

(Bir işin, şeyin) başına oturmak: Bir işi yapmaya başlamak, işe koyulmak anlamında kullanılan bu söz Uzun Çarşının Uluları’nda da bu anlamda kullanılmıştır.

“...yüzünde her zamanki barış ve sükûnet maskesiyle işinin başına oturmuştu.” (s. 24)

Başsağlığı dilemek: Ölen bir kimsenin yakınlarını ziyaret ederek ilgi ve yakınlık belirten sözler söylemek anlamındadır.

“Baş sağlığı dileyen çarşı komşularının yardımıyla dükkânı kapadı.” (s. 24)

“...efendiye başsağlığı diliyordu.” (s. 120)

Zembereği boşalmak (boşanmak): İki anlama gelen bu deyimın birinci anlamı zembereği kurulmaz duruma gelmek; ikinci anlamı ise mecazi olarak kendini tutamayarak uzun uzun ve sesli gülmektir. Kitapta ilk anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

“...zembereği boşalan oyuncaklar gibi fırlayıp dizlerinin üstüne dikilir ...” (s. 26)

Gözüne kestirmek: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı başarabileceğini ummak; ikincisi anlamı ise zevkine uygun bulmak, hoşlanmaktır. Bu deyimın kitapta iki anlamda da kullanıldığı görülmektedir.

“...gözüne kestirdiği tek bir şiş kıyma kebabını ...” (s. 28)

“...o gün gözüne kestirdiğinin önünde duraklar ...” (s. 43)

“Ali Bayram’ın gözüne kestirdiği hayvan böyle birininse olay çıkması kesindi.” (s. 148)

Fayda etmemek: Etkisi olmamak, işe yaramamak, yararlı olmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“O gün tatlı damarı üstünde değilse yalvarıp yakarma fayda etmezdi.” (s. 28)

Dünyanın kaç bucak (köşe) olduğunu göstermek (anlamak): Dünyada ne gibi güçlükler olduğunu bildirmek (anlamak), insanın başına neler gelebileceğini öğretmek veya öğrenmek anlamına gelen bir sözdür.

“...dünyanın kaç köşe olduğunu öğrenmemiş cahal bir yemiyetmeyse ...” (s. 29)

El açmak: Üç anlamı olan bu deyimın birinci anlamı dilenmek; ikinci anlamı başkasının yardımını isteyecek durumda olmak; üçüncü anlamı ise kâğıt açmaktır. Uzun Çarşının Uluları’nda başkasından yardım istemek anlamında kullanılmıştır.

“...para için de kimseye el açmayı onuruna yediremezdi.” (s. 30)

Onuruna yedirememek: Bir kimse, kendine duyduğu saygıyla bağdaşmayan ve onur kırıcı olay veya davranışlar karşısında tepkide bulunmak, kendine yedirememek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...para için de kimseye el açmayı onuruna yediremezdi.” (s. 30)

Bildiğini okumak: Herkes ne derse desin bildiği, istediği gibi davranmak anlamına gelen bir deyimdir.

“Onun bildiğini okuyacağından emin olduğu halde ...” (s. 31)

(Birinin) ağzını bıçak açmamak: Üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak anlamına gelmektedir.

“Bu ürünün alım satımıyla uğraşanların ağzını bıçak açmıyordu.” (s. 31)

Kara kara düşünmek: Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...herkes derlenip kara kara düşünmekten başka birşey yapamıyordu.” (s. 31)

Burun buruna gelmek: İki anlama gelen bu deyim birinci anlamı beklenmedik bir anda karşılaşmak, birbirlerine çok yaklaşmak; ikinci anlamı ise karşısında hissetmektir. Kitapta bu deyim ilk anlamıyla kullanılmıştır.

“...insafsız bir alacaklıyla burun buruna gelmişçesine ...” (s. 32)

“...üstüne hırlayan itle burun buruna gelince ...” (s. 47)

İliğine işlemek (geçmek): Üç anlamı olan bu deyim birinci anlamı çok ıslanmak; ikinci anlamı çok üşümek; üçüncü anlamı ise bütün varlığını kaplamak, çok etkilenmektir. Bu deyim Uzun Çarşının Uluları’nda üçüncü anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

“...nedense iliklere bile işledildiği sanılan bu bakışlar...” (s. 32)

Dolap beygiri gibi dönüp durmak (dolaşmak): Dar bir çevrede hep aynı işi yapmak anlamına gelir.

“Elindeki kehribar teşbih durmadan dolap beygiri gibi dönüyor ...” (s. 32)

Kırıp geçirmek: Toplamda dört anlamı olan bu deyim'in birinci anlamı yakıp yıkarak, öldürerek, baskı veya etki yaparak büyük zarar vermek; ikinci anlamı çok sert davranarak darıltmak; üçüncü anlamı tuhaf söz ve davranışlarla herkesi çok güldürmek; dördüncü anlamı ise hayran etmektir. Uzun Çarşının Uluları'nda hem çok sert davranarak darıltmak hem de tuhaf söz ve davranışlarla herkesi güldürmek anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“O akşam Nuri efendi evinde de ne yediğini bilememiş, avrat, uşak kırıp geçirmiş ...” (s. 33)

“Avludaki tutuklular ve nöbetçi çetelerden bir kısmını kırıp geçirmiş ...” (s. 39)

“... “Bire dede deveyle koyun koyuna yatan gül bahçesi gibi kokmaz ya. Bugün çimsem sabaha faydası olmaz.” karşılığını vermiş, başına toplananları kırıp geçirmişti.” (s. 88)

İşin içinde iş var: 'Bir işin içyüzü başka' anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sonra bu işin içinde her hal bir iş var, o at suratlı herif öyle pulunu sokağa savuranlardan değil...” (s. 34)

Aşık atmak: İki anlamı olan bu sözün birinci anlamı yarış etmek, yarışmak; ikinci anlamı ise boy ölçüşmektir. Uzun Çarşının Uluları'nda iki anlamda da kullanıldığı görülmektedir.

“Ama bu ötesi karanlık ve tehlikeli işte onunla aşık atmaya davranan pek çıkmamıştı.” (s. 34)

“Bu konuda lâhmacuncu hocanın bile karşısında aşık atamayacağı söylenirdi.” (s. 272)

(Birine) tepeden bakmak: Küçümsemek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...dal fesli başını daha da arkaya atarak sanki herkese tepeden bakıyordu.” (s. 35)

Göze batmak: Üç anlamı olan bu deyim'in birinci anlamı aşırı derecede görünür olmak; ikinci anlamı tedirgin etmek, uygunsuz veya yakışıksız görünmek; üçüncü anlamı ise çekemezliğe yol açmaktır. Kitapta göze batmak deyimini aşırı derecede görünür olmak anlamında kullanılmıştır.

“Buna karşın Baba'ya olan saygı ve ilgisi göze batacak kadar yoğunlaşmıştı.” (s. 35)

“... Emmun bacıda göze batan bir değişiklik olmuştu.” (s. 201)

Kefeni yırtmak: Ağır bir hastalıkta ölüm tehlikesini atlatmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bu sıcak ilgi ve bakım sonucu Baba kefeni yırtabildi.” (s. 36)

(Bir şey olmaya) yüz tutmak: İki anlamı olan bu deyim birinci anlamı bir şey, olmak üzere bulunmak; ikinci anlamı ise giderek biçim ve renk değiştirmektir. Kitapta bu deyim ikinci anlamıyla kullanılmıştır.

“Göğsündeki hırıltı ve öksürük hafiflemeye yüz tuttu.” (s. 36)

“...kokuşmaya yüz tutmuş cesedini ...” (s. 102)

“Eskisinden çok yediği halde sarkan yerleri toparlanmaya, göbeği erimeye yüz tutmuştu.” (s. 133)

Emrine vermek: İki anlamı olan bu deyim birinci anlamı görevlendirmek, atamak; ikinci anlamı ise yararlanması için ayırmaktır. Kitapta bu deyim ikinci anlamıyla kullanılmıştır.

“...selâmlığın kristal nargilelerinden birini de emrine vermişti.” (s. 36)

Boyun eğmek: İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak anlamına gelen bir deyimdir.

“Onun dileklerine karşı gelmenin tekin olmadığını bile Nuri efendi boyun eğmek zorunda kalmıştı.” (s. 37)

Avurtları çökmek (birbirine geçmek): Çok zayıfladığı yüzünden belli olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...açlıktan avurtları çökük ...” (s. 37)

Kuş uçurmamak: Hiçbir şeyin veya kimsenin kaçmasına, geçmesine imkân vermemek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...frenk askerleri nöbet tutuyor, kuş uçurmuyorlardı.” (s. 37)

Yükte hafif pahada ağır: Taşınması kolay olan değerli (eşya) anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...gece karanlığında yükte hafif, pahada ağır neleri varsa sırtlayıp kentin öbür ucundaki Ermeni mahallesine göçe kalkmışlardı.” (s. 38)

“Ermenilerin kuyularından evlerine girerek yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa toparlayıp taşıdığını ileri sürerdi.” (s. 112)

İşin rengi değişmek: Konu başka biçimde gelişmek, öncekinden farklı davranmaya başlamak anlamına gelmektedir.

“İşin kurşunla bitmeyeceğini anlayan Fransızlar çevredeki tepelere top bataryaları dizip kente ver gitsin etmeye koyulunca işin rengi değişti.” (s. 38)

“...dedikodu yapmaya koyulunca işin rengi değişmişti. (s. 101)

Ekmeğini kazanmak: Geçimini sağlamak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Ekmeğini eski fes alım satımıyla sağlardı.” (s. 41)

Davet etmek: Çağırarak anlamında kullanılan bir sözdür.

“...alıcıyı davet ederdi.” (s. 42)

Gözden geçirmek: Üç anlamı olan bu deyim birinci anlamı okumak; ikinci anlamı niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek üçüncü anlamı ise araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını incelemek, denemek, denetlemektir. Bu deyim Uzun Çarşının Uluları’nda niteliğini anlamak için incelemek manasında kullanılmıştır.

“...bilgin kuruntusuyla alıcıyı gözden geçirişi ...” (s. 42)

Canını sokakta bulmak: Sağlığı korumak gerektiğini anlatan bir sözdür.

“...biz bu canı sokakta bulmadık.” (s. 43)

Başından savmak: Bir istekte bulunanı sözde bir sebeple uzaklaştırmak anlamına gelen bu söz kitapta birçok yerde kullanılmıştır.

“...hatırlı müşterilerle uğraşanlar bile ne yapar ne eder onları baştan savar ...” (s. 44)

“Ali efendi onun dalgasını sezinleyip önce başında savmak istemişti.” (s. 101)

“...bir iki karşı fısıltıyla başından savmaya kalkardı”. (s. 258)

Söz altında kalmamak: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı bir kimsenin kendisine dokunan sözüne gereken cevabı vermek; ikinci anlamı ise kendisini inciten, itham eden veya rahatsız bir duruma düşüren söze gereken karşılığı verip durumu düzeltmektir.

“...bu sataşmaların hiçbirinin altında kalmaz, her birine uygun karşılığı verirdi.” (s. 44)

Gönlünden kopmak: Kendiliğinden vermek anlamına gelmektedir.

“Hem de bu ağanın gönlünden kopan bir ikramı değil ...” (s. 44)

(Birinin) bir sözünü (dediğini) iki etmemek: Birinin her istediğini hemen yerine getirmek anlamına gelen bu deyim kitapta toplumda saygıdeğer birini nitelemek için kullanılmıştır.

“... onbeşe yakın köyde bir sözü iki edilmeyen zorlu bir ağaydı.” (s. 44)

İstifini bozmamak: Aldırış etmeyip durum ve davranışını değiştirmemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Salman ağa hiç istifini bozmadan ...” (s. 45)

“Oysa hiç istifini bozmadan ...” (s. 158)

“...istifini hiç bozmadan tütün kesesini koynundan çeker ...” (s. 161)

El pençe divan: Saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş bir biçimde durmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...el pençe karşısında divan tutan çam yarması adamına ...” (s. 45)

Dolup taşmak: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı gereğinden çok olmak, gereğinden çok kaplamak, ikinci anlamı ise çok kalabalık olmaktır. Kitapta sayısal çoğunluğu ifade etmek için kullanılmıştır.

“...tepeden tırnağa silâhlı yüzlerle savaşçıyle dolup taşıyordu.” (s. 45)

Alkış tutmak: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı topluca el çırparak yüksek sesle 'yaşa, var ol' vb. sözler söyleyerek birini alkışlamak; ikinci anlamı ise taraftar olmak, belli bir görüşten yana olmaktır. Kitapta alkış tutmak deyimini ilk anlamıyla kullanılmıştır.

“...konuklar durmadan yiyip içerek ortada dönen köçeklere alkış tutuyor ...” (s. 46)

Aldırış etmemek. İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı ilgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak; ikinci anlamı ise önem vermemek, aldırmamak, umursamamaktır. Uzun Çarşının Uluları’nda bu deyimın umursamamak anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“...inleyip yakaran Bilâder'e aldırış eden bile yoktu.” (s. 47)

“... “Dur ulan, dur”lara aldırış etmeden yokuş aşağı kaybolup gitti.” (s. 90)

Adı sanı olmak: Bilinmek, tanınmak, ünlü olmak anlamında kullanılmaktadır.

“Adı sanı belli olanların düğünü, derneği ve şöleni olunca...” (s. 49)

Çanak tutmak (açmak): Davranışları veya sözleriyle kötü bir sonuca yol açmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bilâder duramaz, kaşınır, sataşılmaya çanak tutardı.” (s. 50)

(Birine) kanı kaynamak: Çabucak sevgi duymak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“... ‘Kanım sana beter kaynadı.’ diye sulanırdı.” (s. 50)

Baltayı taşa vurmak: Farkında olmayarak birine dokunacak sözler söylemek, pot kırmak anlamına gelen bir deyimdir. Fakat Uzun Çarşının Uluları’nda bu deyimın yanlış bir seçim yapıldığını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Fakat bazan yanlış kişi seçip baltayı taşa vurduğu da olurdu.” (s. 50)

(Birinin) ipini çekmek: Birini ölçülü davranmaya zorlamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Davet sahibi sataşılanın yüzünün al al olup kaşlarının çatıldığını farkedince hemen Bilâder’in ipini çeker ...” (s. 50)

Baklayı ağzından çıkarmak: Açık söylemekten kaçındığı bir sorunu sonunda açıklamak anlamına gelen bir deyimdir.

“Davetçi acemi ve huyunu bilmiyen birisi olur da baklayı ağzından kaçırırsa Bilâder'i yedi düvelin ordusu yerinden kıpırdatamazdı.” (s. 53)

“Sonra da birden bire baklayı ağzından çıkarıvermişti.” (s. 286)

“Fakat oğlan bu savunma üzerine asıl baklayı ağzından salıverdi ...” (s. 299)

(İşi) tavına getirmek: İşi en uygun duruma getirmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...işlerin tavına girmesini bekliyordu.” (s. 54)

Benzi atmak: Ansızın yüzünün rengi sararmak, solmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bilâder'in benzi birden atıvermiş...” (s. 54)

Gülmekten kırılmak (katılmak, yarılmak): Aşırı derecede gülmek anlamına gelen bir sözdür.

“Herkes gülmekten kırılıyor, Bilâder'se serildiği yerde inleyip duruyordu.” (s. 54)

Canının derdine düşmek: Ölüm korkusuna kapılmak ve canından başka bir şey düşünemeyecek kadar sıkıntıda olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Fransız savaşı başlayınca herkes canının derdine düşmüştü.” (s. 55)

Para kırmak: Çok para kazanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Durmadan para kırıyor, çarşı ve kahvelerde kasılarak dolanıp baş köşeyi kimseye bırakmak istemiyorlardı.” (s. 55)

Tüyleri ürpermek: Kötü bir olay, soğuk, gıcıklanma vb. sebeplerle korku veya tiksinti duymak anlamına gelen bir sözdür.

“...dizi dizi kerpetenler, kıskaçlar, vantus şişeleri sıralanırdı. Bunların ne amaçla kullanıldığını birçok kez izlediğimizden, tıraş boyunca tüylerimizin ürpermemesi olanaksızdı.” (s. 59)

Gönül eğlendirmek: Geçici bir ilgi ve sevgi göstererek hoşça vakit geçirmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Her mevsimde ustanın kerevetinin çevresi alışveriş, ya da gönül eğlendirmeye gelen kent ulularının durak yeri idi.” (s. 60)

“Bu nedenle ilk numarası sona erince esnaf, müşteri, gönül eğlendirmek için Bekir’i yakalayıp ağzından gülecek bir iki söz koparabilmek için yarıştı.” (s. 88)

“İçkili bir şölenle konuk ağırlıyan ağa, gönül eğlendirmek için Ahraz’a da iyice içirip sarhoş etmiş ...” (s. 167)

Hoş görmek (karşılama): Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Parası pulu olmayanlardan da hiçbir şey beklemez, ellerini avurtlarına bastırarak uzaklaşmalarını hoş görürdü.” (s. 63)

“Meteliği olmadığı için yüzü yerde kalanları da hoş görürdü ...” (s. 65)

Ağzı açık kalmak: Şaşırmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“...beyaz giyimli, taranıp süslenmiş berber kafalarını bir görse ağzı iyice ayık kalırdı.” (s. 66)

“Bu teklife Gebeş’in yalnız ağzı değil gözleri de ayık kalmıştı.” (s. 138)

“...herkesin ağzını ayık bırakacak kuvvet gösterileri yapmaktan ...” (s. 273)

Makas almak: Yanağı orta parmak ile işaret parmağı arasına alıp sıkıştırmak, makaslamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Çırak, kalfa çalışanların hepsi de, yanaklarından makas alınacak kadar yarlı yakışıklıydı.” (s. 67)

Göz atmak: Kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“İşleri bitince duvardaki fiyat listesine acele bir göz atıyor ...” (s. 67)

“Önce vali yardımcısı onun pullu, mühürlü dilekçesine bir göz atıp yüzüne fırlatıp, odacıya kapı dışarı ettirmişti.” (s. 101)

“...sonra gözlüğün üstünden kapı yanında rengi uçmuş dikilen Hamo’ya bir göz attı ...” (s. 281)

Umudu boşa çıkmak: Beklentisi, umudu gerçekleşmemek, hayal kırıklığına uğramak anlamında kullanılmaktadır.

“Gerçekten de bu kez umudu boşa çıkmadı. Evlendiklerinin dördüncü ayı dolmadan Fatma bacı müjdeyi fısıldamıştı.” (s. 70)

Yan gelip oturmak (yatmak): Yan gelmek anlamında kullanılan bu deyim kitapta boş boş oturmak anlamında kullanılmıştır.

“...ötekilere "Günah değil mi iki canlıyı ortaya sürüp yan gelip yatarsınız." diye çıkışıyordu.” (s. 71)

Soluğu (bir yerde) almak: Bir yere hemen gitmek veya sığınmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“... "Essâlamü rahmetullah" ı çeker çekmez yekini soluğu evde alıyordu.” (s. 72)

Alın teri dökmek: Çok emek vermek, zahmetli bir iş görmek anlamında kullanılmaktadır.

“Ökkeş'in kırkı çıkar çıkmaz Çebiş imam biri iki, ikiyi üç etmek umuduyla hayli uğraşıp alın teri dökmüştü.” (s. 72)

(Bir işe) burnunu sokmak: Gerekmeden her işe karışmak manasına gelen bir deyimdir.

“...önüne gelen herşeye burnunu sokup, karıştırmaya, araştırmaya kalkmıyordu.” (s. 73)

“...ev işlerine burnunu sokmasına hiç fırsat vermiyordu.” (s. 221)

Hayra yormak: Rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak anlamında kullanılan bu deyim Uzun Çarşının Uluları'nda aslında çocuğun bazı farklı davranışlarını iyi durum belirtisi olarak gördüklerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Ama imamın üç karısı da, komşular da onun durumundan hiç ilgilenmiyor, aksine hayra yoruyorlardı ...” (s. 73)

Yere göğe koymamak: Nasıl ağırlayacağını, nasıl memnun edeceğini bilmemek, çok önem vermek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Abdurrahman efendi, hafif yeşile çalan iri gözlerinin hiç değişmeyen güleçliği ile onu yere göğe konduramıyordu.” (s. 74)

Kendini avutmak: Oyalamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...”Eh Rabbim kullarının herbirini bir türlü yaratır.” diye kendi kendini avutmuştu.” (s. 76)

(Birine) diş bilemek: Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“O günden sonra gizli gizli diş biliyenler eksik olmakla beraber Ökkeş'e açıktan sataşan pek çıkmamıştı.” (s. 77)

“...bu yüzden hepimiz ona iyice diş biler ...” (s. 220)

Canı çekilmek: Vücudun herhangi bir organının canlılığı azalır gibi olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...imam efendinin yüzünden canı, cini çekilmişti.” (s. 76)

“Canı, cini çekilen damarlarında gençliğin öfkeli kaynaşmasının yeniden kabarıp kalktığını hisseder gibi oldu.” (s. 300)

Kara kara düşünmek: Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak anlamında kullanılmaktadır.

“Yalnız bütün uğraşlar onun kişiliğinde, büyükleri kara kara düşündüren önemli değişmelerden başka sonuç vermiyordu.” (s. 78)

Hayır gelmemek: Yararlı olmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Babasının ensesine şaplağı çekip onu Tahtalı'ya götürdüğü günlerden de artık pek hayır gelmiyordu.” (s. 78)

Kötek yemek: Dövülmek, dayak yemek anlamına gelen bir deyimdir.

“...kendinden iri mollalarına sataşarak bir iyi kötek yiyip yüz, göz şişmiş yakınmaya geliyordu.” (s. 79)

Dayak yemek: Dövölmek, sopa ile dövölmek anlamına gelen bir sözdür.

“...çuvala dayak yendi.” (s. 80)

Bağrına taş basmak: Sesini çıkarmaksızın her türlü acıya katlanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Ama ne edersin bir yandan babalık, bir yandan da Fatma bacının ağlayıp dövönmeleri herşeye katlanıp bağrına taş basmasına sebep oluyordu.” (s. 80)

Üstüne düşmek: Bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Evin tüm horantası günlerce yalvarıp üstüne düştüler.” (s. 80)

Nuh deyip, peygamber dememek: İnat etmek, ayak diremek anlamında kullanılmaktadır.

“Ama o Nuh diyor, peygamber demiyordu.” (s. 80)

Bereket versin: İki anlamı olan bu deyimnin birinci anlamı para alan kimsenin söylediğı iyi dilek sözü; ikinci anlamı ise bir kimsenin bir durumdan hoşnutluğunu anlatan sözdür. Uzun Çarşının Uluları’nda iki anlamda da kullanıldığı görölmektedir.

“Bereket versin evlerine top falan düşmemişti.” (s. 81)

“Uzatılan bir yüzlük, bir mecidiye çeyreğı de olsa "Bereket versin." diye kabullenirdi.” (s. 42)

“Böylece de bin bereket versin gül gibi geçinip gidiyordu.” (s. 274)

Yolunu bulmak: Gereken çareyi bulmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...hayat boyunca özlemini çektiğı geçim ve seçkinlik yolunu bulmuştu.” (s. 81)

“Onun bütün bu karşılıksız koşturma ve didinmelerinin tek amacı yalan dolanla elinden kapılan baba mirasını kurtarmanın yolunu bulmaktı.” (s. 97)

“Fakat Yirik de ondan öcünü almanın yolunu buluyordu.” (s. 221)

Kulak asmak: Önem vermek, dinlemek anlamında kullanılan bu deyim kitapta genel olarak olumsuzluk ekiyle birlikte ve önem vermemek, dinlememek manasında kullanılmıştır.

“Beş değil, onbeş mecidiye de verseler kulak asmaz...” (s. 82)

“...kendini yanına almak isteyen amca ve teyzelere kulak asmamış ...” (s. 110)

“...sıkıştırılıp zorlanmaya kulak asmaz ...” (s. 188)

Gözlerinin içi gülmek: Çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“...”Hey bu da ne tosun ya” diye sağrısına küçük şaplaqlar indirirken onun da gözlerinin içi gülüyor ...” (s. 85)

“...fakat o zamanlar bile gözlerinin içi gülerdi.” (s. 163)

Kendini alamamak: İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek anlamına gelen bir deyimdir.

“...çarşının ortasına doğru ilerleyişini seyretmekten kendini alamazdı.” (s. 87)

“...her rastlayışında büyülenmişçesine peşine takılmaktan kendimi alamazdım.” (s. 154)

“...söylenmekten kendini alamazdı.” (s. 294)

Görmezlikten gelmek: Görmemiş gibi davranmak anlamına gelen bir sözdür.

“Bu yüzden çoğunlukla onu görmezlikten gelmeye uğraşırdı.” (s. 89)

“...başını öte yana çevirip görmezlikten gelmeye kalkardı.” (s. 141)

Kendini tutamamak: Bir durum karşısında sessiz ve heyecansız kalamamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Kısa bir duraklama sırasında kendini tutamadı ...” (s. 89)

Mosmor kesilmek (olmak): Kötü duruma düşmek, bozulmak, mahcup olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Herkes yumruklarını kasıklarına bastırarak gülerken Nuri efendinin uzun, at suratı mosmor oluvermişti.” (s. 90)

Aklına yatmak: Doğru olduğunu kabul etmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sonra söylenene akli yatmamışçasına başını geri doğru salladı.” (s. 93)

Akılda tutmak: Unutmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...hangi gedikten geçmeleri gerektiğini öğrenip akılda tutmaya uğraşırlardı.” (s. 95)

“Talimatını akılda iyi tutabilenler gidecekleri yeri elleriyle koymuşçasına bulurdu.” (s. 96)

Boy göstermek: Görünmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...hükümet mahallesinde boy gösterirdi.” (s. 96)

“Fakat onun boy göstermesinin nedenini anlamak için söylediklerini işitmiye gerek yoktu.” (s. 258)

“Bu yüzden de çevresindeki tepelere akşam üzerleri tırmanıp, ince karpuz dilimi ayın bir göz açımı ufukta boy göstermesini bekleyenler çoğalırdı.” (s. 268)

Kestirip atmak: Ayrıntılı düşünmeden kesin yargıya varmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...bu iş olmaz diye kestirip atar ...” (s. 96)

"Allah'ın kara cahili karıyla mı bütün ömrü geçirelim." diye kestirip atıyordu. (s. 288)

(Birinin) derdini deşmek (depreştirmek): Derdini hatırlatıp yeniden üzülmesine yol açmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...takılıp derdini deşelerdi.” (s. 97)

Canına tak demek (etmek): Dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...artık canına tak demiş parasının anasını kurtarma derdine düşmüştü.” (s. 98)

(Bir şeyin) derdine düşmek: Yapılması gereken bir şeyi gerçekleştirmenin yollarını aramak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...parasının anasını kurtarma derdine düşmüştü.” (s. 98)

Tepesi atmak: Birdenbire öfkeye kapılmak, öfkelenmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sonra Hacı'nın tepesi atmış, onun bulunduğu ya da bulunmadığı her yerde "İt oğlu it... Gâvur hacı." diye ardı arkası kesilmeyen küfür ve beddualar savurmaya koyulmuştu.” (s. 98)

Başı derde girmek: Sıkıntılı bir duruma düşmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Hacı Ömer'le başı derde girmeden önce...” (s. 98)

Evirip çevirmek: İyice, istediği gibi, adamakıllı gözden geçirmek anlamında kullanılmaktadır.

“...işini görürken kafasının içinde bir şeyler evirip çeviriyor izlenimi bırakırdı.” (s. 99)

Çenesinin bağı çözülmek: Gevezelik etmek, yerli yersiz, sürekli konuşmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...adamın çenesinin bağı da çözülür, biteviye söylenir...” (s. 100)

(Bir şeyi) söz etmek: O şeyin dedikodusunu yapmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Hacı Ömer'in evinden buğday taşıdığı güzü izleyen baharda çarşı esnafına önce gizli kapaklı, Hacı'ya işletmek için sermaye verdiğinden söz etmeye koyulmuştu.” (s. 100)

Kapı dışarı etmek (atmak): Kovmak, dışarı atmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...odacıya kapı dışarı ettirmişti.” (s. 101)

İşi yolunda (tıkırında) gitmek (olmak): İş düzenli ve istenilen biçimde yürümek anlamında kullanılan bir sözdür.

“Hacı bu işe, hükümet mahallesindekiler de Hacı'ya git gide iyice ısınmış, işler iyice tıkırına girmişti.” (s. 102)

Yola gelmek: İstenilen biçimde davranışı kabullenmek, düzelmek, uslanmak anlamına gelen bir deyimdir.

“...görev ve ciddilik düşünleri bile sonunda yola geliyor ...” (s. 102)

İşe yaramak: Elverişli olmak anlamına gelen bir sözdür.

“Fakat odasında biriken dava dosyalarındaki kâğıtlar her sabah sobasını tutuşturmakta hayli işine yaramış, onu bütün kış tutuşturucu aramak külfetinden kurtarmıştı.” (s. 103)

Yer etmek: İz bırakmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sanırım yokuş boyunca dizili çarpuk kara taşların herbirinin biçimi, pürüzleri tabanının belleğine iyice yer etmişti.” (s. 104)

Şaşırp kalmak: Çok şaşırmak, büyük bir şaşkınlığa düşmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Yalnız kuyu başında iniş için hazırlıklarını yaparken onun kulakları ve burnuyla evin içinde olup bitenleri görüyormuşçasına izliyebildiğini ya kestiremezler, ya da şaşırp kalmakla yetinirlerdi.” (s. 105)

Avucunun içi gibi bilmek: Bir yeri, bir şeyi çok iyi ve ayrıntılı olarak bilmek anlamına gelen bir deyimdir.

“Hafız bu kuyu dolambacını avucunun içi gibi bilirdi.” (s. 108)

“Bodur’sa her şeyin nedenini avucunun içi gibi biliyordu ya ...” (s. 121)

“...büyükleri bu kadar zorlamayacağımızı avucunun içi gibi biliyordu.” (s. 221)

Nüzul inmek (gelmek): Felç geçirmek, felce uğramak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...babasına nüzul inip ölmüş...” (s. 110)

Medet ummak: Yardım beklemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...herkes ufak tefek ödülleriyle ondan medet umar olmuştu.” (s. 110)

Gül gibi geçinmek (yaşamak): İki anlamı olan bu deyim birinci anlamı çok iyi anlamak, geçinmek; ikinci anlamı ise pek geniş olmayan bir imkânla rahat,

sıkıntısız yaşamaktır. Bu deyimın Uzun Çarşının Uluları'nda iki anlamda da kullanıldığı görülmektedir.

“Ancak işi karşılığında verilenleri kabul eder ve gül gibi geçinip giderdi.” (s. 112)

“...eline geçen yüzdelere gül gibi geçinip gidiyordu.” (s. 262)

“Böylece de bin bereket versin gül gibi geçinip gidiyordu.” (s. 274)

(Birinin) diline düşmek: Yermek veya alay etmek amacıyla birinin kötü veya yanlış davranışını sürekli söylemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...mahallenin diline düşmeden amacını gerçekleştirmeye...” (s. 113)

Yüreğini hoplatmak (oylatmak veya kaldırmak): Heyecanlandırmak anlamına gelen bir sözdür.

“... "Aman başıma taş düştü." diye feryadı basıyor, anasının yüreğini hoplatıyordu.” (s. 113)

Baş göz etmek: Evlendirmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Harmanı kaldırıncı onu baş göz edelim.” (s. 117)

“Büyük ağasının, evde kalma sınırını oldukça aşmış büyük kızı Şâkire ile oğlunu baş göz etmek istiyordu.” (s. 243)

“...başgöz etmek tasarılarıyla dolup taşmaya başlamıştı.” (s. 250)

(Birine veya bir şeye) söz geçirmek: Söylediğini, istediğini, yaptırmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Evlendirse böyle bir çocuk avrada söz geçirip dediğini yaptırabilir miydi?” (s. 117)

Toz olmak: Kaybolup gitmek, kaçmak, uzaklaşmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...fısıldayıp ortadan toz oluverirdi.” (s. 118)

Yallah etmek: Atma, yollama ve benzeri işleri hızla yapmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...sepetlerden birini yallah etmiş, fakat boşunu büyük oğluyla geri göndermişti.”
(s. 119)

Hakk'ın rahmetine kavuşmak (Hakk'a kavuşmak, Hakk'a yürümek):
Ölmek anlamına gelen bir deyimdir.

“Allah taksiratını bağışlasın, hakkın rahmetine kavuşmuş...” (s. 119)

“Bir kış okuldayken evden gelen bir yazıda hakkın rahmetine kavuştuğunu ve batak paralarını tahsil etmek için ahirete göçtüğünü haber verdiler.” (s. 197)

Elden kaçırmak: Elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...bu bahçesinin ortaklığını elden kaçırmak istemiyordu.” (s. 120)

Gözünü karartmak: Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek anlamında kullanılan bir sözdür.

“Ortaklık hırsı gözünü karartmıştı.” (s. 120)

Kem küm etmek: Verecek cevap bulamayıp açık bir anlamı olmayan sözler söylemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Kem, küm etmeden niyetini açığa vurdu.” (s. 120)

(Bir durumu) açığa vurmak: Belli etmek, ortaya çıkarmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Kem, küm etmeden niyetini açığa vurdu.” (s. 120)

İnsafa gelmek: Acımasız ve haksız tutumdan vazgeçmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...kötülük nedir bilmeyen bakışlarının bir gün gelip Cafer kâhyayı insafa getirebileceğini ummak da boştu.” (s. 122)

Benzi kül gibi olmak: Yüzünden kan çekilmek, yüzü sararmak anlamına gelen bir sözdür.

“Olup biteni öğrenince benzi kül kesildi, eli ayağı titremeye başladı.” (s. 123)

Eli ayağı titremek: Korku, sinir ve benzeri sebeplerle heyecanlanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Olup biteni öğrenince benzi kül kesildi, eli ayağı titremeye başladı.” (s. 123)

Dert yanmak: Derdini sızlanarak anlatmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Ama içindekini, Efendiye dert yanarken dinlemeye uğraşmaktan başka çare yoktu.” (s. 125)

Kötek atmak: Dövmek, dayak atmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Böyle diye ifade versin. Ne kadar kötek atarlarsa atsinlar tek kelime değiştirmesin.” (s. 126)

Yüreği kan ağlamak: Derinden acı duymak, çok üzölmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...ama anasının yüreği kan ağlıyordu.” (s. 127)

Canı sıkılmak: Üç anlamı olan bu deyim birinci anlamı içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak; ikinci anlamı öfkelenmek; üçüncü anlamı ise üzölmektir. Kitapta bu deyim ilk örneğimizde öfkelenmek ve ikinci örneğimizde üzölmek anlamında kullanılmıştır.

“Aman Gebeş ağamın canı sıkılır diye kan değerinde mallarını elinde batmaya mı bırakacaktı.” (s. 127)

“...artık pek sık gelmeyeceğini söylemesine iyice canı sıkılmıştı.” (s. 279)

Elini kana bulamak (bulaştırmak): Öldürmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Ötekiler gibi kendisi de bu aftan, elini kana bulayanların yararlanamayacağı kanısındaydı.” (s. 128)

“Allah rızası için şu Fotinli deyyusu salma üstüme. Elini kana bulayacaksın ...” (s. 263)

Dalıp gitmek: Bir düşünce veya hayal ile bulunduğu ortamdan uzaklaşmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sonra gene parmaklarıyla bir süre seyrek sakallarını tırmıklayıp daldı gitti.” (s. 130)

Yoluna girmek: İstenilen, gerekli olan biçimde gelişmeye başlamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Çok geçmeden işler epeyce yoluna girmişti.” (s. 133)

Gözünü yıldırımak: Gözünü korkutmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Gözünü yıldırımak zordu.” (s. 133)

Metelik vermemek: Değer ve önem vermemek, umursamamak, aldırış etmemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...oğlan bu sürtünmelere pek metelik vermiyordu.” (s. 134)

Dışa vurmak: Belli etmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Esrarın etkisiyle olacak bu kez kafasındakileri dışa vurmuş.” (s. 134)

Hoşbeş etmek: Sohbet etmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Öteden beriden hoşbeş ettikten sonra ...” (s. 136)

Yarasınıdeşmek: Acıyı, üzüntüyü hatırlatmak, tazelemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Neyse meramım eski yaralarıdeşmek değil.” (s. 136)

Akıl etmek: Herhangi bir önlem veya çareyi zamanında düşünmek manasında kullanılan bir sözdür.

“Askerlik bitti, mapusluk bitti, şu oğlan daha kaç yıl yastığa sarılıp yatar diye bir akıl edemedi.” (s. 136)

Olmayacak duaya âmin demek: Gerçekleşmeyecek, sonuç vermeyecek işlerle uğraşmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Ben he desem de niye yarar emmi. Olamayacak duaya amin denemez.” (s. 137)

İşine gelmek: Çıkarına, amacına, düşüncesine uygun olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Çözüm; kardeşioğlu dışında herkesin işine geliyordu.” (s. 139)

“İşine gelen bu sözlere Emmun iyice belbağlamışa benziyordu.” (s. 212)

(Birine) kolaylık göstermek: Yapabilme yolu, imkânı sağlamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“O yüzden efendi Gebeş’e her tür kolaylığı gösterdi.” (s. 139)

Baş etmek: Gücü yetmek anlamında kullanılan bir sözcüktür.

“Böyle bir durum oluşunca da kendisiyle ancak beş on kişi arada baş edebilirdi.” (s. 141).

“...içindeki beş bin kişiyle birlikte havaya uçuran çavuşla dedem nasıl baş edebilirdi.” (s. 176)

Kantarın topunu kaçırmak: Ölçüyü kaçırıp aşırı davranmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bazan kantarın topunu kaçırıp zaptiyelik de olurdu.” (s. 142)

“İçenleri dikkatle izliyor, kantarın topunu kaçırma yoluna girenleri lâfa tutup sıralarını atlatıyordu.” (s. 154)

“Kantarın topunu fazla kaçırdığı başka bir akşam da binektaşına oturmuş din, iman, ana, avrat okumaya koyulmuştu.” (s. 210)

Allah yarattı dememek: Kıyasıya dövmek, çok hırpalamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Tutuklama sırasında başı yarılıp gözü şişenler kamçı, sopa ne ele geçirirse başına üşüşür, Allah yarattı demeden ver gitsin ederlerdi.” (s. 142)

İşi tatlıya bağlamak: Sorunlu bir işi, iyi bir biçimde çözmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Babaysa işleri tatlıya bağlarım umuduyla...” (s. 149)

Göz süzmek: Baygın ve anlamlı bakmak anlamında kullanılan bir sözcüktür.

“Fakat göz süzüp boyun kırışı, arada bir omuz titretişiyle şano kızları gibi gözükmeye iyice özen gösteriyordu.” (s. 154)

Yelkenleri suya indirmek: Direnmekten vazgeçip karşısındakinin dediğini benimsemek, kabul etmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Hacı, demiri ıslıl ıslıl yanan ve kimseye emanet edemediği bıçağı görünce yelkenleri suya indirir...” (s. 161)

Kin bağlamak: Birine karşı öç alma duygusu duymak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...o gündenberi Karadağ ağasına hepimiz kin bağlamıştık.” (s. 168)

Hallaç pamuğu gibi atmak: Toplu durumda bulunan kişi veya nesneleri darmadağın etmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...gâvur sanırım bütün toplarını bizim eve çevirmiş, saatlerce ver gitsin ederek üst katı hallaç pamuğu gibi atmıştı.” (s. 170)

Hatır gönül bilmek: Kişilere karşı gösterilmesi gereken saygı kurallarına uymak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...hatır gönül demeyip ensemize şamarı indiren esnafta eksik olmazdı.” (s. 179)

Akıl erdirememek: Ne olduğunu anlayamamak, sırrını çözmemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Çarşıdaki öteki sarsak ve delilere takılmak başlıca eğlenceleri olduğu halde yetişkinlerin ona karşı bu koruyucu tutumlarına akıl erdiremezdik.” (s. 180)

Sabahı zor etmek: Bir türlü sabah olmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Galiba uzun bir bisiklet yolculuğu bahanesi bulanların keyfi içinde sabahı zor edebildim.” (s. 182)

Burnu Kafdağı'na çıkmak: Kibirlenmek, şımarmak, burnu büyümek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“... İstanbul'a gitti diye burnu kafdağına çıkmış ha ...” (s. 186)

Göz boyamak: Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Alışverişte göz boyaması bu kadarla da kalmazdı.”

Günahı (günahı vebali) boynuna: 'Ben karışmam, sorumluluk sana veya ona düşer' anlamında kullanılan bir sözdür.

“Vebali boynuna, mutfak halkı getirdiklerinin istenenden az olduğunu söyler dururdu.” (s. 189)

Kulak vermek: Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Gece yatisı selâmlıkta kalan ortaklarla giriştiği fiskoslara kulak verince sırrının anahtarı ortaya çıkardı.” (s. 190)

(Birinin) başının etini yemek: Karşısındakini bezdirinceye, bıktırıncaya kadar sürekli konuşmak veya söylemek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...ona yakın bir yerin bağ, bahçesini gidip görmek, iyi sürülüp sürülmediğini denetlemek konusunda dedemin başının etini yer, izin koparırdı.” (s. 190)

“Önce selâmlıkta dedemin çevresini alır, başının etini yemeye koyulurduk.” (s. 214)

“...saatlerce başımın etini yedi durdu.” (s. 297)

İzin koparmak: Güçlkle izin almak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...ona yakın bir yerin bağ, bahçesini gidip görmek, iyi sürülüp sürülmediğini denetlemek konusunda dedemin başının etini yer, izin koparırdı.” (s. 190)

Sünger çekmek: Bir şeyi hiç olmamış saymak, silmek, silip atmak, unutmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“...alacağına sünger çekmeye kalkanlar da olurdu.” (s. 191)

Punduna getirmek: Bir şeyi yapmak için uygun zamanı ve yeri seçmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bir puntuna getirir ... babama gammazlar, zavallıya kötek yedirirdi.” (s. 191)

Canevinden vurmak: En etkileyici yönünden saldırmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Bir kez Hacı'yı caneviden vurmayı, serdiği yatağına girmeden önce özenle yastığın altına yerleştirdiği para kesesini aşırması tasarlamıştık.” (s. 192)

“... Hacı, onu caneviden vurmasını iyi bilirdi.” (s. 196)

Hakkını vermek: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı gereğini bütün olarak yerine getirmek; ikinci anlamı ise birinin çalışmasının karşılığını gereğince değerlendirmektir. Uzun Çarşının Uluları’nda bu deyimın ikinci anlamıyla kullanıldığı görölmektedir.

“...fazlasını alıp üçe böler, herkese hakkını verirdi.” (s. 195)

Elden ayaktan düşmek (kesilmek): Yaşlılık sebebiyle veya sağlığı büsbütün bozularak çalışamaz duruma gelmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Hacı’nın bilinci altında çöreklenen elden ayaktan düşme korkusu, bu sözlerle kıpırdanır, yüzü kızarır, uyuşuk hareketlerine bir atik tetiklik gelirdi.” (s. 196)

“Mıstık ağa iyice kocayıp elden ayaktan düştüğü için ona söz geçiremiyor ...” (s. 288)

Yüz göz olmak: Biriyle gereksiz yere, aşırı derecede senli benli olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Gündüzleri iyice yüz göz olduğu esnafların dükkânlarında kahve içip...” (s. 196)

(Birinin) gözüne girmek: Sevgi ve ilgisini kazanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Özellikle nenemin gözüne girmeye uğraştığı ortadaydı.” (s. 199)

Para dökmek (akıtmak): Çok para harcamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...gerekli taşları sağlayabilmek için babam hayli uğraşıp para dökmüştü.” (s. 200)

(Bir yerden) ayağını kesmek: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı bir yere gitmez olmak, uğramamak; ikinci anlamı ise başkasını bir yere artık uğramaz duruma getirmektir. Kitapta bu deyim birinci anlamıyla kullanılmıştır.

“... Emmun bacı ayağını bizim evden kesmedi.” (s. 200)

Cankulağı ile dinlemek: Çok dikkatli dinlemek anlamına gelen bir deyimdir.

“...anlattıklarını can kulağıyla dinliyor ...” (s. 205)

(Birinin) gönlünü hoş etmek: Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek anlamına gelen bir deyimdir.

“Gidişini izliyen günlerde Emmun'un baygın ve doymuş havasına bakılırsa gönlünü de epeyce hoş ediyordu.” (s. 207)

“Avradın güzelinin gönlünü hoş etmek zor olur.” (s. 245)

İçine ateş düşmek: Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Sonra içine düşen ateşten kurtulmak için gidip gözüyle görmeğe karar vermişti.” (s. 207)

İçi yanmak: İki anlama gelen bu deyim birinci anlamı çok susamak; ikinci anlamı büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzülmektir. Uzun Çarşının Uluları'nda bu deyim çok üzülmek anlamında kullanılmıştır.

“Emnun bitişik dama gizlenip herifin öteki kadına nasıl hizmet ettirdiğini içi yanarak izlemişti.” (s. 208)

Eli ayağı (ayağına) dolaşmak: Şaşırarak, telaşlanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Emmun eli ayağı dolaşarak onu içeri alır ...” (s. 209)

Ağzı kulaklarına varmak: Çok sevinmek anlamına gelen bir deyimdir.

“Fakat soruşturma sonuçlanmadan birgün ağzı kulaklarında çıkageldi.” (s. 211)

(Birinden) yaka silmek: Bıkmak, usanmak anlamına gelen bir sözdür.

“... "Hepsinin boyu devrilsin. Benden yarak olsunlar." diye yaka silkiyordu.” (s. 211)

Bel bağlamak: Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek anlamına gelen bir deyimdir.

“İşine gelen bu sözlere Emmun baci iyice belbağlamışa benziyordu.” (s. 212)

Tadını çıkarmak: Bir şeyin güzelliğinden veya sağladığı imkânlardan yeterince yararlanmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Boy boy bir tabur torunun çevresini alıp yakarmasından iyice keyiflenir, bir eliyle yüzünü perdeliyerek bir süre direnir gibi yapardı. Bunun tadını çıkarınca, öfkeli gözükmeye uğraşan bir sesle...” (s. 214)

Kulak kesilmek: Büyük bir dikkatle dinlemek anlamına gelen bir deyimdir.

“Bir yana öbeklenir, tepeden tırnağa kulak kesilmiş beklerdik.” (s. 214)

“...tepeden tırnağa kulak kesilmiş ...” (s. 224)

Çene yarıştırmak: Karşılıklı gevezelik etmek, çok konuşmak anlamına gelen bir deyimdir.

“...ortak karılarıyla çene yarıştırmak dinlendirici bir değişiklik olurdu.” (s. 218)

“...tanıdıklarla sokak ortasında dikilip çene yarıştırmak onun defterinde yoktu.” (s. 261)

Dolap çevirmek (döndürmek): Hile ve dalavere ile iş yapmak anlamına gelen bir sözdür.

“...çevirdiği dolapları ortaya döküp...” (s. 220)

(Birinin) yakasını bırakmamak: Bezdirecek kadar üstüne düşmek, rahat vermemek, ısrar etmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“Ayşe önce bunu duymazlıktan gelir, fakat Fatma da yakasını bırakmazdı.” (s. 220)

“Hâmit bey o gün Ahmet’in gün dönünceye dek yakasını bırakmadı.” (s. 291)

El ayak çekilmek: Ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek anlamına gelen bir deyimdir.

“Akşamları her yandan el ayak çekilip kocasının koynuna girince olup bitenleri...” (s. 221)

Bire bin katmak: Çok abartmak anlamında kullanılan bir sözdür.

“...ettiklerinin birine bini katarak onu dolduruyordu.” (s. 221)

Kafası kızmak: Öfkelenmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Çünkü herifin kafası kızarsa, bir tezkere yazıp yarıya işlettiği bahçe ve bostanları elinden çeker ...” (s. 221)

“Çünkü böyle sıkıştırılıp kafası kızanlar ...” (s. 260)

Surat asmak: Kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak anlamına gelen bir deyimdir.

“Sözü edilince de surat asıp ben gitmem diye tutturuyordum.” (s. 225)

İçine kurt düşmek: Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulananmak anlamına gelen bir deyimdir.

“...komşusunun akşama, kimseye duyurmadan sineksiz bir yaz etmek niyetinde olduğunu öğrenmiş ve içine kurt düşmüştü.” (s. 229)

Küçük düşmek: Değeri veya onuru sarsılmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...bu beklenmedik misafirlerin karşısında küçük düşmemek için ne yapabileceğini tasarlamaya uğraşıyordu.” (s. 234)

Beti benzi atmak (solmak, uçmak, kül kesilmek, kireç kesilmek): Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak anlamına gelen bir deyimdir.

“...yılanın lâfından bile huylanır, sözü edilince beti benzi solardı.” (s. 235)

“Beti benzi kül kesilmişti.” (s. 310)

Yüreğine su serpmek: Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Kapıyı açmaya gelen efendinin tok öksürüğü herkesin yüreğine serin sular serpmişti.” (s. 236)

“Sağda, solda soruşturup araştırdıktan sonra yüreğine su serpildi.” (s. 287)

Başına kakmak (kakınç etmek): Yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini üzme anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Aralarında sürüp giden bu savaşın kendiliğinden oluşan iki yasası vardı: Birincisi gelip geçeni yapanın yüzüne gelip, başına kakmamaktı.” (s. 237)

Burnundan solumak: Çok öfkelenmiş olmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Patpat burnundan soluyarak imansız serpenenin ikinci ilkeyi kökünden bozduğu yargısına varmıştı.” (s. 237)

Maskara olmak: Gülünç bir duruma düşmek anlamında kullanılan bir sözdür.

“...mahalleye maskara olduk”. (s. 240)

Dudak (dudağını) bükme: Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırış etmemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“O gündenberi Ökkeşiye'nin kerametine dudak bükmeye kalkanlara herkes Şâkire hatun örneğini anlatır durur.” (s. 246)

Tuttuğunu koparmak: Becerikli olmak, giriştiği her işte başarı sağlamak anlamına gelen bir deyimdir.

“Ama torununun tuttuğunu koparan, çevresindekileri yıldırıp sindiren birisi olmasını çok istiyordu.” (s. 249)

(Bir şeyle) başı hoş olmamak: Bir şeyden hoşlanmamak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“İçkiyle pek öyle başı hoş değildi.” (s. 254)

Ses çıkarmamak (etmemek): Bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“En iyisi borcunu unutup ya da sürüncemede bırakan bu gibilere ses çıkarmayıp omuzlarındaki suçluluk ve minnet yükünü hafifletmemekti.” (s. 260)

Kızarıp bozarmak: Utanç, öfke ve benzeri duyguların etkisiyle yüzü renkten renge girmek anlamına gelen deyimdir.

“Avlarından tecrübesiz ya da onurlu olanlar varlığını hissedince kızarıp bozarır...” (s. 263)

Tuşa getirmek: İki anlamı olan bu deyimın birinci anlamı greşte hasmı sırtüstü yere sermek; ikinci anlamı mecazi anlamda yenmek, mağlup etmek manasındadır. Kitapta mecazi manada yenmek anlamında kullanılmıştır.

“...borçluyu canından bezdirip canından bezdirip tuşa getirinceye dek sessiz ve saygılı direnirdi.” (s. 263)

Har vurup harman savurmak: Düşüncesizce ve hesapsızca harcamak, bol bol harcayıp tüketmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...içki, avrat, kumar ve kuşçulukta harvurup harman savurmuştu.” (s. 264)

İpe sapa gelmemek: Akla yakın olmamak veya birbirini tutmamak manasına gelen bir deyimdir.

“...bir türlü ipe sapa gelmeyen büyük oğlunu evlendirip...” (s. 265)

Yola getirmek: Birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...bir türlü ipe sapa gelmeyen büyük oğlunu evlendirip yola getirmeyi kararlaştırınca ...” (s. 265)

Gölgede (gölgesinde) kalmak: Adı sanı pek duyulmamak, ön plana çıkamamak, daha az ünlü olmak anlamına gelen bir deyimdir.

“Bitişiğindeki çörekçi fırınıysa gölgede kalmamak için elinden geleni yapardı.” (s. 269)

Mekik dokumak: İki nokta veya durum arasında sürekli gidip gelmek anlamına gelen bir szddr.

“...çarşının bir ucundan ötekine mekik dokur dururdu.” (s. 273)

Kafasına koymak: Kararını önceden vermiş olmak, önceden şartlanmak, bir şey yapmaya kesin karar vererek zamanını beklemek anlamına gelen bir deyimdir.

“...neler olup bittiğini beklemeyi kafasına koydu.” (s. 279)

“...bir durum değerlendirmesi yapmayı kafasına koydu.” (s. 290)

Akıl danışmak: Bir konuda birinin görüşünü sormak anlamında kullanılan bir sözdür.

“Sonunda Mehmet efendiye akıl danışmayı kararlaştırdı.” (s. 281)

Dananın kuyruğu kopmak: Beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Onu sırtına manto, başına kuşlu şapka giyerek kendisi ile birlikte Halkevi bahçesine götürmeye kalkınca dananın kuyruğu koptu.” (s. 289)

Korktuğu başına gelmek: Düşünülen kötü durum gerçekleşmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Eninde sonunda korktuğu başına gelmişti.” (s. 294)

İçi kan ağlamak: Çok üzüntü duymak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“...üç gün içinde koca konağı hallaç pamuğu gibi atıp dümdüz edişlerini gördükçe içi kan ağlamıştı.” (s. 294)

Kan ter içinde: Çok terli, yorgun ve perişan bir durumda anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Kan ter içinde yüreğim çarparak uyanıyorum.” (s. 296)

Yüreği ağzına gelmek: Birdenbire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Geçende birisi çekiç düştü bahanesiyle gürp deyip hayatın içine hoplamaz mı? İkimizde yüreği ağzına geldi.” (s. 299)

Canını sıkmak: Sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

“Galiba çocukların konuşmaları, giyimleri canını sıkıyor.” (s. 303)

Akıl almamak: İnanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek anlamına gelen bir deyimdir.

“Hele o Başkarakol'dan sonrası hiç akıl alacak gibi değildi.” (s. 305)

3.2.1.3. Hitaplar

Sözlükte hitap kelimesinin anlamı “Sözün bir kimseye yöneltildiğini anlatmak için kullanılan seslenme sözü” (Ayverdi, 2008, s.1299). olarak geçmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere hitaplar herhangi bir toplulukta seslenilen kişiye yönelik ifadelerdir.

Türk toplumunda bu ifadeler oldukça sık kullanılmaktadır. Zira günümüzde çarşıda, pazarda veya komşuluk ilişkilerinde insanlar kendinden yaşça büyüğe kullanılan “amca-dayı, teyze”; saygı duyulan veya esnafın müşterilerine “efendim”; aile içinde ise “kız ana” ve benzeri çağrılar sıklıkla kullanılmaktadır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında da doğrudan halkın dilinde yer alan bu tarz seslenmeler oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda kitapta yer alan seslenmelerden tespit edilen cümlelere yer verilmiştir.

Konuşurken sesinin gevşek ve bir çeşit güvenlik aşıl原因 tonu zerre kadar değişmez, her cümlenin başında uzunca bir "efendim" çekerdi. (s. 10)

“... "Ne buyurdunuz efendim?" diye sorardı.” (s. 11)

“Efendim beşeri hayvanattan ayıran akıldır, akıl.” (s. 12)

“... "Eey! Tel haberi nasıl götürüyor istediğimiz yere Musa Efendi?" diye kışkırtmaya kalkardı.” (s. 12)

“Emmi kırk paralık davul tohumu ...” (s. 13)

... "Kız ana bana bir bardak rakı bul." (s. 18)

“... "Kız ana" diye sesleniyor...” (s. 19)

“... "Bire dükkâna git de...”...” (s. 20)

“... "Aman ağa bizimkini de...” (s. 43)

“Aman kumandan bey...” (s. 45)

“... Eey ağa!. yolcu yolunda gerek ...” (s. 45)

“... "Ulan uşak bah buraya." diye seslenmiş ...” (s. 45)

“... "Bire dede deveyle koyun koyuna ..." ...” (s. 88)

“... "Aha az ötede, sağında" ...” (s. 105)

“Damdan aşağı, "Kız Ayşe" diye seslendi.” (s. 135)

“Her sabah yalancıkdan bir "kimse olmasın" diye seslendikten sonra avluya girer ...” (s. 188)

“... "Ey! Oğlan mı everiysin?" ...” (s. 228)

“... "Kim oooo?" çeken çocuğa ...” (s. 231)

3.2.1.4. Dualar (Alkışlar)

Sosyal bir varlık olan insanoğlu kendisinden başka diğer insanlarla ilişkilerini sürdürerek hayatını ikame ettirir. Aynı zamanda toplum dediğimiz kavram insanların birbirleriyle iletişimde olan, birbirlerinin eksiklerini tamamlayan insanlar bütünüdür. Bu sebeple bir insanın başarısı ya da zorluklarla başa çıkabilmesi diğer insanları etkileyebilmektedir.

Halk edebiyatı ürünü olarak alkışlar; halkın mitolojisini, günlük hayatını, iyilik ve kötülük hakkındaki duygu ve düşüncelerini, güzellik ve çirkinlik anlayışlarını, hastalık ve hastalık sebepleri ile bunların tedavi yöntemlerini, doğa-insan ilişkilerini, gök, yer, atalar kültü gibi halk bilgisinin çeşitli yönlerini dua ve dilekleri vasıtası ile yansıtımalarından oluşan ve bazen doğal halleri korunarak bazen de yeni kültür unsurları ile özdeşleşerek gelecek kuşaklara aktarılan kültür öğeleridir. Alkış kelimesinin temelini dualar oluşturur. Türk sözlü kültür unsurları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Alkışlar

daha çok bir yakarış şeklinde, kadirşinaslığın göstergesi olarak bir dilekte bulunma veya yapılan bir iyiliğe karşılık iyilik istemedir (Kapağan, 2014, s. 801).

Türk kültüründe alkış uzun bir geçmişe sahiptir. Toplum olmanın birlikte yaşamaktan, acısına, sevincine ortak olmaktan geçtiğini bilenler karşılıklı iyi niyetin ve güzel sözlerin önemini bilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde de alkış örnekleri yer almaktadır: “Hiçbir yiğide vermesin kadir Tanrı göz acısını” (Ergin, 1988, s. 170). Dede Korkut Hikâyeleri’nde alkışlar uzun bir yaşam sürme, şansın daim olması, kazalardan ve belalardan korunma, kötü kişilerin şerrinden uzak olma, güçlkle karşılaşmama gibi iyi dilekler yanında, kişilerin sahip oldukları olumlu nitelikleri sayarak onları yüceltme fonksiyonlarında da kullanılmaktadır (Harmancı, 2012, s. 3).

“Alkış sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçen “dua”, “sena”, “münacat” karşılığı “hayır dua” anlamındadır. Alkış kelimesinin Dede Korkut’ta geçen “alkalamak” kökünden geldiği sanılmaktadır” (Artun, 2014, s. 36). Toplum olma bilincini taşıyan insanlar birbirlerine iyi dileklerde bulunur ve onların karşılaştığı kötülüklerden uzaklaşmasını isterler. Türk toplumu kendi içinde oldukça yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkilerin yakın bir sonucu olarak da inandıkları yüce varlıklardan etrafındaki kişiler için iyilikler, güzellikler dilemişlerdir.

Bu ilişkilerin yakın bir sonucu olarak da inandıkları yüce varlıklardan etrafındaki kişiler için iyilikler, güzellikler dilemişlerdir. İslamiyet’in kabulünden sonra tüm dualar ve istekler Allah’a yönelmiş ve bazı İslami kavramların, özellikle bu kelimeler Arapça olmasına rağmen, halkın kullandığı gündelik dilin bir parçası hâline gelmiştir. Alkışlar, atasözleri ve deyimler gibi, insanların konuşmalarında, özellikle ifade bulmakta güçlük çektikleri anlarda kullandıkları kalıp sözlerdendir. Bu tür sözler, tıpkı alışkanlıklar gibi kalıp ifade özelliği gösterirler. Konuşmaya canlılık katan, duyguların ifadesini güçlendiren alkışlar, bu yönleriyle dilin de ilgi alanına girerler. Bu sözlerde toplumun maddî ve manevî kültürünü, inançlarını, değer yargılarını görürüz (Duymaz, 2000, s. 15).

Uzun Çarşının Uluları kitabında da bu tarz alkışlara / dualara sıklıkla yer verildiği gözlemlenmektedir. Gerek aile içinde gerekse diğer insanlarla ilişkilerde bu iyi dileklerin sürekli dillendirildiği görülmektedir. Öyle ki aile içinde kendisinden bıkan bir kişi için bile iyi dilekler ifade edilmiştir. Bu da Türk toplumunda yer edinmiş iyi yürekliliğin edebiyat eserlerine tezahürü olarak görülebilir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen alkışlar yer almaktadır.

“... "Allah yardımcın olsun" dercesine ...” (s. 13)

“Her fırsatta "İnşallah bu belâdan ders alır da, akıllanır" diye umuyorlardı.” (s. 18)

“Artık "Aman dirilse de başımızdan yıkılıp gitse." diye dua etmeye koyuldular.” (s. 18)

“Uzatılan bir yüzlük, bir mecidiye çeyreği de olsa "Bereket versin." diye kabullenirdi.” (s. 42)

“Cenabı vacibülvücut seni de bütün tasalarından böyle kurtarsın. Ömrün uzun olsun. Dert görme inşallah.” (s. 71)

“... "Cennet mekânın olsun." diyenlerin dualarının hesabı tutuluyorsa kadı efendinin rahmet-i Firdevs'te hûri ve gılmanlar arasında mutlu bir yaşam sürdüğü kuşku götürmezdi ...” (s. 108)

“...ileri, geri sallanarak "Yarabbi gönder... Çürük cevizden, kurtlu hıyardan... Kem kişiden başka ne gönderirsen gönder." diye haykırarak dilenirdi.” (s. 111)

“Çevirip baktı: "Allah taksiratını bağışlasın, hakkın rahmetine kavuşmuş... Mevlam geride bıraktıklarına ömür versin." diye son sözü söylemişti.” (s. 119)

“...başefendi ona da "Haydi olan Bodur ağa, Padişahım çok yaşa çek, köyün yolunu tut." demişti.” (s. 128)

“Namaz bitince de "Allah kabul etsin hatun." diye yaltaklanmayı ihmal etmezdi.” (s. 199)

“Dilediği olunca da "Allah gölgeni üstümüzden eksik etmesin." diye yaltaklanarak çekip gitmişti.” (s. 207)

“...neredeyse aynı anda Bismillâh çekip anahtarlarını aynı zamanda kilide sokarlardı.” (s. 227)

“... "Elimiz biraz dardaydı, ama Allah razı olsun" demesi yeterli.” (s. 229)

“... "Allah yardım etsin oğlum. Kimsenin başına vermesin." deyip geçiştirirlerdi.” (s. 243)

“Onun bebeklikte bile böyle uslu ve güçlü olduğunu görenler hep bir ağızdan "Maşallah anam, akıllı, dayanıklı olacak." diye övmekten kendilerini alamamışlardı.” (s. 247)

“Böylece de bin bereket versin gül gibi geçinip gidiyordu.” (s. 274)

“Sonra o cennet mekânı olasıca doktor tam elli yıldır burada ne canlar kurtarmış, ne yaralar tımar edip dertlere derman olmuştu.” (s. 295)

“Her yudumda dedene rahmet okur, şu havuz başında iki yudum cana can katıyor, cennet mekânın olsun kayınbaba der dururdu.” (s. 301)

“... "...yok Allah göstermesin yangın çıkıp yerle bir mi etti baba ocağını?" diye kaygılarını açıklıyordu. O da "Töbe de teyze töbe. Allah saklasın. Birşey olsa hemen haberi gelir." diye yatıştırmaya uğraşıyordu.” (s. 308)

3.2.1.5. Beddualar (Kargışlar)

İyi niyet dileklerinin, duaların tam tersi şekilde gösterilebilecek olan kötü dilekler, söylenen kişinin kötü durumlarla karşılaşmasının istenmesi olarak nitelendirilebilir. Eski Türk toplumlarında kötü dileklerin bir diğer adının da kargış olduğu bilinmektedir.

Türklerin çok eski tarihlerden itibaren kargış denilen bu söz kalıplarını kullandığı düşünülmektedir. “... Türkçede karga- fiil kökünden türeyen kargış sözcüğünün, kötü dilekleri bildirmek üzere en erken dönemlerden itibaren kullanıldığını göstermektedir” (Keskin, 2018, s. 69).

Beddua veya eski Türkçe'deki söyleyişle “kargış”larsa, çaresiz olan, acı çeken ve bir kötülüğü maruz kalan bir insanın bunları yapanın cezalandırılmasını istemek ve bu yolla intikamını almak ve adaleti sağlamak maksadıyla söylediği, kötü dilek ve düşünceleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Bedduanın birebir sözlük karşılığı “kötü-dua”dır. Türkiye Türkçesinin ağızlarında “beddua” karşılığı olarak “ilenç, inkisar, kargış ve lanet” gibi sözcükler de kullanılır. Beddualar ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerini söylenilip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu, Çobanoğlu, 2015, s. 1).

Dede Korkut kitabında da kargışa örnek vardır: “Elâ gözden ayırdın yiğit beni / tatlı candan ayırsın Kadir seni” (Ergin, 1988, s. 170).

Türk toplumunda da kargışlar yani beddualar gündelik dilde sürekli kullanılmasa da belirli durumlar ve kişiler karşısında kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle zulmetmiş ve insanların ahını almış kişiler için bu beddualar halkın elindeki tek silah olarak gözükmektedir. Türk halk kültüründe gerek sosyal gerekse aile içindeki yaşamda bu tarz beddualarla karşılaşırız.

Uzun Çarşının Uluları’nda İmam Baba adlı bir karakterin “şeddadını” diye söylediği, hikâyedeki kişiler tarafından tam olarak hangi anlama geldiği bilinmeyen bir söz de söylenmektedir. Hikâyedeki kişiler bu sözün küfür mü yoksa beddua mı olduğunu bilmezler. Fakat yine de bu sözden sonra kendilerine kötü bir şeyler olacağından çok korkarlar. Mehmet Narlı bu söz ile ilgili şu açıklamayı yapar:

Hûd Peygamber zamanında yaşamış Yemen’deki Âd kavminin hükümdarıdır. Birçok görkemli yapılar yaptırmış; sonra bunlardan gururlanarak tanrılık iddiasına kalkmıştır. Kendi ve kavmi de helak olmuştur. Seddâd’ın, Peygamberlerin haber verdiği ilâhi cenneti taklit için yaptırdığı Bağ-ı İrem veya Cennet-i İrem, sonradan bilhassa divan şairleri tarafından üstün güzellikleri benzetmek ve ifade etmek için kullanılmıştır. İmam Baba’ya bu efsaneyi biliyor ya da kötülüğün temsili olarak toplumsal hafızada var olan bu simgeyi küfür anlamında kullanıyor (Narlı, 2019, s. 383).

Kitapta “şeddadını” şeklinde geçen sözü hem küfür hem de kargış alt başlığında yer vermeyi uygun bulduk. Zira içerik olarak ikisine de uyabilecek bir yapıya sahip olarak gözükmektedir.

Mitat Enç Uzun Çarşının Uluları kitabında kötü dilekleri dile getiren ifadelerden çeşitli örnekler kullanmıştır. Bunların bazıları kalıplaşmış sözler olduğu gibi bazıları da

o anda söylenmesi gereken, duruma göre şekil kazanan söz grupları olarak görülmektedir.

“... “Allah alsın elimizden, Allah aslın” diye mırıldanarak uzaklaşırdı.” (s.17)

“... “Anam, şu kendinden reziline bir çatsa da sırtında sağlam kemik komasalar.” derdi.” (s.18)

“Zelluh teyzenin analık damarı tutmuş “Aman töbe, keşke dilim tutulaydı da Allah’tan bunu dilemeseydim” diye dizini dövüp gözyaşı dökmüş ...” (s. 18)

“... Zelluh teyze ateşi canlandırıp “başına him taşı düşesicenin” dilediğini ısıtmakla uğraşıyordu.” (s. 19)

“... “Bire şu dükkâna git de, şu yeri yanı yere gelesiceyi uyanmaz uykulara salacak bir şey yap gel” diye söylendi.” (s.20)

“Oğlan gece gündüz demeden horul horul uyuyor, batası haykırmaları da duyulmuyordu artık.” (s. 21)

“... Yüzümüze doğru “Şeddadını” diye bir küfür tükürürdü. Fakat küfür ya da beddua olduğundan emindik ve bizi çarpması olanağından da irkilirdik.” (s. 26)

“Fazla takılıp onu kızdıranlara da “İnşallah lâhmacuncu Hoca sırtına bine.” diye beddua ederdi.” (s. 92)

“Memik’in talihi yolundaysa Ali Bayram “Nalet olsun üzümüne.” deyip savuşurdu.” (s. 141)

“... “Yiğitken yıkılası.” diye haykırarak sopayı can alır yeridir demeden sallıyordu.” (s. 204)

“... “Yaşı kesilesice niye bana söylemedin? diye sıkılıyordu.” (s. 205)

“... “Zehir zuhum içesice... Evin ekmeğini düşünme. Eline geçeni yatır meyhaneye... Biz de derdini çekelim.” diye sopayı ver gitsin ediyordu.” (s. 211)

“... “Hepsinin boyu devrilsin. Benden yırak olsunlar.” diye yaka silkiyordu.” (s. 211)

“...kuzu ya da oğlağı terslenip direnen çocukların cırlak sesli “Şişe domala kalasica” feryatları duyulurdu.” (s. 222)

“...öfkeli bir “Yaşın ömrün tükene yağ kalazı.” sözleri duyuldu.” (s. 239)

“Ama biz içindeyken bu boyu devrilesi herifler evi bu hâle sokarsa biz çekip sığınınca talan ederler her yanı.” (s. 299)

“Yoksa evimi mi yıktırdın oğul? Öyleyse Allah’tan bul.” diye mırıldanabildi ve koltuğun içine yığılıverdi.” (s. 310)

“Ayıldıktan sonra da bütün sorulara, mırıltı halinde “Allah’tan bulun, hepiniz Allah’tan bulun.” demekten başka karşılık vermiyordu.” (s. 311)

3.2.1.6. Ağız

Edebî metinlerde karakterlerin kurguların geçtiği bölgenin ağızıyla konuşturulmaları, o eserin gerçekçilik oranının artırır. Öyle ki metinler sanki o yöreden birebir alınmış birer kişilere dönüşürler. Sözlükte ağız sözcüğü “Kelime hazinesi ve gramer bakımından yazı dilinden farklı olan, bölgelere göre değişen konuşma ve söyleyiş tarzı.” (Ayverdi, 2008, s. 45) şeklinde tanımlanır. Uzun Çarşının Uluları kitabında da Antep yöresine ait ağız özelliklerine yer verilmiştir. Mitat Enç’in bunları oldukça başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir.

Aşağıda kitapta yer alan Gaziantep ağzından örnekler verilmiştir.

“Kele al gel de havuzun başında beraber yapardık.” (s. 16)

“K’ele şu köprüden geçen Çavuş’un değil mi?” (s. 131)

“Midelerin kazıntısı bir ölçüde giderilip kafalar kıvılcımlanmaya yüz tutunca sahreciler çibik çalıp “De bahalım Ali ağa” demeye başladılar.” (s. 153)

“Ne bilem evlat kaç kelim gittik geldik.” (s. 183)

“Hepsinin boyu devrilsin. Benden yırak olsunlar.” (s. 211)

“Süllümü avlu duvarına dayasa öte yana nasıl inebilecekti?” (s. 239)

3.2.1.7. Nasihatler

Şüphe yok ki Türk toplumunda büyüklerin ve çeşitli alanlarda deneyimli kişilerin sözünün dinlenilmesi oldukça yaygın bir davranış biçimidir. Öyle ki devlet anlayışlarında bile istişareye dayalı bir yönetim anlayışı geliştirmişler ve bunu devam ettirmişlerdir.

Nasihat kelimesinin sözlük anlamı “Bir kimseye doğru yolu göstermek, yapması ve yapmaması gereken şeyler üzerine dikkatini çekmek için söylenen söz, öğüt, pend” (Ayverdi, 2008, s. 2334). şeklindedir. Nasihat etmek (vermek) birleşik fiili ise “Birine yapması ve yapmaması gereken şeyleri söylemek, öğüt vermek” (Ayverdi, 2008, s. 2334). anlamında kullanılmaktadır.

Dede Korkut’ta da anne oğluna sözünü dinlemesi için salık verir: “Oğul oğul ay oğul / Benim ünümü anla sözümü dinle” (Ergin, 1988, s. 100).

Nasihatler bazen doğrudan kişiye bir işi yapıp yapmamayı gösterse de bazen de hayatın genel kaidelerini anlatmak için kullanılabilir. Uzun Çarşının Uluları’nda hem genel kaideleri hatırlatan hem de doğrudan karakterler tarafından verilen nasihatlerin mevcut olduğu görülmüştür. Bu nasihatler aşağıda sıralanmıştır.

Borçtan söz edene kaşlarını dikerek "Efendim insan ayağını yorganına göre uzatmalı. El kesesinden geçinen adam, adam değildir." derdi. (s. 21)

"Efendim hayatı beşer hayır ve şer kuvvetlerinin savaşından başka birşey değil. Bir bakarsın şer kuvvetleri zinciri koparıp ortaya dökülmüş... Her yanı kasıp kavuruyor. Hayır kuvvetleri korkup sinmiş, deliğine çekilmiş benziyor. Ama efendim gazâ meydanı şerre bırakılmaz. Hayat cehennem olur. Yaşamanın tadı tuzu kalmaz. Hayır kuvvetleri toparlanıp cihada girişmeli... Şerri yoketmeli." (s. 22)

“... "Herşey vaktinde gerek oğlum" diye homurdanarak” (s. 67)

"Ulan kör döyyüs utanman mı dilenmiye... Elin tutar, ayağın tutar, kulağın işitir. Git Hasırcı çarşısına seyirt dur bari." (s. 111)

“Belediye hanının mapushaneye ayrılan kesiminin ağaları daha ilk günden ona "saklı yerine bağla... yenliceği bir yana koy. Cana kıyan yiğit, meydancı gibi eyle her yana koşmaz. Ötekilere komut verir" demişlerdi.” (s. 126)

“...sonra da dörde katlı bir kağıt uzatmıştı: "Oğul bunu iyi oku. Ezberine al. İstanbul'da gerek olur." demişti. Dedemin, doktor reçetesinden de zor sökülen el yazısıyla sıraladığı on iki öğütten birincisi yaklaşık olarak şöyleydi: "İstanbul'da hırsız, düzenbaz taifesi kesiftir. Sokaktayken elini para cebinin üstünden hiç ayırma.” (s. 194)

“Bak Âşık Ömer ne demiş o belde için. Şehr-i İstanbul'u dersenyedi dağı tutmuş ol. Nice şahlar gelmiş ise cümlesini utmuş ol. Aman oğul gözünü dört aç İstanbul'a utulma.” (s. 195)

3.2.1.8. Selamlaşma

İnsanlar bir ortama girdiklerinde hem orada bulunan insanlara iyi dileklerini sunma hem de kendisinin geldiğini haber verme amacıyla bazı kalıplaşmış ifadeler kullanmaktadır. Aynı zamanda ortamda bulunan kişilerde hem iyi dilekleri kabul edip aynı dileklerde bulunma hem de gelen kişinin varlığından haberdar olduklarını bildirmek için bazı ifadeler kullanırlar.

Selamlaşma, milletlerin kültürlerinde önemli yer tutan bir davranıştır. Kültürümüzde de selamlaşmaya ayrı bir önem verilmektedir. Selam vermek ve almak hem geleneklerimizin hem de dinimizin insanlara yüklediği bir toplumsal davranış tarzıdır. Selamlaşma, toplumumuzda kültürün çeşitliliğine göre farklı tarzlarda kendini göstermektedir. Sözle olduğu gibi hareketlerle de selamlaşma yapılmaktadır (Aydın, 2012, s. 83).

Günümüzde bile selam almak, selam vermek günlük önemli ritüellerden sayılmaktadır. Türk kültüründe selamlaşmanın oldukça önemli bir yeri vardır. Kitapta tespit edilen selamlaşma şekilleri “selamünaleyküm” ve “hoş geldiniz” ifadelerinden

oluşmaktadır. Arapça bir söz grubu olan “selamünaleyküm” sözcüğü Allah’ın selamı, bereketi üzerinize olsun anlamında kullanılmaktadır. Türk toplumu bu ifadeyi öyle güçlü benimsemiştir ki girdiği her ortamda bu kelime grubunu söylemiştir.

Elbette bunda İslam dininin selam vermeyi ve almayı emretmiş olması oldukça önemli rol oynamıştır. Hatta bazı kaynaklarda verilen selamı almanın farz olduğu dile getirilmiştir. Kur’an-ı Kerim’in Nisa suresinin 86. ayetinde: “Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır.” denmektedir. Bu da selamlaşmanın dinî ve kutsal bir boyutu olduğunu göstermektedir.

Zira selamlaşma toplumun kendi içindeki sevgi, saygı ve dayanışma duygularını geliştirir ve toplum olma bilincini artırır. Selamlaşma ifadeleri toplumun yaşayış tarzına, insanlar arasındaki iletişime dair çok önemli ipuçları vermektedir.

Türk kültür tarihinde ve günümüzde Türk boyları arasında selamlaşma süreçlerinde kullanıldığı tespit edilen tüm bu tutum, sözcük ve ifadeler dışında da tercih edilmiş olan/tercih edilen daha pek çok tutum ve ifadenin varlığı kuvvetle muhtemeldir. Gündelik iletişimin sağlanmasında yaygın ve rutin bir şekilde başvurulanan tüm bu sözcük, tutum, davranış ve ifadeler ve bunlardaki değişim ve dönüşümler, bir toplumun kültürünü, o kültürü şekillendiren bireyleri, bütün bunların tarihî süreçteki birbirleriyle ve diğer kültürlerle olan etkileşimlerini de temsil ederek yansıtmaları bakımından, dil ve kültür çalışmaları için önem taşımaktadır (Keskin, 2017, s. 140).

Uzun Çarşının Uluları kitabında geçen selamlaşma ifadeleri aşağıda listelenmiştir.

“Son rekâtı da kılıp hergünkünden daha güçlü bir sesle "esselâmu aleyküm ve rahmetullahı" çekerek seccadenin kulağını kıvrırmıştı.” (s. 33)

"Selâmün aleyküm Bilader... Yemen şehidi rediflerin eski feslerini bugün kimlere sokuşturdun bakalım?" (s. 44)

“Bizi görünce ferî çekilmiş gözlerinde hafif bir mutluluk ışıltısı yanıp söner "Hoşgeldiniz, safa getirdiniz küçük ortaklar" diye derinden derine sanki inledi.” (s. 217)

“Bu yüzden perşembe öğle sonları çarşının başındaki dükkândan başlar, baştan savma bir selâmünaleyküm'den sonra tebeşir çiziklerini saymaya koyulurdu.” (s. 274)

3.2.1.9. Küfürler ve Argolar

Küfürler ve argo sözler Türk toplumunda pek hoş karşılanmasa da dilin zenginliği içinde kendine önemli bir yer tutar. Dilin sosyal yaşam içinde kazandığı yeni sözcükler, dilin canlı bir varlık olduğunun en önemli kanıtlarındandır.

Ne var ki, dil canlı bir varlıktır ve kendi akışı içinde anlam yoğunluğunu bazı kalıplaşmış sözlere bırakır. Elbette küfür ve argolar da kalıplaşmış söz sayılmaktadır. Çünkü bu tür sözlerde aslolan şey; herkesçe bilinen kelimelerin anlamca bütünlüğü, bazen de kendiliğinden kafiye kazanmış olmasıdır. Bu konu halk bilimi açısından değerlendirildiğinde, halkımızın sözel kültür çerçevesinde oluşturduğu bir birikimi fark ediyoruz. Küfür ve argolar, rahat söylenebilir, söylenen ortamın seviyesine uygun, bir ses ritmi taşıyan özellikte olduğunda daha çok tercih edilmektedir (Koluçolak, 2007, s.128).

Küfürleri ve argo sözlerin kullanımı insanlık tarihi ile yaşıttır denebilir. Bu gibi sözler genellikle bir anda çeşitli kızgınlık anlarında söylenirler. Bu bir anlamda doğaçlama gelişen söz kalıplarındandır. Öyle ki bu sözcüklerin sonunda küfre veya argo söze uğrayan taraf uğradığı bu hakaretler nedeniyle bu sözleri kullanan kişi hakkında dava açabilmektedir. “Küfür sözlerinin muhataplarında yarattığı rahatsızlık, “sözün gücü”nün en açık göstergesidir. Bu rahatsızlık çoğu zaman öylesine büyük boyutlara ulaşır ki küfür, hukuki bir davanın konusu olabilir” (Yılmaz, 2019, s. 347).

Hayatın akışı içerisinde küfürler ve argo sözler de birçok çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitlilik aynı toplumun farklı bölgelerinde bile ciddi değişikliklerle kendini göstermektedir. Her bölgenin sosyokültürel açıdan çeşitli farklılıklarının bulunması bu sözlerin de çeşitlenmesine sebep olmuştur denebilir. Bu açıdan bu halk bilimi unsurları psikoloji, sosyoloji gibi diğer bilim dalları tarafından da incelenebilecek öğeler olarak bilinmektedir.

Küfürlerin pek çok çeşitleri vardır. Onların incelenmesi halk edebiyatından çok birey ve toplum psikolojisine düşer. Ama derlenip sınıflandırılmasını, halk dilinin çeşitli anlatım geleneklerini araştıran bir bilim dalı olarak halkbilimi üzerine almalıdır. Onların ayıp, kaba, çirkin sözler oldukları yolunda bir önyargının etkisi altında kalmadan, memleketin her bölgesinden, toplumun her sınıfından, her yaşta ve her kültür seviyesinde kişilerce kullanılanların söyleniş şart ve özelliklerinin belirtilmesi faydalı bir araştırma konusu olur. Küfürlerin başı başına bir “edebiyatı” olduğu, onları

zenginleştirmede, geliştirmede, güçlendirmede usta “sanatçılar”ın bulunduğu da bir gerçektir (Boratav, 2019, s.147).

Edebî eserlerde küfürler ve argolar gerçek hayatın birer yansıması olarak kullanılmışlardır. Türk toplumunun yaşayışına ayna tutmak isteyen yazarlar, toplumda kullanılan tüm söz dağarcığından yararlanmak durumunda kalmışlardır. Şüphesiz bu söz dağarcığının en önemli unsurlarından biri de küfürler ve argo sözlerdir. Bir karakterin kızgınlığını gösterirken veya kötü insanları tasvir etmek isteyen yazarlar bu söz kalıplarından yararlanırlar.

Uzun Çarşının Uluları’nda Mitat Enç’in bu söz kalıplarını yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. Özellikle “ulan”, “deyyus”, “gâvur” gibi sözcüklerin çeşitli vesilelerle sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. “Gâvur” sözcüğünün hem aynı dine mensup kişilere söylendiği hem de sosyal tarih bölümünde inceleyeceğimiz Kurtuluş Savaşı sırasında bölgeyi işgal eden yabancı güçler için kullanıldığı görülmüştür.

Bu sözlerin kitaptaki hikâyelerde ya hakaret amaçlı ya da kızgınlık ifadesi olarak kullandığını söylemek mümkündür.

“...gözlerini açınca da evin içini ana, avrat birbirine sokuyordu.” (s. 17)

“...mecalsiz bir sesle din, iman döşeniyordu.” (s. 18)

“Ulan ver bana şu bıçağı...” (s. 18)

“...ulan eti çaldırma...” (s. 29)

“...sus ulan...” (s. 29)

“...hös ulan dalını mı kopardı...” (s. 64)

“Din, iman, ana, baba küfür ederek edepsizlenmekten...” (s. 19)

“...yaralı camızlar gibi böğürüp küfürler küsüyordu.” (s. 19)

“Ulan deyyus...” (s. 80)

“Ulan kör döyyüs ...” (s. 111)

“Ulan kuru deyyus...” (s. 20)

“...tez o kuru deyyusu kaldır...” (s. 23)

"Yarın topal deyyus..." (s. 178)

“Kuru keşiş ne yutturdun bana...” (s. 24)

“...tükürdüğüm bıyığının...” (s. 20)

“...dükkan gelirini ziftlendiği yetmiyormuş gibi...” (s. 21)

“...zıbarıp sesi çıkmaz diye sevindiler.” (s.22)

“...sesi kesilip zıbarmıştı.” (s. 24)

“...yüzümüze doğru "Şeddadını" diye bir küfür tükürürdü.” (s. 26)

“Uykudan payını alamayan atbaşı uzun ve solgun yüzünde...” (s. 33)

“...o at suratlı herif...” (s. 34)

“... İngiliz gâvuru çıkageldi.” (s. 37)

“İngiliz gâvuru çok kalmadı.” (s. 38)

“Fakat Fransız gâvuru...” (s. 39)

“...gâvur, sanırım bütün toplarını...” (s. 170)

“...kent büyüklüğündeki gâvur gemisi...” (s. 176)

“Gavur mermilerinin...” (s. 183)

“... "Gavur Hacı." diye ardı arkası kesilmeyen...” (s. 98)

“...kirli bir bez parçasıyla sarılı sümüklü dölünün eline yapışmış bir köylü önünde duraklayınca...” (s. 42)

“Gidin ulan dibi delikler...” (s. 44)

“...tek kulu İt Yusuf tu.” (s. 53)

“Çarşı'da adı oğlancıya çıkmıştı.” (s. 61)

“...durun ulan itoğlu itler...” (s. 76)

“Her yerde "İt oğlu it..."...” (s. 98)

“Yıkıl oradan ulan it oğlu it...” (s. 175)

“Elbet bu domuzu ancak onun gibi birisi...” (s. 79)

“...ünlü pipisinin ucunu çekip gözler önüne sererdi.” (s. 88)

“...ulan eşeğinkinden de beter...” (s. 88)

“...ulan Bekir deve bohu gibi kokuysun.” (s. 88)

“Ulan deli altın yenir mi...” (s. 89)

“...ne boha yarar bu meret...” (s. 89)

“Döyyüsün karnının yağı bir köyü bir kış geçindirir.” (s. 91)

“...ne boh döker olam?” (s. 91)

“...ana, avrat saçıp savurma ya...” (s. 98)

“...ortadan toz oluverirdi.” (s.118)

“Bu kahbe analının...” (s. 122)

“...yaşından başından utanmayan gahbe analı...” (s. 123)

"Gel ulan camızoğlu camız." (s. 123)

"O camuz götünü..." (s. 127)

"... Kaldır kışını biraz." (s. 123)

“...köyün donsuz dölllerinden...” (s. 132)

“...herif de sülüktü sanki...” (s. 133)

“...delikanlıları kıvrandıran bir yosmaydı.” (s. 133)

"...taşağını da kırmışlar herifin." (s. 167)

“...hey akılsız...” (s. 177)

"Siktir et ..." (s. 184)

“...kendi köpek.” (s. 184)

“...aksi teresin biri...” (s. 190)

“...densiz herifin...” (s. 193)

"Kız şırfıntı..." (s. 201)

"...şu kahbenin ağzına bak." (s. 201)

"Kız kahbe..." (s. 203)

"İrz düşmanı döyyüs." (s. 204)

"...itin eniği..." (s. 204)

"...damarı kırık kahveye." (s. 206)

"...sübyan düşmanı döyyüs..." (s. 206)

"Kız kahbe..." (s. 208)

"...oruspuluğun adını..." (s. 208)

"Bacımın boku..." (s. 210)

"...babanın kabrine şöyle yaparım..." (s. 210)

"...cadı karı..." (s. 219)

"Al zıhımlan." (s. 222)

"Döller gene sensiz edemedi ..." (s. 222)

"...domuzun serpenesi ..." (s. 236)

"...imansız serpene ..." (s. 237)

"Gâvurun serpenesi." (s. 237)

"N'etmeliydi bu Söylemez gavvadına?" (s. 237)

"Patpat domuzu." (s. 239)

“Dini, imanı kırık döyyüs...” (s. 239)

"...yağ kalazı." (s. 239)

“...domuz dölü ...” (s. 240)

“...oruspu yemin tutamazdı ...” (s. 241)

“Oruspu, sokakta dalını kolunu ortaya çıkarın mı?” (s. 297)

3.2.1.10. Lakaplar

Sözlükte “Bir kimseye veya âileye herhangi bir münâsebetle asıl adından başka sonradan takılan ad, takma ad” (Ayverdi, 2008, s. 1867). şeklinde tanımlanan lakap sözcüğü Türk halk kültürünün dil varlığı içinde kendine geniş yer bulmaktadır. “Lakap takılması Türk kültüründe oldukça yaygın olup günümüzde de devam eden bir gelenektir” (Tuncer, 2011, s. 131).

Günümüzde çeşitli bölgelerde insanlar lakaplarıyla tanınmakta ve isimlerinden çok lakapları kullanılmaktadır. “Lâkap takma da Türk ad verme geleneği içerisinde değerlendirilen önemli bir folklorik unsurdur. Özellikle küçük yerleşim birimlerinde insanların isimlerinden çok lâkaplarıyla tanınması bu önemi ortaya koymaktadır. Türk halkı ince zekâsıyla insanların belirgin özelliklerini kendilerine lâkap olarak vermektedir” (Aksoy, 2005, s.98).

Lakapların kullanım amaçları çeşitlilik göstermektedir. Örneğin aynı ada sahip kişilerin birbirinden ayıt edilmesi için kullanılan lakaplar varken bazı durumlarda fiziksel görünüşünden veya sosyal veya resmî konumundan ötürü kullanılan lakaplar da vardır. Kitapta belirli bir bölge içinde yaşayan insanların birbirlerine hangi sözcüklerle tanımladığı bu söz kalıplarıyla ortaya çıkmaktadır.

O bakımdan bireyin ortak kültür unsurlarının etkisiyle başkasına verdiği isim, lakap olmaktan uzaktır. Başka bir ifadeyle lakap ortak kültürün değil, grup kültürünün malıdır. Ama bu, şu demek değildir ki lakaplar, grup kültüründen çıkıp ortak kültürün malı haline gelemeyiz. Grup kültüründe lakap olarak kullanılan kelime ortak kültüre de aynı fonksiyon ve muhtevayla taşınabilir. Taşıma sırasında kelimenin grup kültüründeki

fonksiyon ve muhtevası bozulursa o kelime lakap olmaktan çıkar (Boyraz, 1998, s. 110).

Uzun Çarşının Uluları'nda kullanılan bazı lakapların kişilerin uğraştıkları işlerden ötürü verildiği bazılarının ise fiziksel özelliklerinden bazılarının da sosyal konumlarından dolayı verildiği görülmektedir. Çeşitli hikâyelerden oluşan Uzun Çarşının Uluları incelendiğinde lakaplar konusundaki ayrı ve önemli bir özelliği görülmektedir. Toplamda yirmi iki hikâye bulunan kitapta birçok hikâyenin başlığı bu lakaplardan meydana gelmektedir. Bu da Uzun Çarşının Uluları'nın halk kültürü açısından incelenmeye değer bir eser olduğunun bir diğer göstergesi olarak görülmektedir.

Bununla birlikte gerçek anlamda kullanılan ve isimlerin önüne gelen meslek ifadeleri lakap olarak alınmamıştır. Bunların gerçek anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte gerçek anlamda kullanılmayan ve lakap olma özelliği olan sözcükler kitaptan örneklendirilmiştir.

Şeref Boyraz gerçek anlamda kullanılan ve ismin önüne gelen meslek isimlerinin lakap olup olamayacağı için şunları söylemiştir: "...meslek isimleri asıl adın önünde gerçek anlamlarıyla kullanılıyorsa yani ilgili kişi, adı geçen mesleği icra ediyor ve bundan dolayı isminin başına o meslek adı getiriliyorsa bu ve bunlar gibi meslek isimleri lakap değildir" (Boyraz, 1998, s. 111).

Kitapta yer alan lakapların bazılarının neden verildiği ifade edilmiştir. Böyle durumlardaki bölümler doğrudan aşağıya alınmıştır. Fakat sebepleri hikâyenin genelinde aktarılmış olan lakapların sadece kendisi alınmıştır. Ayrıca lakabın neden takıldığını ifade etmeyen bölümlerde de sadece lakabın geçtiği bölümler aktarılmıştır. Uzun Çarşının Uluları'ndaki lakaplar tespit edilirken A. Mevhibe Coşar'ın Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme/Değerlendirme adlı makalesinden yararlanılmıştır (Coşar, 2003, s. 30-35)

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen lakaplar sıralanmıştır.

"...şası Hamit" (s. 24)

"İmam Baba" (s. 26)

"...tek kulu İt Yusuf'u." (s. 53)

“Köse Hafız” (s. 68)

“...Çebiş imamın üçüncü karısı...” (s. 68)

“...baş kalfası kazık Mehmed'e seslendi.” (s. 76)

“...koyu renkli kıllar uzamaya başlayan çalık Mahmut'tu.” (s. 76)

“...Tısoğlan...” (s. 78)

“Deli Bekir” (s. 86)

“...yirik Mustafa olurdu.” (s. 87)

“Bunların başında lahmacuncu Hoca gelirdi. O ününü bu besinin üreticisi olarak kazanmamıştı. Tüketicilikteki eşsizliği yüzünden adı çıkmıştı. Bir oturumda, gözünü kırpmadan otuz ekmek lâhmacunu dürümleyip devirdiği söylenirdi.” (s. 90-91)

“Arzuhalci Hacı” (s. 95)

“Ona gâvur hacı diyenler de vardı.” (s. 95)

“...hamallık yapardı kara Memik.” (s. 98)

“Biteviye ondan "Gâvur hacı" diye söz etmesi geriye tepmiş, esnaf nerdeyse kara Memik'i unutup onu Gâvur Hacı diye çağırmaya başlamıştı.” (s. 100)

“Kuyucu Kör Hafız” (s. 104)

“...dolaştırıp Karpuz hocanın kapısına getirir...” (s. 111)

“...töreni izleyen Baba'dan bahşişini alırdı.” (s. 111)

“...horladığı tek adam kör Ali'ydi.” (s. 111)

“Bodur” (s. 116)

“...Gebeş'in asıl adları ...” (s. 116)

“...erik bahçesini Uzunoğlan'a aktarmıştı.” (s. 127)

“...hacı Arap ...” (s. 127)

“...bu da İslam Ömer'e bırakılmıştı.” (s. 127)

“...keleş Ahmed'in ...” (s. 131)

“...kulaksız Bekir orada değildi ...” (s. 132)

“Kız Ali” (s. 151)

“Esnaf takımıysa "Ali bacı" diye başlayan sataşma ve şakalarına rağmen...” (s. 156)

“Ahraz” (s. 161)

“Alnısakar'la bir araya gelebildiği...” (s. 162)

“Özellikle deli Ayuş...” (s. 168)

“...peşini izleyen de topal Ahmet'ti.” (s. 174)

“...keleş Hasan ...” (s. 180)

“...mahallenden Kara Ahmet çavuştu.” (s. 183)

“Yeni damadın kentte "Bacımın boku" diye ün saldığını sonra öğrendik.” (s. 208)

“Hapoba” (s. 214)

“İslâm Memed'e haber sal.” (s. 215)

“...büyük karısı horoz Ayşe'ydi.” (s. 219)

“...nökeri yirik Fatma ...” (s. 220)

“O Yirik denen...” (s. 220)

“...kartlaşan Horoz'un...” (s. 221)

“Patpat Ali efendi ile...” (s. 226)

“Söylemez Mustafa efendi...” (s. 226)

“...Sarı Memik'le...” (s. 227)

“...hiç hoşlanmadığı Hacı Kılılama'yla...” (s. 233)

“...kel Ahmed'i buldu.” (s. 238)

“Kara Bey” (s. 242)

“Gür kara kaşları altındaki iri siyah gözleri, karayağız yüzüne pek yakışıyordu. Bu yüzden de ... adı unutulup ondan "Kara bey" diye söz edilmeye...” (s. 250)

“Fotinli Memet Efendi” (s. 257)

“O zaman Fotinli saygı görünümünü daha da abartarak...” (s. 258)

“Lâkabının kökeni kılığıydı. Fesi daima kalpli, püskülüyse az önce yenilenmiş gibi dururdu... Ona seçkinliğini sağlayan ayaklarında kırmızı yemeni yerine bir çift bakımlı fotin oluşuydu.” (s. 262)

“... ağzıkara Mahir beydi.” (s. 264)

“...Sıçan Hacı'nın evini...” (s. 300)

3.2.2. Manzum Türler

Halk kültürü, oldukça önemli sanatsal değerlere sahip metinler barındırmaktadır. Bu metinler hem sanatsal açıdan hem de kültür değeri olarak çeşitli incelemelere konu olmalıdır. Özellikle yazarı bilinmeyen bu eserlerin içinde barındırdıklarının içerisinde halkın yaşayışının yanında zekâsından ipuçları da görmek mümkün olacaktır.

Anonim halk edebiyatı mahsullerinin sanat değeri üzerinde pek durulmamıştır. Bunda, o eserlerin, genellikle sanat endişesinden uzak, belli bir kültür seviyesinin üstüne çıkmayan insanlar tarafından meydana getirilmiş olmaları rol oynamıştır, sanıyorum. Ancak, bunlar arasında, isimsiz halk sanatkarlarının dâhiyane şekilde yakaladığı, her dem yeni ve taze öyle şiir örnekleri var ki, çağdaş şiirimizin kaynakları konusunda bizi düşünmeye sevk ediyor. Türkülere, mânilere, ninnilere, tekerlemelere, bilmecelere yeni bir dikkatle bir daha bakmak gerekiyor (Kurnaz, 1990, s. 25).

Bu başlık altında Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen mani, tekerleme, türkü gibi manzum türdeki eserlerin açıklamalarını ve kitaptaki kullanımlarını incelenmektedir.

3.2.2.1. Mani

Türk halk kültüründe sözü ahenkli söylemenin önemi oldukça büyüktür. Hatta denebilir ki Türk halkının sözel ve yazılı kültürünün temelini şiir ve onun alt başlıkları oluşturmaktadır. Halk edebiyatında çeşitli şekillerde kullanılan ve halk kültüründe sıkça yer alan türlerden biri de manidir. Mani, Türk şiirinin iki ana biçiminden biri sayılmaktadır.

Halk şiirinde mâni ve koşma tipi olarak iki ana biçim vardır. Aslında az sayıda olan öteki biçimler, bu iki ana biçimden çıkmıştır. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenler biçim, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlar da tür adı altında toplanmıştır (Dilçin, 1997, s. 279).

Ayhan Karakaş da maninin Anadolu insanın duygularını ifade etmede en önemli araçlardan biri olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Mani söyleme; yüzyılların

deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz” (Karakaş, 2005, s. 126).

Mani, Türk halk kültüründe sıklıkla kullanılması yanında halk kültürünü yansıtan romanlarda, hikâyelerde de yer almaktadır. Bu küçük nazım biçimi çeşitli duyguları kısaca dile getiren etkili ve ritimli sözlerdir.

Uzun Çarşının Uluları’nda sadece bir yerde mani örneği geçmektedir. Bu mani tek dördlükten oluşan 8’li hece ölçüsünde bir manidir. Bununla birlikte kitapta düz yazı biçiminde verilmiştir. Bu çalışmada herhangi bir değişiklik yapılmadan aktarılmıştır.

Aşağıda Mitat Enç’in Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen mani örneği yer almaktadır:

“Sonra keyfi yerindeyken ağzına pelesenk ettiği manisini mırıldanmaya devam etti: "Dülükbaba'dan halledim. Kaşık sapıyla belledim. Haleb'e pekmez yolladım. Nesine benim bağımın."..." (s. 182)

3.2.2.2. Tekerleme

Tekerleme çeşitli söz oyunları ve tekrarıyla dinleyicilerin dikkatini çekmeye yarayan halk edebiyatı ürünleridir. Bazı kalıplamış tekerlemeler olduğu gibi söz ustası bazı kişiler tarafından doğaçlama bir şekilde söylenenleri de vardır. Tekerlemelerin belirli bir konu sınırlaması yoktur. Çocuklar tarafından söylenenleri olduğu gibi bazı durumlarda çocukların dikkatini çekmek için de kullanılır.

Tekerlemeler halk kültüründe çeşitli sanat dallarında dikkat çekme ve ilgi toplama özelliği ile kullanılmaktadır. Günümüzde tiyatrolar ve benzeri oyunlarda tekerlemeler sıklıkla kullanılmaktadır. Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan meddahlıkta da tekerlemeler sıklıkla kullanılan söz gruplarıdır. Pertev Naili Boratav (Boratav, 2019, s. 155) tekerlemenin tanımını yapmanın oldukça güç olduğunu ve onun çeşitli türlerle yakın ilişkisi olduğunu söylemiştir.

Sadece çeşitli sanat dallarında değil halk arasında, sohbet ortamlarında, aile meclislerinde tekerlemeler söylenilmiştir. “Tekerlemeler; masal hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsullerdir. Masalcı, meddah, karagözcü, hoş-sohbet insan vb. maksatlarını anlatmaya başlarken

dinleyicilerle seyirci topluluğunun dikkatlerini bir noktada birleştirmek ihtiyacı duyarlar” (Toprak, 2015, s. 30).

Bu tekerlemeleri söyleyen kişiler sohbet ortamlarının sözü kullanmasını en iyi bilen kişilerden oldukları aşikârdır.

Tekerlemeleri konu bakımından sınırlamak mümkün değildir. Saim Sakaoğlu tekerlemelerin ortak bir tarifinin oldukça zor olduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

Çok değişik görevleri olan tekerleme söz cambazlığı, dinleyicinin dikkatini toplama, biraz da üstünde durulan konu hakkında bilgi verme amacı taşıyan ve daha ziyade çocuk geleneklerinde varlığını devam ettiren bir türdür. Tekerlemelerin en önemli özelliklerinden biri belirli konularının olmayışıdır. Bunlar daha çok kafiyelerle elde edilmiş ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, belli bir şiir düzenine uydurulmuş, çok defa birbirini tutmayan hayal ve düşüncelerin sıralanmasından oluşur. Bundan dolayı tekerlemelerin hepsini bir araya getirip ortak bir tarif etrafında birleştirmek oldukça zordur (Sakaoğlu, 1997, s. 348).

Tekerlemelerin birçok türü vardır. Boratav tekerlemeleri çeşitleri olduğunu söyler:

“Tekerlemeler şöyle çeşitlenir:

1. Masal tekerlemeleri,
2. Oyun tekerlemeleri,
3. Tören tekerlemeleri,
4. Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler” (Boratav, 2019, s. 156).

Uzun Çarşının Uluları kitabında Mitat Enç birçok tekerlemeye yer vermiştir. Tespit edilen tekerlemelerin yukarıdaki sınıflandırmaya tabi tutulması durumunda, masal tekerlemeleri ve bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler başlığında değerlendirmenin mümkün olduğu gözükmemektedir. Kitapta tekerlemeler ya bir kişiye cevap vermek için uydurulmuş bir tekerleme ya da masal anlatmadan önce dikkatleri toplamak için söylenen bir söz grubu olarak görülmektedir.

Masal başı tekerlemelerin birçok özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden en önemlisi hiç şüphesiz insanlara asıl masalın başlayacağını haber vermektir. Bu şekilde insanlar tüm dikkatlerini anlatıcı üzerine toplayabileceklerdir. Bunun yanında anlattıkları masalın eskiye ait olduğunu bildirmek amacıyla da bu tekerlemelerin varlığı görülmektedir.

Uzun Çarşının Ulularında bu tekerlemeler genelde çocukları eğlendiği “farklı” bir karakterin ağzından verilmiştir. Bu karakter çeşitli zamanlarda insanlara hikâyeler anlatan, insanlarla söz oyunlarına giren bir karakter olarak göze çarpmaktadır.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen tekerlemelerle ilgili unsurlar yer almıştır.

“... "Nişler miydim, nişler miydim?... Hanın saçağına konar beklerdim... Sen altından geçerken de fesinin üstüne terslerdim."...” (s. 90)

“... Bazen ona, uydurduğu tekerlemelerle karşılık verirdi: "İndim kuyu dibine... Baktım suyun içine..." ...” (s. 111)

“Bir süre omuzumuzun üstünden resimlere bakar, sonra dişlek ağzıyla sırtarak elini iki yana sallar, söylenirdi: "Bunlar da okuma mı? Dede derede darı topluyor... eşek tepeden hopluyor. Okuma deyince nasara yansuru çekmesini bellemeli." derdi.” (s. 193)

“... "Vakti zamanında, deve tellâl iken, eşek hamal iken" diye bütün sızıldanmalarımıza rağmen masal başı tekerlemesini sonuna kadar yinelerdi.” (s. 223-224)

“... "perde kurdum şema yaktım" tekerlemesinin...” (s. 271)

3.2.2.3. Türkü

Bir halk şiiri nazım biçimi olan türkü, ezgilerle söylenir. Türk toplumunda türkünün ayrı bir yeri olduğu şüphesiz herkes tarafından bilinmektedir. Öyle ki kötü bir olay sonrası hüznelerini veya güzel bir olay sonrası sevinçlerini ya şiirle ya da çeşitli ezgilerle söylenen türkülerle dile getirmişlerdir. Öyle ki türkünün temelini de yine şiir oluşturur. Bu açıdan bakılırsa türkünün şiirden meydana gelmesi onun anlam yoğunluğunun bir başka göstergesi olduğu görülecektir.

Türk toplumunun bağrından çıkan türküyü ilgili olarak Erman Artun şunları söylemektedir: “Türkü, anonim Türk halk edebiyatında ezgiyle söylenen bir nazım biçimi ve nazım türüdür. Türkü, ezgisiyle diğer türlerden ayrılır. Mani ve koşma nazım şekliyle söylenen şiir, türkü ezgisiyle söylenirse türkü olur” (Artun, 2014, s. 467).

Türküler duygu yüklü eserlerdir. Bu yüzden ortaya çıkışı nedenleri de farklılık göstermektedir. “Türk toplumunda türkülerin ortaya çıkış sebebi elbette birbirinden farklıdır. Türkülerin konuları ekseriya aşk ve lirik hususlarıdır. Günlük hâdiseleri dile getiren; savaşıardan, efsanelerden, meşhur eşkıyadan bahseden türküler de bulunmaktadır” (Timurtaş, 1997, s. 29). Halk kültürünün inceleme alanında olan türküler, toplumun yaşayış biçimini; yaşadığı olaylara karşı verdiği tepkiyi görmek açısından en elverişli tür olarak görülmektedir. Gerek sosyal yaşamın incelemesinde gerekse ferdi olayların gözlemlenmesinde türkülerin oldukça verimli bir alan olduğu yapılan çeşitli çalışmalarla gözlemlenmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında bir türküyü tamamen yer verilmemiştir. Bir türkünün ilk mısraı verilerek, yaşanan olayın betimlenmesine geçilmiştir.

“Öndeki lüksün yeniyetmeleri “Ey hamamcı hamamına gözellerden kim gelir?” diye gürlerken kuyruktaki takımın türküsü neredeyse beş sokak geriden yükseliyordu.” (s. 252)

3.2.3. Mensur Türler

3.2.3.1. Masal

Masallar insanların eski bir eğlence aracı olarak düşünülebilir. Sözlükte “Kulaktan kulağa nakledilerek zamanımıza kadar gelen ve olağanüstü maceralarla, kahramanlıklarla süslenmiş olan hayâlî hikâye” (Ayverdi, 2008, s. 1971). anlamına geldiği ifade edilen masalları; insanlar hayal dünyasının sınırlarını zorlayan kurgularıyla sevmiş, onların anlatıcılarını dinlemek için çeşitli toplantılar tertip etmişlerdir.

Masallarla ilgili olarak genel olarak çocukların eğlence aracımıyş gibi düşünülse de masalların yetişkinler için de önemli bir yeri vardır. “Masal; sözlü anlatım türünde gelişen, kalıp ifadelerle başlayan, zaman ve mekân yönünden sınırsız eğlenceli ve eğlendirici olay çevresinde gelişen bir metin türüdür. Masalın sadece çocuklara yönelik söylendiği ve yazıldığı düşüncesinin olması önemli bir yanlışlık olarak ele alınmaktadır” (Bülbül, 2018, s. 36).

Masalların genel özelliği hayalî unsurların ağırlıklı bulunmasıdır denebilir. Fakat bununla beraber bazı masallarla gerçeklikte görülebilmektedir. Bu konuda Pertev Naili Boratav şunları söylemektedir:

Hayâl ürünü” sözünü sadece “olağanüstü şeyler” anlamına almamak gerekir. Masal, ...bir bölüğünde olağanüstü olayları ve kişileri konu edinir. Ama, bir bölüm masallar da, tamamıyla hayâl ürünü, uydurma olmakla beraber olağanüstü değildir. Masal, olağanüstü çeşidinde de, gerçekçi çeşidinde de, anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür. Masalı efsaneden, hikâyeden ayıran niteliklerin başında bu gelir (Boratav, 2019, s. 85).

Masalı diğer halk anlatılardan ayıran birçok özellik vardır. Bunların en önemlisi olağanüstülüklerle bezenmiş olmasıdır. Bu bağlamda Uzun Çarşının Uluları’ndaki masallarda da bahsi geçen masal unsurların olağanüstü özellikleri olduğu görülmektedir. Eflatun Cem Güney halk masallarının diğer halk anlatılarından ayrıldığı yönlerden bahsederken şunları söylemektedir:

Masallar, toplumun hayal gücüyle yaratılmış sözlü verimlerdir. Halk hikayeleri, destan yollu hikayelerden ayrıldığı gibi, halk masalları da halk hikayelerinden ayrılır. Bilindiği gibi, halk hikayeleri daha çok gerçeğe dayanır; "gerçek üstü" arka planda kalır. Oysa ki, masallarda "gerçek üstü" başta gelir gerçekler arka planda kalır. Masallara "Bir varmış, bir yokmuş" diye başlanması ve tekerlemelerle örülmüş (döşeme) si, bu gerçek üstü olaylara hazırlamak içindir (Güney, 1971, s. 87).

Uzun Çarşının Uluları’nda doğrudan bir masal metni bulunmamaktadır. Bir masal anlatıcısının etrafında onu dinlemeye çalışan genellikle çocuklar ve onların heyecanı betimlenmiştir. Bununla birlikte doğrudan masalın kendisi verilmesi de içindeki olağanüstü varlıklardan bahsedilmiş, bunların dinleyiciler üzerindeki etkisi aktarılmıştır.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen masal unsurları örnekleri sıralanmıştır.

“... "Vakti zamanında, deve tellâl iken, eşek hamal iken" diye bütün sızıldanmalarımıza rağmen masal başı tekerlemesini sonuna kadar yinelerdi.” (s. 223-224)

“Keloğlanlar, zümdürüanka kuşları, yiğit şehzadeler, kafdağı ve devlerle masal koyulaştıkça...” (s. 224)

“...kazma dişli devlerin...” (s. 224)

“...bulutlar arasında uçuşan seccadenin üstünde peri padişahının kızıyla oynasır dururduk.” (s. 224)

3.2.4. Halk Şairleri

Türk halk kültüründe anonim eserlerin çokluğu bilinse de bu kültürün içinden yetişmiş ve kültürün aktarılmasında ve tanınmasında önemli rol oynamış şahsiyetler de mevcuttur. Uzun Çarşının Uluları kitabında halk kültüründen beslenen ve onun gelişmesini sağlayan önemli şahsiyetlerin bazılarının isimleri bazılarının ise ismi geçmemiş sadece eserlerinden bir bölüm zikredilmiştir.

O kişilerin eserlerine doğrudan bütünüyle yer verilmemiş olsa da bu kişilerin isimlerinin zikredilmiş olması veya isimleri yer almasa bile eserlerinin küçük bir kısmının kitap yer alması o bölümleri buraya alma gerekliliğini doğurmuştur. Uzun Çarşının Uluları’nda Âşık Ömer dışında halk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre ve Karacaoğlan’ın isimleri zikredilmiştir. Bir bölümde Yunus Emre’nin ismi geçirilmeden şiirlerinden küçük bir bölüme yer verilmiştir. Karacaoğlan’ın ise eserlerine yer verilmese de hangi türden eserler yazdığı söylenmiştir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında isimleri veya eserlerinden küçük de olsa bir bölüm yer alan şairlere kısaca değinilmiştir ve kitapta geçtikleri bölümler sıralanmıştır.

3.2.4.1. Âşık Ömer

Uzun Çarşının Uluları kitabında Âşık Ömer’in şiirlerinden sadece tek beyit alıntılanmıştır. 17. yy.da yaşadığı düşünülen Âşık Ömer’in eserlerinde hem divan edebiyatından hem de halk edebiyatından izler görülür. İlk şiirlerinde divan şairlerinden etkilenecek Adlî mahlasını kullanmıştır. Hece vezniyle yazdığı eserlerinde oldukça başarılı olduğu söylenir.

Doğum yeri ve tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır; bunların içinde doğruya en yakın görüneni, onun Konya’nın Hadım ilçesinin Gezleve köyünde 1651 yılında doğmuş olduğu yolundaki rivayettir. Düzenli bir medrese tahsili görmediği anlaşılmakla birlikte devrin kültür muhitleri içinde bulunmak suretiyle kendi kendini yetiştirmiş ve aynı devrin diğer âşıklarına göre daha seçkin bir yer kazanmıştır. ...Başlangıçta divan şairlerini taklide özenerek Adlî mahlasını kullanmış, Ömer mahlasını daha sonra benimsemiştir. Şiirlerinde Bağdat’tan Tuna’ya kadar uzanan geniş bir coğrafya yer

almakla beraber bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilmektedir. 1707'de İstanbul'da öldüğü ve Yemiş İskeleyi'nde bir türbesinin bulunduğu da yine rivayetler arasındadır (Karahan, 1991, s. 1).

Âşık Ömer, oldukça üretken bir yazardır. Bazı kaynaklarda bin beş yüze yakın bazı kaynaklarda ise iki binin üzerinde şiirinin bulunduğu ifade edilir. Bu şiirlerinde birçok nazım şeklini başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Âşık Ömer yüzyıllar boyunca yetişmiş bütün saz şairlerimizin en ünlüsü, hem de en çok şiir bırakmış (1500'e yakın) olanıdır. Edebî kişiliği divan ve halk şiirlerinin ortak etkileri altında geliştikçe bir yandan aruzla nazım tekniği kusurlu, hayalleri aşınmış da olsa tevhidler, naatlar, kaside, gazen, murabba, muhammes ve müseddesler yazdı; bir yandan da adını asıl yaşatan koşmalarını, semâî, varsağı, türkmani, destan ve kalenderlerini meydana getirdi (Necatigil, 2000, s. 56).

Âşık Ömer dîvânında, hem klâsik edebiyatın hem de halk şiirinin şekil ve türlerini görmek mümkündür. O, âdetâ geniş kanatlarıyla iki tarafta da, kâh az kâh çok miktarda gölgesini bırakmış bir sanatkârdır. Kendi dîvânında kullanmış olduğu nazım şekillerini zikretmek bile onun ne kadar velûd (üretken) bir şair olduğunu görmek için kâfidir: Gazel, koşma, türkû, murabba, muhammes, müseddes, satranç, müstezad, destan, tekerleme, semâî, Türkmânî, varsağı ve deyişler (Mermer, 2018 s. 19).

Bununla birlikte Âşık Ömer hem divan şiirini hem de halk şiirini çok iyi bilmekte ve bu iki şiir anlayışına uygun başarılı eserler vermiştir. Bunda Âşık Ömer'in klasik şiir bilgisinin yanında halk şiirini de yakından tanıyıp bilmesinin etkili olduğu şüphesizdir.

Âşık Ömer, 17. yüzyıl saz şairi olup dili bu yüzyılın Osmanlı Türkçesidir. Eserlerinde sık sık divan şiiri havası estiren şair, bununla birlikte halk dilini de ihmal etmemiştir. Bir başka ifade ile halk ve divan şiiri unsurları şairin üslubu içerisinde harmanlanmıştır (Üşenmez, 2008, s. 2015).

Aşağıda Âşık Ömer'in kitapta geçen şiirinden bir bölümünün örneği verilmiştir.

"Şehri İstanbul'u dersin yedi dağı tutmuş ol. Nice şanlar gelmiş ise cümlesini tutmuş ol." (s. 182)

"Bak Âşık Ömer ne demiş o belde için. Şehr-i Stanbul'u dersin yedi dağı tutmuş ol. Nice şahlar gelmiş ise cümlesini utmuş ol." (s. 195)

3.2.4.2. Yunus Emre

Şüphesiz tasavvufi Türk halk şiirinin en önemli temsilcilerinden biri Yunus Emre'dir. Türk halk şiirinin ana damarını oluşturan şairlerin başında gelen Yunus Emre, şiiriyle sadece Türk insanına değil tüm dünyaya seslenmiş ve Anadolu'nun hikmetli yüzünü şiirlerine yansıtmıştır.

Türk şiirinin en önemli temsilcisi Yunus Emre hakkında ne yazık ki çok fazla bilgi olmadığı görülmektedir. Onun şiirleri dilden dile dolaşıp, Türk insanının ruhunu yeşertirken şahsı hakkında bilgiler oldukça azdır.

Türk dili ve edebiyatı tarihinin en önde gelen simalarından Yunus Emre'nin hayatı hakkında, ne yazık ki, fazla bir bilgi yoktur. Türk milletinin yetiştirdiği en büyük şairlerden olan Yunus Emre'nin hayatı ve kimliğine dâir hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Bilinen hususlar onun Risâlet-ün-Nushiyye adlı eserini H. 707 (M. 1307-1308) yılında yazmış olması ve H. 720 (M. 1320-1321) tarihinde 82 yaşındayken vefat etmesidir (Timurtaş, 2012, s. 9).

Yunus Emre şiirleri halk ve tasavvuf sohbetlerinde her zaman başat unsur olmuştur. O şiirleriyle Anadolu insanının yüzyıllar boyunca itidalli bir inanç ve yaşayış biçimi geliştirmesine yardımcı olmuştur. Modern çağda, makineleşmenin ve hoşgörüsüzlüğün arttığı bu çağda, Yunus Emre hâlâ tüm insanlığa, insanlık değerlerini hatırlatmaya devam etmektedir. Türk halkı ona, yani onun ruhuna değer vermiş ve onu hep saygıyla anmıştır.

Halk, Yunus'a Emre demiştir; yani "kardeş". Yunus hem emre'dir, hem evren'dir halkın gözünde. Ermişlik, herkesin varamayacağı yerlere ulaşmaktır. Halk, Yunus'u bu insanlık aşamasında görmek istemiştir. Bu boyutuyla Yunus, bir gök yalvacı değil; yerde, kara toprağın üstünde, çekirdekten boy boy üreyen bostan gibi var olmuş bir insan yalvacıdır. Önce halk beyninde, beğenisinde var olmuştur (Binyazar, 2011, s. 137).

Bazı eserler bazı kültürlerin kodlarını oluşturur. Onların yaşayış, inanış biçimlerini şekillendirir. Yunus Emre şiirleri de Türk toplumunun zemin metinlerindendir. Onun şiirleri güzelliği, iyiliği aktarırken Anadolu'daki aşırılıklardan uzak inanç sisteminin temelini atmıştır. Bu temeli atılmış inanç sistemi, hâlâ Türk toplumunda görülmektedir.

Yunus'un hayatı, gerçek ayrıntılarıyla bilinmiyor. Halk, belki de, O'nun şairliğine saygısından, hayatını şiirleştirmiş. Esasen, gerçek hayatı da şiirle dolu olsa

gerek. Halk, bu yüzden onun hayatını şiire dönüştürürken hiç sıkıntı çekmemiştir denebilir. O, halk için, bütün hayatıyla, başlı başına bir epopedir. Gerçi, her büyük insanın hayat malzemesinden halk bir epope örür (Karakoç, 2009, s. 25).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen Yunus Emre ile ilgili örnekler yer almaktadır.

“Hafız “Şol cennetin ırmakları...” diye bir ilahi tutturuyor...” (s. 111)

“... "...budurur cevabım hoş sana, değil uş sana olacak." ...” (s. 194)

“... Yunus'tan nefesler, Âşık Ömer'den koşmalar, Karacaoğlan'dan mâniler mırıldanır dururdu.” (s. 193-194)

3.2.4.3. Karacaoğlan

Türk edebiyatının en lirik şairlerinden biri hiç şüphesiz Karacaoğlan'dır. Karacaoğlan ile ilgili bilgiler çok çeşitlidir. Bu çeşitli bilgilerin arasında hangi yüzyılda yaşadığı bile tam olarak net değildir.

Sadece XVI. yüzyılın değil, bütün âşık edebiyatının en güçlü temsilcisi, kuşkusuz Karacaoğlan'dır. Ancak, onun yaşadığı dönem konusunda farklı görüşler vardır. Bu konudaki ilk araştırmaların sahipleri S. Nüzhet Ergun ve Fuat Köprülü'nün Karacaoğlan'ı XVII. yüzyılda yaşayan şairler arasında göstermelerine rağmen, daha sonraki araştırmalarda ortaya çıkan belgeler, onun XVI. yüzyılda yaşadığını kanıtlayacak niteliktedir (Oğuz, 2008, s. 239).

Gezgin bir şair olan Karacaoğlan, şiirlerinde pek çok yer ve kişi adını anmıştır. Hatta şiirlerinde geçen çok sayıda kadın adından yola çıkarak Karacaoğlan'ın “her gördüğü güzele âşık olan biri” olduğu söylenmiştir. Ancak, bu şiirlerin icra bağlamı yani söyleniş gerekçesi ve biçimi bilinmediğinden, değerlendirmeler sığ kalmıştır. Beşeri aşkı, çıplak bir doğayı, halkın gündelik hayatını şiirlerinde konu edinen Karacaoğlan, duygularını sade bir Türkçe ile ifade etmiş, klasik edebiyatın ve tasavvufi halk edebiyatının etkisinden gözlenebilen etkilerinden mümkün olduğunca uzak kalmıştır (Oğuz, 2008, s. 240).

Kitapta Karacaoğlan'ın herhangi bir şiirine yer verilmemiş sadece bir yerde Yunus Emre, Âşık Ömer gibi şairlerin yanında ismi geçmiştir. Aşağıda Uzun Çarşının

Uluları kitabında Karacaoğlan'ın isminin geçtiği yer sayfa numarasıyla birlikte verilmiştir.

“... Yunus'tan nefesler, Âşık Ömer'den koşmalar, Karacaoğlan'dan mâniler mırıldanır dururdu.” (s. 193-194)

3.2.5. Seyirlik Halk Oyunları

Türk eğlence kültürünün şüphesiz önemli ögeleri seyirlik oyunlarıdır. Bu oyunlar çeşitli gün ve gecelerde izleyicileri eğlendirmek amacıyla oynanan oyunlardır. Bu oyunlar uzun yıllar Türk sosyal hayatının bir parçası olmuşlardır.

Seyirlik halk oyunları adı altında gösterdiğimiz halk edebiyatı türünün çeşitleri şunlardır: meddahlık, kukla, karagöz, ortaoyunu, tuluat tiyatrosu, köylü oyunları. Bunları bir küme altında birleştiren ortak yönlerin başında “seyirlik” oluşları gelir. Bunlar birer gösteridir. Bir yanda seyircileri, bir yanda da aktörleri vardır: tek aktörlü olsun (meddahlık, karagöz, kukla gibi), çok aktörlü olsun (ortaoyunu, köylü oyunları, tuluat tiyatrosu gibi), aktörleri ister canlı olsun, ister cansız sûretler olsun (Boratav, 2019, s. 205).

Seyirlik oyunlar genel olarak ezgi ve ritme bağlı kalmadan tiyatral olarak oynanan oyunlardır. İçerik olarak, çevikliği, muzipliği, kurnazlığı anlatmaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra gündelik yaşamdaki olayları komedi ve dram ve alaycı bir şekilde konu edinen oyun icralarıdır. Seyirlik oyunlar, ait olduğu bölgenin sosyokültürel şartlar, toplumsal ilişkiler hakkında bilgi veren önemli birer kaynağırlar (Ertural, 2006, s. 57).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk seyirlik oyunlarından sadece Karagöz ve Hacivat'ı tespit edilmiştir. Bu bölümlerde oyunun içeriğine dair bilgilerden çok, oyunu oynatan kişiden bahsedildiği görülmektedir.

3.2.5.1. Karagöz ve Hacivat

Türk halk kültüründe önemli bir yer tutan Karagöz oyunu, belirli günlerin en önemli eğlence aracı olmuştur. Örneğin Ramazan aylarında oldukça önemli bir yer tutan bu uygulama günümüzde eskisi kadar yaygın değildir.

Türk gölge oyunu. Adını oyunun başkişisinden alan Karagöz, bir gölge oyunu olarak Türkiye'ye uzak doğudan, Mısır yoluyla gelmiş ve 17. yüzyılda kendine özgü,

kesin biçimini almıştır. ...Karagöz oyununda birçok oyuncu mevcuttur. Bu oyuncuların bazıları şunlardır: (Okumamış “halk adamı”) Karagöz, (okumuş “cemiyet insanı”) Hacivat, (zengin, mirasyedi, “şık”) Çelebi, (kadın tipleri) Zenne, (afyonkeş, tembel), Tiryaki, (lâfebesi, mahalle aptalı) Beberuhi... (Çalışlar, 1995, s. 356).

Hacivat ve Karagöz oyununda zıtlıklar ön plandadır. Bu zıtlıklar mizah unsuru olarak kullanılır. Ayrıca güldürürken düşündürme isteği bu oyunun bir diğer özelliği olarak görünmektedir. Fakat bunlar yapılırken doğrudan bir mesaj verme kaygısı güdülmeden yapılır. Tiplerler üzerinden gösterilmek istenen gösterilir. “Zıtlık teması Karagöz’ün kendi kişiliği içinde olduğu kadar, Hacivat ve Karagöz arasında da çok belirgindir. Bu anlamda tiplerler güldürü ögesini açığa çıkaran biçimsel ve kurgusal yönleri ile sembolik bir yapı sunarlar” (Alp ve Balcı, 2009, s. 30).

Türk toplumunda şiir her türde kullanılmış ve neredeyse her uygulamanın içinde küçük de olsa şiirden bir parça yer almıştır. Karagöz oyununda, oyuna başlanmadan önce bir gazel söylenir. Bu şekilde oyunun başlanılacağına haber verilerek izleyiciler oyuna hazırlanmış olur. Aynı zamanda tef ve çeşitli müzik aletleri eşliğinde çeşitli şarkılar da söylenir. Karagöz oyunun başında söylenen şiirin başlangıcı da Uzun Çarşının Uluları kitabında da yer almaktadır.

Şiir ve müzik Karagöz gösterilerine o kadar işlemiştir ki, oyunu başlatan Hacivat, perdeye müzikle, uygun bir şarkıyla gelir. Hemen sonra da “perde gazeli” adı verilen özel şiirini okur. Bu yanlış anlaşıldığı gibi bir müzik gazeli değildir. Ki buna “Hacivat gazeli” de denilir. Şiirle işlenen veya şiirin işlendiği bölümler vardır (Oral, 2014, s. 43).

Uzun Çarşının Uluları kitabında Karagöz oyununun içeriğinden birkaç yerde bahsedilir. Ama hikâyenin üzerine kurulduğu şey oyun değil oyunun oynatıcısı kişisidir. Aynı zamanda bu kişi hikâyeye başlığı olarak da kullanılmıştır. Bu hikâyede Hacivatçı Vakkas’ın Karagöz oyununun sahnelenmesi öncesinde ve sonrasında yaptıkları da anlatılır.

Hacivatçı Vakkas adlı kişinin Gaziantep bölgesinde yaşayan önemli Karagöz ve Hacivat oynatıcısı olduğu yapılan araştırmalardan bilinmektedir. Hatta Hacivatçı Vakkas’ın Gaziantep ve çevresindeki az sayıda icracılardan biri olduğu ifade edilmektedir: “En eski olarak bilinen, Halil Usta’dır; daha sonra, Sakallı Ali gelir. Sakallı Ali, Halil Usta’nın yetiştirmesidir. Üçüncü sırada Mamet Usta gelir (Mehmet Parlaksoy), sonrasında Çalgıcı Meneş’in oğlu Ali Usta, Vakkas Usta, Reşid Usta ve Ali Ustaların adları geçmektedir” (Ersoy, 2006, s. 7; Tokuz, 2004, s. 100).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları adlı eserde Karagöz ve Hacivat ile ilgili yer alan örnekler sıralanmıştır:

“...hacivatçı Vakas'ın...” (s. 154)

“...yükçülerden gelenlerde... Karagöz gösterisine uğrardı.” (s. 155)

“Vakas'ın yüksek kahvesi, Kavaf çarşısının başında, Fısfış kastelin üstündeydi. Burası yalnız onlara öz de değildi. Ortadaki genişçe açıklığın çevresindeki peykelerde kahve, nargile içen yaşlılar, arkadaşının arkasına sinip sigara tütüren yeniyetmeler de görülürdü. Bunlardan arta kalan yerleri de Karagöz perdesini iyice gören bir yer kapabilmek için itişen çocuklar doldururdu. Kahve yükünü iyice alıp ilişecek yer kalmayınca ve sabırlar taşığ haykırışmalar, ısıklar yoğunlaşınca Vakas'ın yardımcıları ellerinde tepsi, ellilikleri toplamaya başlarlar, herkes bu iş bir an önce bitsin, gösterici ortaya çıkabilsin diye, elindeki paradan kurtulabilmek için yarışa geçerdi. Para toplamanın sonu gelir gibi olunca herkes perde gerisindeki kandilin önünde duran Beberuhi'nin hayaline doğru döner ve meydanda olup bitecekleri izlemeye hazırlanırdı.” (s. 270)

“Ancak kendine karşı tutkunluğumuz Karagöz perdesinin gerisinde kaybolunca azalmazdı. Bir ucu sigara kâğıdı yapışık düdüğüyle bir tabur eşekarısı vızıltısı çıkararak Beberuhi'nin iğnelerini sökmeye girişince herkes oturduğu alçak kürsülerin yönünü değiştirir, bütün bakışlar fersiz kandilin aydınlattığı küçük, beyaz perdeye yapışır kalırdı. Tef eşliğinde çatlak sesiyle okuduğu giriş gazelinin, “perde kurdum şem'a yaktım” tekerlemesinin bir an önce sona ermesi için sabırsızlanırdık. Nihayet Hacivat çelebi perde gerisinden görünüp Karagöz'le dövüşüp sövüşmeye girişince kahveyi yerli yersiz kahkaha patlamaları inletirdi. Vakas taklitçiydi de. Elinde binlik deli Bekir'i dal fesli, setre pantollu Tarçın beyi, tepesi çiçekli devrek çam biçimi zenneleri seslendiren aynı kişi olduğuna inanabilmek zordu....” (s. 271)

“Onun kentteki ünü sadece cambazlık ve Karagözcülük sınırı içinde de kalmazdı.” (s. 272)

3.2.6. Geçiş Dönemleriyle İlgili Unsurlar

İnsanoğlunun dünya hayatında yaşadığı bazı önemli evreler vardır. Bu evrelerin en önemlileri geçiş dönemleri olarak ifade edilen doğum, evlilik ve ölümdür. Bu evreler için insanlar özel inanışlar geliştirmiş ve bu inanışların doğurduğu bir sonuç olarak da çeşitli ritüelleri hayata geçirmişlerdir.

İnsanlığın bütün zamanlarında en yüksek değer olarak görülen hayatın aşamaları inanış ve uygulamalarla örülmüş, bu inanış ve uygulamalar da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel törenlerin (ayinlerin, ritüellerin) meydana gelmesini sağlamıştır. Geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaların kaynağında hayata olan dayanılmaz ilgi yatmaktadır. Geleneksel dünya görüşüne göre nefes almayı, yemek yemeyi, görmeyi, hareket etmeyi, büyümeyi ve üremeyi içeren hayat, korunmalı ve yenilenmelidir (Aça, 2019, s. 358).

İnsan hayatının üç önemli "geçişi" vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Bu üç önemli "geçiş"in çevresinde bir sürü adet, ayin, tören, dinsel ve büyüsel işlem kümelenmekte, söz konusu "geçiş"leri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu, "geçiş" sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Böylece, "geçiş" dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler, törenler araştırılan ülkenin, coğrafi bölgenin ya da kent, ilçe, köy gibi daha küçük toplumsal ünitelerin folklorlarının ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Geleneksel halk hayatının başarılı bir bileşimine varabilmek için, bu üç önemli "geçiş" döneminin sistemli bir biçimde araştırılması, başka bir söyleyişle monografilerinin yapılması gerekmektedir (Örnek, 1971, s. 11).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili tespit edilen unsurların açıklamaları ve örneklerine yer verilmiştir.

3.2.6.1. Doğum

3.2.6.1.1. Doğum Öncesi

Türk toplumunda aile kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde de aile yapısının korunmasına yönelik çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Türk toplumunda aile kurumunun devamı için çocuk sahibi olmak oldukça önemlidir. Toplumda yeni evlenen insanlardan genellikle ilk beklenti bir çocuk sahibi olmalarıdır. Türk toplumunda çocuk sahibi olup olmama durumunun ağırlığını ise en çok kadınlar hissetmektedir.

Geleneksel toplumlarda evliliğin çocukla, özellikle de erkek çocukla taçlandırılması beklenir. Daha çocukluk dönemlerinde aileler ve toplum tarafından anne ve baba olmaya güdülenen erkek ve kadınlar da evlilik sonrasında yoğun bir çocuk beklentisi içine girerler. Bu beklentinin gerçekleşmemesi, aileyi oluşturan bireyler, özellikle de kadınlar üzerinde yoğun bir baskıya neden olmaktadır. Erkeklerin kendilerini bolca yağmur yağdıran “gök”le eşleştirdiği erkek egemen toplumlarda sorunun kaynağı yağın onca yağmura rağmen üretim aşamasına geçmeyen “toprak”ta, yani kadında aranmıştır (Aça, 2019, s. 359-360).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları’nda doğum öncesine ait tespit edilen halk kültürü unsurları örneklenmiştir.

3.2.6.1.1.1. Kısırlığın Tedavisi

Türk toplumlarında aile kavramının devamı çocuk sahibi olmakla eş değer görülmüştür. Bu yüzdendir ki çocuk sahibi olmak toplum tarafından önemli bir beklenti hâline dönüştürülmüştür. Çocuk sahibi olması gecikmiş aileler için, halk kısırlığın tedavisi için çeşitli yöntemler geliştirmiştir.

Halk kültüründe kısırlığın tedavisinde hem biyolojik değişikliklere yol açacak tedaviler aranmış hem de manevi güçlerden yardım istenmiştir. Bu da halk kültürünü besleyen unsurların tek bir kaynaktan beslenmediğini, bilakis kendisi ve toplumu için geçerli ve iyi olacak her türlü işlemi yapabildiğini göstermektedir. Kısırlığın tedavisinde genellikle kadınlar ön planda olmuştur.

Halk Hekimliği başlığında incelenen tedavi yöntemlerinin haricinde kısırlığın tedavi ise ile ilgili olarak Erman Artun, Türk Halkbilimi kitabında kısırlığın giderilmesinde üç yol izlendiğini söylemiştir:

1. Tıbbi Sağaltma: Hastane, doktor ve ebeye başvurulur.
2. Halk Hekimliği ve Geleneksel Sağaltma
3. Dinsel-Büyüsel Nitelikte Sağaltmalar (Artun, 2018, s. 156-158). Bu maddelerin genel halk hekimliği uygulamalarında da kullanıldığı görülmektedir.

Halk hekimliği uygulamalarında genellikle çeşitli şekillerde ilaçlar yapılır ve bu ilaçların etki edilmesi beklenir. Bunun haricinde dinsel-büyüsel nitelikte sağaltmalarda kısırlığın tedavisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Merkezinde genellikle kadınların yer aldığı dinlik-büyülük uygulamalar denilince ilk akla gelen türbe ve yatır ziyaretleri, hocalarla ve büyücülere başvurmak ve diğer bazı büyülük uygulamalar (sağlıklı yavrular doğurmuş bir kadının avucundan su içmek, doğum sancısı çeken kadına ısırtılan elmanın geri kalanını yemek, bir bez bebeği sargı ile göbeğin üzerine bağlamak vd.) gelmektedir. Ziyaret edilen bu tür kutsal mekânlara, kutsal olduğuna inanılan ağaçlarla pınarların bulunduğu yerleri de dâhil edebiliriz (Aça, 2019, s. 360).

Uzun Çarşının Uluları kitabında kısırlığın tedavisinde halk hekimliği ve dinsel-büyüsel nitelikte sağaltmalar uygulamalarına yer verilmiştir. Halk hekimliği uygulamalarında genellikle aktarlar tarafından hazırlanan haplar ve merhemler kullanılmıştır.

Bunun haricinde Uzun Çarşının Uluları'nda dinsel-büyüsel uygulamalarda önemli sayılan kişilerin mezarları, yatırları da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Gaziantep ve çevresinde önemli bir yatır merkezi sayılan, bu çalışmada inanç merkezleri başlığı altında incelenen Ökkeşiye Türbesi, kitapta da önemli ziyaret merkezlerinden biri olarak görülmektedir. Onun haricinde bu yatırların dışında hocalara da kısırlığın tedavisi için gidilmiş onlardan okumalarını istemişlerdir.

Türbe ve yatır ziyaretlerinde mekânın kutsallığı ve buna bağlı olarak merkez simgeciliği öne çıkmaktadır. Kutsal olduğuna inanılan kişilerin yattığı varsayılan bu tür kutsal mekânlar ile bu mekânlarda yer alan kutsal taşlar ve ağaçlar dileklerin tanrıya en kolay ulaşabileceği yerler olarak kabul edilmektedir. Türbe ve yatırlara çocuk dilemek amacıyla bağlanan bez ya da çaputlar da kansız kurban geleneğinin bir uzantısıdır (Aça, 2019, s. 360).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında kısırlığın tedavisi için kullanılan yöntemlerin yer aldığı cümlelere yer verilmiştir.

“Özel bir zambakyağı merhemi vardı. Kısır karıları kuluçka makinesine çevirirdi.” (s. 14)

“Aktar Musa'nın zambak yağları...” (s. 68)

“...zambak yağları döşetmiş...” (s. 245)

“Terkibini eski bir Hind kitabından bulduğu söylenen bel gücü hapını, iki kat olmuş kocaları bile ahırlaştırmış aygırlar gibi eşindirdiği anlatılırdı.” (s. 14)

“... Ökkeşiye'ye bağlanan adak beşikleri fayda etmemişti.” (s. 68)

“Bunlar sonuç vermeyince nefesi güçlü hocalara okutulmuşlar, her yanda yatır türbelerine adaklar adanıp, beşikler, salıncaklar asılmıştı.” (s. 246)

“...aşına çeşit çeşit otlar karıştırılmış ...” (s. 246)

“...kuvvet macunları yutturulmuştu.” (s. 246)

3.2.6.1.1.2. Hamilelik

Dünyaya yeni bir insan getirme işlemi olan doğum hem oldukça zorlu hem de uzun bir süreci kapsamaktadır. İnsanı dünyaya getiren kadın bu süreçten sonra anne olarak nitelendirilir. Annelik süreci kadın için hamilelik sürecinin başlamasıyla eş değerdir.

Türk toplumunda kadına değer verilmesinin önemli bir nedeni de soyun devamını sağlayacak en önemli unsurun kadın olduğu gerçeğinin bilinmesidir. Bu yüzden hamile kadınlara ayrı bir özen gösterilmiş ve onlara maddi veya manevi herhangi bir zararın gelmemesi için azami gayret gösterilmiştir.

Geleneksel toplumlarda gebe olduğu anlaşılan kadın, ilginin odağında yer almakta, çeşitli inanış ve uygulamalarla kuşatılmaktadır. Gebeliğe ve gebe kadına olan ilginin merkezinde, doğal olarak ana rahmine düşen ve genellikle erkek olacağı varsayılan çocuk yer almaktadır. Gebelik, kritik bir süreç olarak değerlendirilmiş ve çocuğun anne karnında normal bir şekilde gelişebilmesi için de kaçınma ve tabulara büyük önem verilmiştir (Aça, 2019, s. 361).

Uzun Çarşının Uluları kitabında uzun bir süreden sonra eşi hamile kalan bir kadının nasıl korunduğunu ve doğacak çocuğun sağlıklı olabilmesi için annenin iyi beslendiğini gösteren uygulamalar mevcuttur.

“Gebelik süresince Çebiş imam; Fatma bacının elini soğuk sudan sıcaklığına sokturmak istememişti. ...ötekilere "Günah değil mi iki canlıyı ortaya sürüp yan gelir yatarsanız." diye çıkışıyordu.” (s. 71)

“...gebeliğin verimli ve başarılı sonuçlanması için de güçlerinin yettiğini esirgemiyorlardı. Güçten düşmesin diye iki günde bir yağlı, şekerli kaymak çalıyorlar, sütü bol olsun diye soğanlı yemekler pişiriyorlardı.” (s. 71)

3.2.6.1.1.3. Aş Erme

Hamilelik sürecinde kadınlar bazı yiyeceklere özel ilgi duymuşlardır. Türk toplumu da bu özel ilgiye ehemmiyet göstermiş, kadının istediklerini üzerinden çok zaman geçmeden getirmeye çalışmışlardır. Bunda anneye verilen değerin gösterilmesinin yanında doğacak çocukta da herhangi bir eksiklik olmamasının istenmesi olduğu söylenebilir.

Tıbbi ve mistik boyutuyla aş erme, içinde yaşadığımız toplumun hemen hemen her metrekaresinde, ister eski inanç dairelerimizde oluşan birtakım kültürlerin veya bazı ilkel tıbbi uygulamaların, mevcut inanç sistemimiz içinde yeniden Vücut bulması olarak, isterse insan olma fitratından kaynaklanan birtakım zorunlu davranış şekilleri olarak algılsın, Türk tarihin en eski devirlerinden itibaren sahip olunup olunmamasına göre. toplumsal statüde ebeveynlerin konumu açısından belirleyici faktörlerin en önemlilerinden biri olan çocuk ve çocuğa verilen değerin bir davranış şekli olarak süregelen uygulamalarıdır (Sümbüllü, 2004, s.137-138).

Kitapta aş erme ile ilgili iki bölüm tespit edilmiştir. Bu bölümlerde aş eren kadının neleri istediğine dair birkaç betimleme yapılmıştır denilebilir.

“Aş erdiği sürece de Fatma'nın bir dediğini iki etmemişlerdi.” (s. 71)

“Fatma burnuna sarmısak ekşilisi koktuğunu mu söyledi, birisi çarşafı hemen başına alıyor buluncaya dek komşu kapılarını aşındırıyordu. Fatma taze üzüm mevsimi çoktan geçtiği halde canının bastık çektiğini mi fışladı; kuru üzümler ıslatılıp dileği yerine getiriliyordu.” (s. 71)

3.2.6.1.2. Doğum Sonrası

Doğum sonrasında kadının ve bebeğin sağlığı için birçok uygulama vardır. Bu uygulamaların başında dinsel-büyüsel bir uygulama olan beşiğe, yastığa takılan nazarlıklar gelmektedir. Erman Artun, nazarlığı şu şekilde açıklamaktadır:

Nazarlık, koruma ve korunma amaçlı kullanılan objelerdir. Bu objelerin yalnızca biçimleri değil, yapıldıkları maddeler ve renkleri de önemlidir. Bu maddelerin özünde gizli bir kuvvetin var olduğuna inanılır. Nazarlıklar pasif büyü araçlarıdır. Nazar değecek gözlerden gözle korunmak amaçlandığından, nazar boncuklarının çoğu göz şeklindedir. Günümüzde süs eşyası olarak takılarak estetik anlamda sihir özlü uğurluklar şeklini almıştır. Halk kültüründe de sihirsel öğeler taşıdığına inanılan nazarlıklar genellikle göz boncukları şeklindedir. Göz boncuklarına inanılır; kullanımda zararı yoktur. Kişinin kendi kendini telkin etmesi yoluyla yarar da sağlar. Nazarlık, bir yönüyle, kötü gözlerin ve kıskançlık duygularının sebep olabileceği hastalıklardan, sakatlıklardan koruma niteliğiyle, muskanın işini görür. Ama adından da anlaşılacağı üzere onun asıl görevi kötü gözlerden korumadır (Artun, 2014, s. 379).

Doğum, toplumumuzda müjdeli bir haber olarak algılanmıştır. Bu nedenle çocuk sahibi olan baba, etrafındakilere hediyeler vermektedir. Kitapta da oğlu olan bir karakterin, oğlu olduğunda duyduğu sevinç sonrasında etrafındakilere verdiği hediyelerden de bahsedilmiştir.

Uzun Çarşının Uluları'nda doğum sonrasında beşiğe nazarlık asıldığından bahsedilmiştir. Bunun yanında yine doğum yapan kadına ve çocuğa verilen hediyeler sıralanmıştır.

“Çebiş imama bir oğlu olduğunu muştuladıkları zaman sevinçten neredeyse boğuluyazdı. Heyecandan kesesinin düğümlerini bir türlü çözememiş, elindeki mecidiyeyi eşikteki habercinin önüne fırlatırken ...” (s. 71)

“...beşiğini boy boy nazarlıklarla ...” (s. 72)

“Analıklarının, kaynatasının ... taktığı altınlarla ...” (s. 72)

“Dedesinin yastığına iğnelediği beşibirliğin çevresi birkaç gün içinde boy boy çil altınlarla donanmıştı.” (s. 247)

3.2.6.1.2.1. Lohusalık

Kadın, ortalama dokuz ay boyunca karnına taşıdığı insanı, doğum yoluyla dünyaya getirir. Bu şüphesiz oldukça zor bir olaydır. Bu zor olayın sonucunda kadın bedeni hem yorgun hem de savunmasız kalabilir. Bu savunmasız kaldığı dönem lohusalık dönemi olarak adlandırılır.

Doğumdan sonraki ilk 24 saatten sonra başlayıp, 7-10. güne kadar devam eden dönem “erken postpartum evre” ve bundan sonraki 6-8 haftalık süreç ise “geç postpartum evre” olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemdeki kadına ise “lohusa” adı verilmektedir. Postpartum dönemde kadınlar, fizyolojik ve psikolojik değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler, kadının yaşam kalitesini ve dolayısıyla da sağlığını etkilemektedir. Bu dönemlerin sağlıklı geçirilmesi, sonraki dönemlerin de sağlıklı devam etmesine olanak sağlamaktadır (Çevik ve Alan, 2020, s. 16).

Halk kültüründe bu şekilde savunmasız ve güçsüz kalan kadını korumak için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Uzun Çarşının Uluları’nda doğrudan bu yöntemlerle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece uzun zamandan sonra çocuğu olan bir karakterin ikinci çocuğu istediği, bu isteğini doğum yapan eşinin kırkının çıkmasıyla hayata geçirmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Bunun yanında yeni doğum yapmış kadını ziyarete gelenleri evden uzaklaştırarak onu kötülüklerden koruyan erkek bir karakter görülmektedir.

“...yatağı çevresindeki lohusayı yoklamaya gelenleri kapı dışarı edip ...” (s. 72)

“...kırk yatağında ...” (s. 72)

“Ökkeş’in kırkı çıkar çıkmaz Çebiş imam biri iki, ikiyi üç etmek umuduyla hayli uğraşıp alın teri dökmüştü.” (s. 72)

3.2.6.1.2.2. Ad Koyma

İnsanın isminin kaderini etkilediğine inanılan yaygın bir görüş vardır. Bu yüzden ki insanlar ad koyma işlemlerini büyük önem göstermiştir. Türk toplumunda önemli şahsiyetlerin yanında aile büyüklerinin isimlerini de yeni doğan bebeklere vermek oldukça yaygındır. Bu hem büyüklerine olan saygılarını gösterme

düşüncesinden hem de çocuklarının büyükleri veya önemli şahsiyetler gibi ailesine, milletine ve devletine yararlı kişiler olmasını istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Doğumdan sonra çocuğun gelişimi sırasında, onun ana-babayla, ailenin öteki bireyleriyle ve toplumsal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen bir dizi kural, adet, tören, işlem ve pratik vardır. Bunlardan biri de çocuğa ad konulmasıdır. Yeni doğan çocuğa gelişigüzel bir ad konmaz. Çocuğa konacak adın; kişiliğini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve başarısını damgalayacak, biçimlendirecek, simgesel bir öz taşımasına özen gösterilir. Ad bir bakıma ruhsal varlığı da simgeler (Artun, 2018, s. 177).

Türk toplumunda adı verilen kişinin önemli olduğu kadar ad verme işleminin de oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Ad verme işlemi sırasında dini bazı uygulamaların yapılması Türk toplumunun bu işleme verdiği önemi göstermektedir.

Ad koyma ritüelinde adın kendisi kadar çocuğa verilışı de önemlidir. Sedat Veyis Öner, toplumumuzda bu ritüelin genel seyrinin şöyle olduğunu ifade eder: Ad, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge olduğu için, halkımızca ad çevresinde birçok inanış, uygulama, tasarım, töre ve tören geliştirmiştir. Bu bakımdan çocuğa daha ad verilirken bir dizi önceliğe, hatta kurala önem verilmeye çalışılır. Kaymalar, sapmalar olmakla beraber, gelenekselliğin etkisini gösterdiği yerlerde ad koyma genellikle aşağıdaki biçimde olmaktadır: Bir hoca çağrılır, hoca olmazsa bu görevi ailenin yaşlı üyesi üstlenir; hoca çocuğu kucağına alır, yönünü kibleye çevirir; çocuğun kulağına ezan okur; daha çok sağ kulağı olmak üzere adı üç kez söylenir (Örnek, 1979, s. 8).

Her bölgenin bağrında yatan önemli şahsiyetlerin isimleri bölgede yaşayan insanların çocuklarına verilmiştir. Olayların mekân olarak Gaziantep'te geçtiği Uzun Çarşının Uluları kitabında, Gaziantep'te bulunan Ökkeşiye yatırından dolayı bazı isimlerin Ökkeş olduğu görülmüştür.

Çocuğa ad verilirken göz önünde bulundurulmuş en önemli noktalardan biri de çocuğun herhangi bir yatır ziyareti sonucu olup olmadığıdır. Bu durumda ad vermede öncelikle yatırda bulunan zatın ismi tercih edilir. Bu tercih bir tür adağın sonucudur. Yatır ziyaretinde bulunan ve çocuk dileği gerçekleşmiş olan kişi, yatırda bulunan zatın ismini doğan çocuğa vererek, bir tür adağı yerine getirmiş olur. Gaziantep'te çocuk sahibi olmak isteyenlerin ziyaret ettiği Ökkeşiye yatırında bulunan "Ökkeş" isimli zatın ismi birçok kişiye verilmiştir (Yüksel, 2007, s. 106).

Uzun Çarşının Uluları kitabında ad koyma ile ilgili iki bölüm tespit edilmiştir. Bu bölümlerin birinde çocuğuna verdiği ismi neden verdiğini ifade etmiş, onun bu adla kazanmasını istediği nitelikleri dile getirmiştir.

“Filezof-şair Vehbi gibi bilgili, ferasetli olsun diye Musa efendi ona bu adı takmıştı.” (s. 17)

“Medrese yoldaşı ve kırk yıllık arkadaşı Tahtalı camiin imam ve müderrisi hafız Abdurrahman efendi yanık sesiyle ezanı kulağına okuyup iki kulağına “Ökkeş, Ökkeş” diye ...” (s. 71)

3.2.6.1.2.3. Kırk Çıkarma

Bebeğin doğumdan sonra annenin ve bebeğin sağlıklı bir şekilde hayatına devam etmesi için ilk kırk günün çok önemli olduğu ifade edilir. Bu kırk gün sağ salim atlatıldıktan sonra adeta yeni bir doğum sevinci gibi bu olay kutlanır.

Bu uygulamaların bir diğer amacı da hiç şüphesiz çocuğu ve annesini üzerlerinde bulunan kötülüklerden arındırmaktır. Bu sevinç uygulamalarının birçoğunda su kullanılır. Örneğin kırk hamamı veya lohusa hamamı denilen uygulamaların doğrudan su kültüyle bağlantılı olduğu görülmektedir.

Nefse hamamı 3. ve 40. günlerde yapılmakla birlikte daha çok doğumdan sonraki kırkinci gün yapılmaktadır. Hamam olmayan yörelerde bu işlem evlerin banyosunda da yapılabilmektedir. Doğumun kırkinci günü doğum yapan kadın, akrabaları, komşuları ve yeni doğmuş çocuk hamama götürülmektedir. Nefse hamamına gidilmeden önce çeşitli hazırlıklar yapılmaktadır (Artun, 2018, s. 182).

Bu hamamın dışında bebeği tuzlama işlemi de yapılmaktadır. Bu işlemle genelde çocuğun kokmasını önlemek amaçlanmıştır.

Doğum sırasında gerçekleştirilen bir başka uygulama ise “tuzlama”dır. Çocuğun terlememesi, terinin kokmaması, derisinin sağlam olması için yapılan tuzlama işlemi, doğar doğmaz ya da göbeği kesildikten ve ilk defa yıkandıktan sonra yapılmaktadır. Yenidoğan doğar doğmaz yıkanabildiği gibi doğumdan üç ya da yedi gün sonra, göbeği kesildikten ve tuzlandıktan sonra yıkanabilmektedir (Aça, 2019, s. 363).

Uzun Çarşının Uluları’nda kırk hamamı ve kırk hamamında yapılan bazı işlemlerin yapıldığı bölümleri aşağıda örneklendirilmiştir.

“Kırkı çıkınca kınayıp alay edenleri çatlamak için Paşa hamamı kapıdan tutulmuş, bütün hısım akraba, konu komşu kırk hamamına çağrılmıştı.” (s. 247)

“Göbektaşında Karpuz hoca Ökkeş'in sırtını usturanın ucuyla iki dizi çizgi çizerek tuzladığı zaman...” (s. 247)

“Bu, pis kan çıkarma törenini...” (s. 247)

3.2.6.2. Evlenme

İki insanın soylarının devamı için bir araya gelerek oluşturduğu yeni düzene evlenme adı verilmektedir. Şüphesiz iki insanın hayatını birleştirmesi oldukça önemli bir karardır. Halk kültürümüzde de bu önemli kararlar ve devamında yapılan uygulamalarla ilgili birçok gelenek ve görenek vardır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında evlenme ile ilgili; evlenme biçimleri, evlilik öncesi, evlilik sırası gibi tespit edilen halk kültürü unsurları aşağıda açıklamalarıyla birlikte sıralanmıştır.

3.2.6.2.1. Evlenme Biçimleri

İnsan hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için yanında, hayat arkadaşı olarak seçeceği birini istemektedir. Bu durum her durumda insan için geçerli olabilmektedir.

İnsanların en önemli dönemlerinden biri de evliliğdir. Evlilik, yeni aile kurmaktır. Kısacası evlilik; bedenen sağlıklı ve mutlu bir ömür sürmek için iki kişinin uygun gördüğü şekilde bir araya gelmesidir. Türk toplumunda evlilik önemli bir yere sahiptir. Evliliğin ilk adımı erkekten gelir. Erkek kendisini hazır hissettiğinde kendisine uygun bir eş aramasıyla başlar. Aile büyüklerinin görüşleri ön plandadır (Dündar, 2019, s. 114).

Türk kültüründe birçok evlenme çeşidi bulunmaktadır. Berdel, kuma getirme ve benzeri uygulamalar günümüzde de az da olsa devam etmektedir. İlk defa evlenen biri olabileceği gibi çeşitli sebeplerle ayrılmış veya eşi ölmüş kişiler de yeniden evlenmek istemektedirler. Bunun yanında Uzun Çarşının Uluları'nda yeniden evlenme isteği bir karakterin çocuk sahibi olma isteğinden kaynaklanmaktadır. İlk eşinden çocuğu olmayan karakter, sorunu kendisinde değil eşinde görmektedir. Türk toplumunun, çocuk

olmayışının ana sebebinin kadın olduğu yönünde olduğu kanısının Uzun Çarşının Uluları'nda da örneklenildiği görülmektedir.

Cumhuriyetten önce, karısı kısır olan veya erkek çocuk doğuramayan erkek, yeniden evlenirdi. Günümüzde büyük kentlerde giderek kaybolan bu adet, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizin kırsal kesimlerinde hala devam etmektedir. Bu gibi evlenmelerde ilk kadın, sonradan gelenin yanında ikinci plana düşer. İkinci plana düşmemek için yörede; "kuma" veya "çocuk anası" denilen ikinci kadını bizzat kendisi bulur. Bu şekilde gelen kadın kendisine "kayın valide" gözüyle bakar. Önceki de kendisini "büyük anne" kabul ederek davranışlarını ona göre ayarlar. Böylece aile içindeki yerini sağlamlaştırmış olur (Sezen, 2005, s. 188-189).

Kuma getirme âdetinin genel sebebi çocuk sahibi olmak istemektir. Bununla birlikte bazı yörelerde daha fazla erkek çocuk sahibi olmak içinde birden fazla eşle evlilik yapılabilmektedir. Erman Artun kuma getirme âdeti ile ilgili şunları söyler: “Eşi, çocuk doğuramayan erkek yeniden evlenirdi. Bu gibi evlenmelerde ilk kadın, sonradan gelenin yanında ikinci plana düşer” (Artun, 2018, s. 197).

Kuma getirme geleneği modern hayatla birlikte oldukça azalsa da günümüzde hâlâ devam ettiğini söylenebilir. Kitapta erkek karakterimiz ilk eşinden sonra çocuk sahibi olmak için kuma getirmek istemektedir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları'nda tespit edilen evlenme biçimleri örnekleri yer almaktadır.

“...döl, dös sahibi olmayı çok istiyordu... İlk ayalinden iyice umudunu kesince, imam efendi ikinciye denemeye kararlaştırmıştı.” (s. 68)

“Hamdolsun geliri ikiye de üçe de yeterdi.” (s. 116)

“Sonunda, baba olmak özlemini içine gömmeden talihini bir kez daha denemek istedi.” (s. 70)

3.2.6.2.2. Evlilik Öncesi

Evlilik iki insanın hayatını birleştiren önemli bir uygulamadır. Bu uygulamanın hayata geçirilişinde çeşitli ritüeller vardır. Evlilik öncesinde de bu ritüellerin

toplumumuzda önemli yeri olduğu bilinmektedir. Kız isteme, sözlenme, düğün gibi birçok toplumsal uygulama mevcuttur.

3.2.6.2.2.1. Görücülük - Kız İsteme - Söz Kesme

Geleneksel toplumlarda ailelerin birbirleri için uygun gördükleri adaylar görücü usulü ile görüştürülürlerdi. Eğer hem aile arasında hem de adaylar arasında uyum söz konusuysa bu kız belirli bir süre sonra istenirdi. İstenme sırasında eğer kız tarafının tavrı olumlu olduğu biliniyorsa kız isteme sırasında söz kesme işlemi de yapılırdı.

Görücü usulü evlilikler toplumda sık rastlanan evlilik türlerindendir ve yapılan araştırmalara göre Türkiye'deki en yaygın evlenme şeklidir. Aşkın ötelendiği (en az bir taraf için) ve mantığın öne çıkarıldığı bu tür evliliklerde, aile büyüklerinin veya aracılardan rolü oldukça büyüktür. Çünkü aracılar (elçiler), evlenecek çiftler adına sorumluluk almakta ve iki tarafı bir araya getirmektedir. Görücü usulü evliliklerin gelenek boyutu da ihmal edilmemelidir. Özellikle kapalı toplumlarda en geçerli evlilik şekli, görücü usulü evliliklerdir. Çünkü kadın ve erkeğin birbirini tanıma imkânının olmadığı yerlerde doğal olarak görücülük uygulaması gelişir (Gürbüz, 2019, s.67).

Günümüzde de şehir merkezlerinde de kırsal kesimlerde de kız isteme âdeti oldukça önemli görülmüştür. Bu uygulama bazı değişikliklere uğrasa da tüm canlılığıyla Türk toplumunda devam etmektedir. Erman Artun, Türk Halkbilimi kitabında kız isteme-söz kesme başlığında şunları söylemektedir:

Bu âdetin tüm yörelerde hala işlediğini ve oldukça saygın olduğu görünmektedir. Kimi yörelerde kız isteme söz kesme âdeti birlikte yerine getirilirken kimi yörelerde -bu kişilerin maddi güçlerine de bağlı olarak değişmekte- ayrı zamanlarda yerine getirilir. Kimi yerlerde de söz kesme nişan yerine geçmekte fakat bu daha çok şehir merkezlerinde gözlemlenmektedir (2018, s. 202).

Kültürümüzde sözü kesilen kızın artık sahipli olduğu görüşü oldukça yaygındır. Bu sebeple artık ona görücüye gidilmez. Söz kesildikten sonra düğün için ve evlilik sonrası için çeyiz hazırlıklarına hız verilir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında görücülük, kız isteme, söz kesme gibi halk kültürüne ait bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“... "Kız Allah'ın emriyle seni anandan isteteceğim." diye fısıldamıştı.” (s. 114)

“...kızın gönlü için için emmisi oğluna kayşada neye yarardı bu...” (s.139)

“...söz kesmeye gidince iyi karşılandı. Şeker, şerbet alabildiğine ikramlandı. Her ne kadar Nuri bey söz sırası "Allah'ın emriyle"ye gelince hemen "verdim gitti" demediyse de, "Ev horantasına bir danışalım." diye karşılık verdi.” (s. 251)

“Emmisinin oğluna kesildi kesilecek sözü dönmese peşinden dolanan az olmazdı.” (s. 133)

“Ona durmadan sataşanlara, söz kesilince bir gayrettir geldi. Evi döşenip dayanmaya, gelinlik zubunu dikilmeye başlandı. Evdeki kızlar hep sabah keçiyini düzlüyor, başındaki çiçekleri tazeliyor, kırmızı krepon kâğıtları ıslatıp yanakları perdahlanıyordu. Daha küçüklerse ipliğe yasemin, mercan dizerek gelin gerdanlığı hazırlıyordu. Yaseminin altındaki yazlık iş köşesinde kahkahadan geçilmiyor, ikide birde leğençeler ters yüz edilip tutulan tempoyla türküler söylenip, zılgıtlar çalınıyordu.” (s. 202)

3.2.6.2.2.2. Nişan

Söz isteme veya kesme ile düğün arasındaki süre uzadıkça iki aile arasındaki bağı kuvvetlendirmek ve çevreye bu evliliğin gerçekleşeceğini ifade etmek amacıyla yapılan bir uygulamadır.

Nişan, erkeğin bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu kadına ve ailesine bildirmesidir. Bu bildirme doğrudan doğruya evlenmek isteyen kişi tarafından olabileceği gibi, ailesi tarafından da yapılabilir. Kızın ve ailesinin onaylaması ile çift namzet sayılır, söz kesilmiş ve evliliğe giden yolda ilk adım atılmış olur. Nişan, taraflar arasında yapılan bir merasim olup, bunun hiçbir hukukî değeri yoktur (Kıvrım, 2007, s. 359).

Nişanda erkek tarafı kız tarafına çeşitli hediyeler vermektedir. Bu hediyeler nişan hediyesi olarak bilinir. Uzun Çarşının Uluları’nda nişan ile ilgili sadece nişan hediyesi olarak gönderilen hediyelerin içeriğinden bahsedilmiştir.

“...nişan hediyesi olarak bohçalar dolusu renk renk ipekli, iri yakut gözlü yılan bilezikler...” (s. 252)

3.2.6.2.2.3. Çeyiz

Evlilik sürecinde kız tarafı, evlendikten sonra kullanmaları amacıyla çeşitli eşyalar hazırlamaktadır. Bu çeyiz hazırlama süreci kız çocuğu olanların küçük yaşlardan evleneceği sürece kadar devam edebilir. Hazırlanan bu eşyaların bütününe çeyiz adı verilir.

Evlilik geleneğinin önemli bir aşamasını temsil eden çeyiz, geçmişten günümüze kadar varlığını hem maddi hem de manevi olarak korumuş, geleneksel yapı içerisinde bazen de ailenin maddi gücünün sembolü olarak görülmüş bir kültür mirasıdır. Çeyiz kavramı, Türk toplumunun hem sözlü hem de yazılı kültürü içerisinde yer almaktadır. Örneğin, sözlü kültür içerisinde kullanılan ‘kız beşikte çeyiz sandıkta’, ‘ kız kucakta çeyiz bucakta’ ya da ‘ananın bahtı kızına çeyiz olurmuş’ vecizeleri günümüzde halen kullanılırken, çeyizin evlenme geleneği içerisinde önemli bir yeri olduğu tarihi yazılı kaynaklara da taşınmıştır (Öner, 2017, s. 236).

Hazırlanan çeyizin evlenecek kişilerin beraber yaşayacakları eve getirilmesi de önemli bir ritüel olarak günümüzde de devam etmektedir. Çeyizin içerisinde var olan eşyalar kız tarafının ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir.

Arapça “cihaz” dan gelen çeyiz; gelin için hazırlanan sandık eşyası, kızın baba evinden götürdüğü mal ve mülktür. Geleneksel kültürümüzde kız çocukları ergenlik çağına gelmeden çeyiz hazırlıklarına başlanır. Çeyiz olarak ilk olarak yatak çarşafı, yastık kılıfı, yorgan yüzü, mendil, örtü vb. eşyalar hazırlanır. ... Ailenin ekonomik durumuna göre birkaç yatak ve yorgan, iç çamaşırları, giysiler, kilim, halı, bakır kap kacak kıza verilen çeyiz eşyaları arasındadır. Kızın ailesinin ekonomik gücü ve günümüzün yaşam koşulları kızın çeyizini de etkilemektedir (Artun, 2018, s. 210).

Uzun Çarşının Uluları kitabında çeyiz ile ilgili aşağıdaki bölümler tespit edilmiştir.

“Çeyiz getirmek içinse kentteki kervancıların en süslü peşek katırları toparlanmıştı...” (s. 252)

“...karyola takımı ... atlas kaplı bir oda takımıyla donatılmıştır.” (s. 252)

3.2.6.2.2.4. Okuntu (Davetiye)

Evlilik sürecinin nihai aşaması düğünde insanlar sevdikleriyle birlikte olup, sevinçlerini çevreleriyle paylaşmak isterler. Düğün tarihini bildirmek amacıyla çeşitli şekillerde okuntu gönderilir.

Nişanlılık sürecinin ardından düğün günü belirlenir. Tarih belli olduktan sonra davetiyeler hazırlanır ve komşular, akrabalar düğüne davet edilir. Hem kız evinden hem de erkek evinden gönderilen davetiyelere okuntu adı verilir. Okuntu, eskiden bardak, kibrit, çorap gibi eşyalarla da yapılmaktaydı ancak günümüzde okuntular genel olarak zarf içinde özel olarak hazırlanan davet mektuplarından oluşmaktadır (Uysal, 2009, s.215).

Okuntu kelimesinin ok atma geleneğinden geldiğini söyleyen Ali Berat Alptekin okuntunun Türk toplumunda ne kadar eski ve ne kadar önemli olduğunu şu cümlelerle açıklar: Dîvânü Lûgati't -Türk'te “Ol meni oqıdı: O, beni çağırdı” şeklinde karşılaştığımız bu kavram, Kutadgu Bilig’de, “okııcı: davetçi; okıkçı, okıtçı: davetçi” gibi anlamları içermekte olup davet etme, paylaşırma gibi anlamları bünyesinde taşımaktadır. Günümüzde bu anlamlar içerisinde karşılaştığımız paylaşırma unutulmuştur. Ancak ok atarak evlenme başta Dede Korkut Hikâyeleri’nde olmak üzere, pek çok metinde evlilik şartı olarak bilinmektedir. Bu arada gelin otağının dikileceği yerin belirlenmesinde de ok atma işleminin yapıldığını hatırlatmak isteriz. Anadolu’da davet etmek anlamına gelen “okuntu” kavramının da ok atma ile münasebeti olduğunu biliyoruz. Okunmayan, yani okuntu verilmeyen Toroslu Türkmen hiç tereddüt etmeden komşusuna küser (Alptekin, 2009, s. 314).

Uzun Çarşının Uluları kitabında düğün okuntusu gönderildiği tespit edilen tek bir bölüm vardır.

“İşte sancağı bütün ünlüleriyle bir arada düğün okuntusu gönderen böyle bir Salman ağaydı.” (s. 46)

3.2.6.2.3. Evlenme Sırası

3.2.6.2.3.1. Düğün

İki insanın birleşmesi için yapılan törenlerin en büyüğü düğündür. Düğün günü için birçok hazırlıklar yapılır. Düğün günü ve öncesinde önemli misafirler ağırlanır, büyük sofralar kurulur.

Dede Korkut metinlerinde evlenme merasimi için şu cümlelerin geçmesi, Türk kültüründe geçmişte günümüze düğüne verilen önemi bir kez daha göstermektedir: “Yeşil, alaca, güzel çimene çadır dikti. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. Düğün etti, kudretli Oğuz beylerini ağırladı” (Ergin, 1988, s. 148).

Düğünlerde misafirlere verilen yemekler halk kaynaşmasının önemli bir tezahürüdür. Böyle günlerde birlikte yapılan aktiviteler toplumun birbirini yakından tanınmasına ve aralarında sevgi bağı oluşmasına vesile olmaktadır. “Birçok yörede karşılaşılan düğünde yemek yapma geleneği bugün hala sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ortak özellik, düğün yemeğinin herkesin yardımıyla yapılması ve erkek tarafında yapılmasıdır. Bir başka özellik ise yörenin meşhur ve meşakkatli yemeklerinin düğün yemeği olarak seçilmesidir” (Artun, 2018, s. 216). Ayrıca bu tarz toplu yemeklerde insanların hep bir arada çalıştığı, elinde olan şeyleri verdikleri için toplumsal birliğin göstergelerinden sayılabilir.

Uzun Çarşının Uluları’nda da düğün günü için yapılan hazırlıklar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Halk kültürümüzde düğüne verilen önem aşağıdaki satırlarda kendisini göstermektedir.

“Düğün gününden önce komşu Hasan efendinin ara duvarından birkaç taş alınıp kapı açılmış ve avlusu aşevi yapılmıştı. En azından altı yedi ocak kurulup alay kazanları yerleştirilmişti. Günlerce önceden çuvallar dolusu pirinç, turfanda bakla yığılmış, gövde gövde koyun etleri asılmıştı. Herkesin eli çalıp, eteği oynuyor, avludaki hazırlıkla uğraşan kadın öbeklerinin durmadan çeneleri işliyor, maşallah zılgıtlarının ardı arkası kesilmiyordu.” (s. 252-253)

3.2.6.2.3.2. Gelin Alma ve Karşılama

Gelinin, evlendikten sonra yaşayacağı eve getirilmesi oldukça önemli bir uygulamadır. Bu uygulamada kız tarafında hem hüznün hem sevinç vardır. Erkek tarafında ise genellikle sevinç ve gurur olur. Bu gururla birlikte bazı hazırlıklar yapılır.

Gelin çıkımı düğün günü gelinin babasının evinden alınarak damat evine getirildiği gündür. Geçmişte gelinin binmesi için süslenmiş bir at ile erkek evinden bir konvoyla baba evinden alınan gelin bugün damadın ve akrabalarının süslenen bir araba ile konvoy halinde gelini almaya gitmesine dönüşmüştür. Ancak araçlar değişmiş olsa da baba evinden duayla çıkarılan gelinin, yeni evine geldiğinde bereket ve huzur için

yaptığı bazı ritüeller hala devam etmektedir. Bunlardan biri gelinin yeni evine geldiğinde üzerine şeker, para ve buğday saçılmasıdır. Buna ek olarak sağ ayakla girdiği eşğin altına ve üstüne yağ sürmesi de; gelinin ve eşinin birbirlerine olan bağlıklarını ve muhabbetlerini arttıracasına inanılmaktadır (Çeliker ve Genç, 2019, s. 9).

Uzun Çarşının Uluları'nda doğrudan gelin alma ile ilgili uygulamalardan bahsedilmemiştir. Sadece gelin getirilmeden önce verilen ziyafetin büyüklüğü betimlenmeye çalışılmıştır.

“Gelin getirilmeye gidilmeden önce üç gün, üç gece yenilsin, içilsin...” (s. 46)

3.2.6.2.3.3. Gerdek

Evlilik müessesesinin kurulmasında en büyük amaçlarından biri de soyun devamının sağlanmasıdır. Evlilik ritüellerinden en önemlilerinden biri de gerdek gecesidir. Bu gecede gelinle damadın cinsel birleşmesi gerçekleşir. Türk kültüründe bu özel geceyle ilgili birçok inanış ve uygulama vardır.

Bu gecede gelin ile güveyin yanında çeşitli görevler için kişiler bulunmaktadır. “Gerdek gecesi, Türkmen oymaklarında genellikle iki yenge kız evinden, iki yenge de oğlan evinden görev yapmakta ve gerdek sabahı gelinle güveyiyi çimdirmeye görevini üstlenmekte iken, şehirleşmeye doğru gittikçe bu sayı bire inmiştir” (Köksal, 1997, s. 214-215).

Zıfak gecesi de denilen gerdek gecesinde geline, farklı sebeplerden dolayı çeşitli hediyeler verilebilmektedir. Bu hediyelerden biri de yüz görümlüğüdür. Yüz görümlüğü uygulaması günümüzde de sıklıkla uygulanmaya devam etmektedir.

Gelinin yanında bir yenge bulunmaktadır. Yenge gelin ile güveyi el ele tutuşturup, gelini güveye teslim ettikten sonra dışarı çıkar. Bu arada gelin hiç konuşmaz, güveyin gelini konuşturmak için çeşitli yöntemlere baş vurduğu olmaktadır. Gelini konuşturmanın tek yolu “yüz görümlüğü” denilen hediye geline verilmesidir. Bu arada güveyi iki rekat namaz kılar. Gelin ayakta bekler. Çoğunlukla kızla birlikte kız evinden gelen yenge, birleşmenin işaretini bekledikten sonra geri dönmektedir. Yengenin bir görevi de kız annesine müjde vermektir. Kız evine haber çoğunlukla gece gitmektedir (Santur, 2004).

Gerdek gecesinde en önemli hususlardan biri de cinsel ilişkinin gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Evlenme sürecinde birçok strese giren gelin ve damat bir de gerdek

gecesinin stresini yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Toplumun birçok kesiminde gerdek gecesinin sonucu oldukça önemli yer tutmaktadır.

Uzun Çarşının Uluları'nda gerdek ile ilgili tespit edilen bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“...evlendikleri gün yüz görümlüğü diye boynuna takılan üç Hamit altınını...” (s. 21)

“Küçük dayısı gerdek gecesinden birgün önce onu kenara çekip zifaf odasında nasıl davranılması gerektiğini inceden inceye anlatmıştı.” (s. 253)

“...gelin odasının dışında bekleyen gece yengelerine...” (s. 253)

“...iki rekât namaz kılarsın... gelinin duvağını açarsın... fekke tepsinin başına getirip ikramlarsın...” (s. 255)

“Yastığın altındaki bekâret tülbindine el bile değmemişti.” (s. 256)

3.2.6.3. Ölüm

İnsan doğar, yaşar ve ölür. Türk halk kültüründe insanın doğumunda olduğu gibi ölümünde de birçok uygulama vardır. Bu uygulamaların bir bölümü inanılan dinin emirleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Ölüm tüm insanlığın ortak kaderlerinden biridir. Yaşayan her bir kişi tabiatı gereği ölmeye mahkûmdur. Bu durum elbette geride kalan kişilerin ölünün arkasında çeşitli uygulamalar geliştirmesine sebep olmuştur. Burada geride kalanların ölen kişiye duydukları sevgi ve saygıyı gösterme amacı güdüldüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir.

Ölüm konusu ile ilgili her toplumda çeşitli ritüeller geliştirmiştir. Bu ritüellerin ölüm sonrası hayata inançla doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. “Ölüm, geçiş dönemlerinin sonuncusu olduğu için kişiler, doğum ve evlenmeye göre ölüm olayı çevresinde pek çok gelenek ve görenek geliştirmişlerdir. Kişilerin ölüm ritüellerine daha çok önem vermeleri geçiş döneminin mistik boyutu ve son bir görev olarak nitelendirilmesindendir” (Akın, 2018, s 93).

Ölüm sonrasında var olan uygulamalar bölgeden bölgeye çeşitlilik gösterir. Bu çeşitliliğin yanında her ritüel insanoğlunun ölümden sonrasının bilinmezliğine duyduğu derin saygıyı ve korkuyu da yansıtır. Ölümden sonrası uygulamalar kültürü incelenen bölgenin sosyal hayatını ve inanç dünyasına dair önemli belgeler barındırır. Bu uygulamalar oldukça çeşitlidir.

Ölüm gerçekleştikten sonra yapılması gereken bazı ritüeller vardır. Bu ritüellerin ilk başında ölen kişi eğer evinde vefat ettiyse kişinin bedeni evde bekletilmesi ve üzerine Kur'ân-ı Kerim okunması gelir. Daha sonra ise cenaze evden çıkarılarak defnedilmeye götürülür. Bazı yörelerde defnedildikten sonra ölen kişinin akrabalarından birisi ilk gecesinde başında bekler. Daha sonra ise yedi, kırk ve elli ikinci günlerde yapılan ritüeller vardır. Bazı bölgelerde ölen kişinin ardından yedinci günde “Yedi Yemeği” adı verilen yemek yapılır. İlk yedi gün evde komşularla birlikte Kur'an-ı Kerim okunur. Daha sonra ölen kişinin akrabaları kırkıncı güne kadar okuyup dua etmeye devam ederler. Böylece ölen kişinin ruhunun ahrette azap çekmesini önleyeceği ya da daha çok mutlu olacağı sevap kazanacağı inancını gösterir (Tepealtı, 2018, s.48).

Uzun Çarşının Uluları'nda ölüm konusu ile ilgili cenaze işlemleri ve ölüm sonrasındaki belirli günler tespit edilmiş ve aşağıda sıralanmıştır.

3.2.6.3.1. Cenaze İşlemleri

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra bazı dinî uygulamalar gerçekleştirilir. İslam inancında kişinin, yıkanması, kefenlenmesi bunların en önemlilerindendir. Bu işlemler ölü üzerinde uygulandıktan sonra ölünün mezara tabut içinde taşınması gelecektir.

Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut cemaat tarafından mezarlığa götürülür. Bu Anadolu'da ölen kişiye yapılan son bir görevmiş gibi addedilir. Anadolu'nun farklı yörelerinde cenazenin taşınmasına dair çeşitli uygulamalar vardır.

Cenaze götürülürken tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınıp en az on adım gidilir, sonra ayak tarafındaki kola geçilir; on adım götürüldükten sonra baş tarafındaki sağ kol omuza alınır ve on adım gidildikten sonra ayak tarafındaki kola geçirilir ve bu suretle tabutun dört tarafından onar adım götürülmüş olur. (Başoğlu, 1959, aktaran Örnek, 1971, s. 58).

Uzun Çarşının Uluları kitabında cenaze işlemlerinden tabut taşıma merasimi omuz vermek deyimiyle birlikte betimlenmiştir.

“Çarşı ve mahalle komşularından tabuta omuz vermeye gelenler...” (s. 24)

3.2.6.3.2. Belirli Günler

Tüm gelenek ve göreneklerde olduğu gibi ölüm sonrası işlemlerde de sayıların önemli yeri vardır. Ölen kişinin ardından yapılacak işlemler formülistik sayılar dediğimiz sayılara göre yapılır.

Anadolu'da ölünün dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün "kırkıncı", "elli ikinci" günleriyle "yılı" gelmektedir. Daha seyrek olmakla beraber, "üçüncü" ve "yedinci" günlerde de ölü belli bir biçimde anılmaktadır. Aslında belli sayılarını karşıladığı bu tür günler, sözkonusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek bir takım adetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir. Hayatın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen adetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve fonksiyonel özelliğini oluşturan bu tür sayılar başka halkların folklorlarında da önemli bir yer kapsamakta ve karşıladıkları günleri kutsal ve töresel alanın içine almaktadırlar. (Örnek, 1971, s. 78).

Begüm Kurt ölüm sonrası belirli günlerin anma amaçlı olduğunun yanında İslami hassasiyetle yapıldığının altını çizer ve şunları söyler: “Ölüyü anma ile ilgili inanç ve uygulamalar Anadolu Türklüğünde İslam kültürü çerçevesinde daha belirgin bir hal almıştır. Ülkemizde ölüyü anma günleri değişik adlar almakta olup, İslami geleneğe göre gerçekleştirilmektedir” (Kurt, 2012, s. 198).

Bu anma günleri formülistik sayılarla belirlenir. Bu günlerin en önemlilerinden biri kırk sayısıdır. Formülistik sayılar başlığında sayıların önemi ve işlevselliği açıklanacağı için burada sadece ölüm sonrası işlemlerdeki işlevselliğinden bahsedilmiş ve Uzun Çarşının Uluları kitabındaki ölüm sonrasındaki önemli günler ile ilgili bölüm alınmıştır. Ölüm sonrası işlemlerinin yapıldığı günlerden olan kırkıncı günde birçok ritüel uygulanmaktadır. Bunlardan biri de kırk mevlididir. “Kırk: Kırk gün sonra icra edilen anma günüdür. Bu gün diğerlerinden farklı olarak tamamen cenaze sahibi tarafından organize edilir ve diğerlerinden geniş tutulur. Birçok kimse, bu günden sonra yastan çıkar” (Kurt, 2012, s. 198).

Sedat Veyis Örnek de Türk kültüründe ölümden sonraki kırkıncı günde neler yapıldığını şöyle açıklamıştır:

Ölünün kırkıncı günüyle ilgili olarak yapılan işlemler şunlardır:

a) Yemek verilir (Nusret K. / Balk., Kevenli K. / Siv., Divriği, Söğütözü K. / Erz., Erzurum, Türkmen K. / Eskş., Aybastı, Hal K. / Elaz., Bergama Köyleri) .

b) Helva dağıtılır (Kırşehir, Niğde, Divriği) .

c) "Kırklığı" dağıtılır (Sivas) .

d) Mevlid okutulur (Kırşehir, Konya, Merzifon, Niğde, Sivas, Boğazlayan, Afyon, Çorum, Balören B. / Çank., Eskişehir, Kastamonu, Derekışla K. / Ank. , Doğan kent B. / Gir., Van, Aybastı, Hal K. / Elaz., İstanbul) .

e) Hatim indirilir (Kayseri, Çubuk) .

f) Yasin okunur (Divriği, Zara) .

h) Dua edilir (Afyon, Yığınkaya K. / Bitl., Aybastı) .

ı) 70 bin indirilir (Çorum)

j) Kırk duası okutulur (Erzurum) (Örnek, 1971, s. 78-79).

Uzun Çarşının Uluları kitabında ölen bir karakterin kırk mevlidinin okunmasıyla ilgili bir bölüm aşağıda yer almaktadır.

“Çavuşun kırk mevlidi okunmadan çoluk çocuğun elinden mal çekip almak olmazdı.” (s. 120)

3.2.7. Bayramlar

Bayramlar toplumların sosyalleşmesi, birlik ve beraberliklerinin artması için önemli günlerdir. Bayramları dinî ve millî bayramlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Erman Artun bayram kelimesinin açıklamasında şunları söylemektedir:

Millî ve dinî bakımdan önemli olan ve kutlanan gün veya günlerdir. Bayram kavramı ilk defa Kaşgarlı Mahmud'un XI. yy.'da yazdığı “Divan”da görülür. Kaşgarlı, kelimenin aslının “bedhrem” olduğunu, Oğuzların kelimeleri “beyrem” şekline çevirdiklerini belirtir. Kaşgarlı'ya göre, bayram “eğlenme, gülme ve sevinme günüdür.” Bayramlar XI. yy.'da Türk toplumunda “bayram yeri” adı verilen bir meydanda kutlanmaktaydı (Artun, 2014, s. 87).

İslamiyet'te bayramlar oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu bayramlar Ramazan ve Kurban Bayramı'dır. Her iki bayramda da sadece erkeklerin gittiği, cemaatle kılınan, bayram namazı önemli bir ritüel olarak gözükmektedir. Kitapta millî bayramlardan söz edilmezken dinî bayramlar da sadece iki yerde geçmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında bayramlarla ilgili tespit edilen unsurlar aşağıda sıralanmıştır.

“Camiye ancak bayramdan bayrama gittiği ...” (s. 16)

“Bayramlarda mahallenin hali vakti yerinde olanların fitre ve kurban payı gönderdikleri ...” (s. 178)

3.2.8. Oyunlar Eğlenceler

Oyun ve eğlenceler her toplumun kendine özgü geliştirdiği; vakit geçirme, zekâsını gösterme uygulamalarıdır. Oyun ve eğlenceler, yetişkin ve çocuk diye iki alt başlık altında toplanmıştır. Bu başlık altında Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen oyun ve eğlenceler gösterilmektedir.

3.2.8.1. Çocuk Oyunları ve Eğlenceleri

Çocuklar için oyunlar hem bir eğlenme hem de öğrenme aracıdır. Oyunlardaki kurallara uyarak toplumun görünmez kurallarına ayak uydurmayı öğrenirler. Bunun yanında büyüdüklerinde karşılaştıkları zorluklara, oyundaki zorluklarla karşılaştıklarında yaptıklarının benzerleriyle cevap vereceklerdir.

Türk toplumunda çocuklara verilen önem herkes tarafından bilinmektedir. Bu önem onların soylarının devamı olmasının yanında çocukların saflığın ve temizliğin simgesi olmasından da kaynaklanır. Bu saflık ve temizlik timsali dimağlara toplumun kurallarını en iyi öğretecek araç hiç şüphesiz oyundur.

Çocuklara değer kazandırmadaki en iyi yöntem oyundur. Çünkü oyun, çocuğu eğlendirirken fakına varmadan çocuğun toplumsal belli-başlı değerleri kazanmasına sebep olur. Geleneksel çocuk oyunlarında çocuk, temelde iki işlev görür. Birincisi çocuğun fiziki ve zihni gelişimini destekleyen oyunlardır. Sözelimi, tekerlemelerle başlayan oyunlar çocuğun dil kazanma ve iletişim becerisini geliştirir. İkincisi ise geleneksel oyunlar aracılığıyla yarının büyüğü olan çocuk, içinde bulunduğu toplumun değerlerini kazanır (Sümbüllü ve Altınışık, 2016, s. 76).

Türk halk kültüründe çocuk oyunlarının birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu oyun çeşitleri bazen çeşitli araç ve gereçlerle bazen de hiçbir eşyaya ihtiyaç duyulmadan oynanabilmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen oyunlar ve bazı oyuncaklar şu şekilde sıralanabilir:

- Topaç çevirme
- Çıksa (Yoyo)
- Aşık oyunu
- Gülle oyunu
- Uzuneşek
- Kubbe çötürüm
- Çelik çomak
- Seksek
- Köşekapmaca

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında geçen oyunların yer aldığı bölümler ve o bölümlerde yer alan oyunlarla ilgili açıklanmalar yer almaktadır.

Aşık Oyunu: Aşık kemiği ile oynanan oyundur. Keçi, koyun ve benzeri hayvanların ayaklarından çıkan aşıklarla oynanır.

Aşıklar genelde boya ile boyanır. Sağaların belleri bakır telle sarılır. Ağır olması için ortaları delinerek kurşun akıtılır. Sağa tabir edilen ağır ve büyük aşıklar oyuncunun elindeki seçilmiş aşıklardır. Her oyuncunun bir sağası vardır. Sokaklarda ve evlerin damlarında oynanan aşık oyunları sadece erkek çocuklar oynar. Aşıkların yüzleri çiğ, şeg, tög, mire, alçı gibi isimler alır. Bir daire içine dizilen aşıklar birkaç metre uzaktan atılan sağalarla dışarı çıkarılmaya çalışılır. Çizgi dışına çıkarılan her aşık çıkaran oyuncuya aittir. Oyun aşıkların tamamı daire dışına çıkarılıncaya kadar devam eder (Atlı, 2011, s. 231-232).

Oyunun aşık kemiğinden yapılan iki ana malzemesi vardır. Daire içinde vurulacak olan aşıklar koyun veya keçilerin arka bacaklarında bulunan ve aşık adı verilen dört yüzlü bir kemikten elde edilir. Temizlenen bu kemikler bitkilerden elde edilen kök boyalarla boyanır, süslenir ve oyuna hazır hale getirilir. Daire içindeki aşıkları vuracak olan vurucu aşık ise koç bacağından alınır ve ağır olsun diye de içi oyularak bu oyuga kurşun dökülür. Bu vurucu olan aşık “şak” diye de adlandırılır. ... Oyun şu şekilde oynanır; ilk atışı yapacak oyuncu ve oyun sırası kura ile önceden

belirlenir. Toprak veya kağıt üstüne 50 cm çapında “zıda” adı verilen bir daire çizilir. Daire ve dairenin çapına atış mesafesine paralel olarak oyuncular sırasıyla aşık kemiklerini dizerler. Kura ile oyuna başlamaya hak kazanan oyuncu yaklaşık 2-3 metre mesafeden bu dairedeki aşık kemiklerinden birini veya bir vuruşta bir kaçını daire dışına çıkarmaya çalışır. Dışarı çıkan aşıklar atışı yapan oyuncunun olur. Atışını ıskalayan oyuncu atış hakkını kaybeder ve sırası gelen oyuncu oyuna devam eder (Akbaş ve Ünal, 2016, s. 27).

En az 2 kişiyle oynanan Aşık Oyunu, isteğe göre daha fazla kişiyle de oynanabilir. Oyuna başlamadan önce iç içe iki daire çizilir ve oyuncular aşıklarını içteki daireye diker. Ardından oyuna kimin başlayacağına karar vermek için yazı tura atılır ve bilen oyuncu, oyunda ilk atışı yapmaya hak kazanır. Oyuncunun atış yaptığı yer, daireye belli bir mesafe uzaklığındaki çizgidir. Oyuncu, yaptığı atışla dairenin içindeki aşıklardan en az birini daire dışına çıkarmalıdır. Aşıkları vursa dahi eğer aşıklar dairenin dışına çıkmazsa oyun sırası rakip oyuncuya geçer. Rakip oyuncu da bu avantajdan istifade ederek oyuna istediği yerden başlar. Rakip oyuncu eğer vurduğu aşıkları dairenin dışına çıkarabilirse, oyunu kazanmış olur. Ayrıca dışarı çıkardığı aşıklar da ona ait duruma gelir (Oğuz ve Ersoy, 2007, s. 18).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında aşık oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“Şamara geldiği yaşıta aşık, gülleden göz açamamıştı.” (s. 17)

“...aşık, gülle oyunlarına da merak duymadı.” (s. 73)

“Kapısının önünden aşık oynarken...” (s. 113)

“Bu yüzden haratlara gidip topaç, çıksa çevirttiriyor, öteki çocuklardan parayla renk renk aşıklar alıp önüne yığıyordu.” (s. 249)

Gülle Oyunu: Erkek çocuklarının başlıca oyunlarından biri de gülle dedikleri Zipziptir. Bu oyunu beş yaşından itibaren çocuklarla, 25-30 yaşlarında delikanlılar oynarlar. Bütün gençlik bu oyunun müptelası imiş. Çocuklar kendi ceplerindeki paraya göre, büyüklerse çok para ile oynarlarmış. Oyunun tarzına gelince; kaç kişi oynayacaklarsa ikişer arşın ara ile paraları dikine hafifçe toprağa saplarlar. On, on beş

adım uzaktan kale yaparak gülleri paraya atıp isabet ettirmeğe çalışırlar, isabet ettiren boşa gidinceye kadar gülle atar, kazandığını alır (Onur ve Güney, 2002, s. 14).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında gülle oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“Şamara geldiği yaşta aşık, gülleden göz açamamıştı.” (s. 17)

“...aşık, gülle oyunlarına da merak duymadı.” (s. 73)

Köşe Kapmaca: Oyun 5 kişiyle oynanır. Biri ebe seçilir. Oyun alanında 4 tane köşe olmalıdır. Ebenin dışında herkes bir köşeyi kapar ve ebe de ortada bulunur. Oyunda köşe değiştirmek esastır, eğer iki oyuncu anlaşıp birbirlerinin köşesine geçerken, ebe önce davranır da birinin köşesini kaparsa, bu kez ortada (köşesiz) kalan oyuncu ebe olur. Oyun böyle devam eder (Gökşen, 2014, s. 245).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında köşe kapmaca oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...seksek, uzuneşek, köşekapmaca oynayanlara ...” (s. 249)

Çelik Çomak: En az 2 kişiyle oynanan Çelik Çomak oyununa başlamadan önce eşleri belirlemek için sayışmaca yapılır. Ardından çeliğin konulacağı çukur kazılır. Daha sonra oyuncular kendi bölgelerini belirlemek için etraflarına sopayla daire çizerler. Çelik çukura konduktan sonra vuruşu yapacak olan oyuncu, çeliğin bulunduğu çukurun yanına gelir. Çeliği 1 mt. kadar yukarı fırlatan oyuncu, ardından elindeki sopayla çeliğe tüm gücüyle vurur. Bu sırada diğer oyuncular, çelik onlara da isabet edebileceğinden, vuruş yapan oyuncunun arka taraftaki bölgelerinde daire şeklinde beklerler. Vuruşu yapacak olan oyuncu, başarılı olamadığı takdirde ebe olur. Eğer vuruşu başarılı bir şekilde gerçekleştirebilirse, ebe olan oyuncu, çeliği almak için onun gittiği yöne doğru koşar. Bu oyuncunun çeliği alıp gelmesine kadar geçen sürede diğer oyuncular ellerindeki sopanın sivri taraflarıyla onun bölgesini kazarlar. Bu nedenle ebe olan oyuncunun en kısa zamanda bölgesine dönmesi gerekmektedir. Oyunun püf noktası, çukurun fazla kazılmaması için ebenin hızlı koşup çeliği en kısa zamanda oyun bölgesine getirmesidir. Çeliği getiren ebe, oyun bölgesine döndüğünde diğer oyunculardan herhangi biri kendi bölgesine dönmemişse ebe diğer oyuncu olur. Aynı

durum, ebenin diğer oyuncularından önce kendi bölgesine girdiğinde de geçerlidir. Oyuncularından birinin bölgesi yeteri kadar kazıldığı takdirde oyun, o çukurun sahibi olan oyuncunun mağlubiyetiyle sona erer (Oğuz ve Ersoy, 2007, s. 44).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında çelik çomak oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...çocukların çelik çomak oyununa...” (s. 132)

“Koyun gübre yığınları çevresinde çelik çomak...” (s. 277)

Uzuneşek: Bu oyunda çocuklar adanarak iki takıma ayrılırlar. Yaş mı, kuru mu ile yatacak olanlar belli olur. Gödeğe düşenler birbirinin arkasını tutarak eğilirler ve başlarını öndekilerin yanlarına saklarlar. Diğer takım birer birer bunların üstüne atlar. (En iyi atlayan önden atlar.) En son oyuncu atlar atlamaz usta saymaya başlar. Yirmiye varınca elini havaya kaldırarak sorar: çatal matal kaç beş çatal?... Elinin bir, iki, üç... ilk parmağını açmış veya elini yumruk, delik yapmıştır. Yerdeki ustası bir şey söyler. Meselâ: Üç çatal! der. Eğer üç parmağını açmış idiyse üstündekiler güdeği alırlar. Yani yatarlar. Bir de usta sayıp söyleyinceye kadar üstekilerden birinin ayağı yere değerse güdeği üstündekiler alır (Onur ve Güney, 2002, s. 31).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında uzuneşek oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...medrese avlusunda uzuneşek, kubbe çötürüm oynamaya...” (s. 79)

“...seksek, uzuneşek, köşekapmaca oynayanlara...” (s. 249)

Topaç Çevirme: Topaçla oynanan oyunlar farklı şekillerde oynanabilir. Türkiye’de birçok yörede buna benzer oyunlar mevcuttur. Uzun Çarşının Uluları’nda geçen oyun şekli ise bir iple eldeki topacın dönmesinin sağlanmasıdır.

1. Atıp çekme: Topacın ipi iyice sarılarak yere paralel olarak atılır. Ardından oyuncu tarafından tekrar avucun içine alınarak döndürülür.

2. Ahıtma: Atıp çekme işinin birkaç kez yapılan halidir.

3. Hurp vurma: Bir oyuncunun yerde dönen topacının bir başka oyuncunun topacı tarafından devrilmesidir.

Bir yarışma şeklinde oynanan topaç oyununda amaç, topacı mümkün olduğunca uzun süre döndürmektir. Topacının kısa sürede duracağını anlayan oyuncu, hemen yere eğilir ve üfleyerek ona hız vermeye çalışır. Buna rağmen olumlu bir netice alınamazsa, yenileceğini anlayan oyuncu “ayağım takıldı” numarasını yaparak rakibinin dönmekte olan topacına tekme atar ve oyun alanını koşarak terk eder. Topacı tekmelenen oyuncu, kaçan oyuncunun topacına el koyar ve oyun sona erer (Oğuz ve Ersoy, 2007, s. 162).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında topaç çevirme ile ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“Topacı için kulaç kaytan almaya gelen oğlana...” (s. 11)

“Bu yüzden haratlara gidip topaç, çıksa çevirttiriyor, öteki çocuklardan parayla renk renk aşıklar alıp önüne yığıyordu.” (s. 249)

Seksek: Yere çizilen çeşitli şekiller üzerinde tek ayak üstünde zıplanarak oynanan oyunlardır. Bu oyunda çizgiye basmamak oldukça önemlidir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde seksek kelimesi şu şekilde açıklanmaktadır: “Zemine çeşitli şekiller çizildikten sonra taşları ayakla çizilen bölümler arasında sektirerek oynamaya dayalı bir çocuk oyunu.”

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında seksek oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...seksek, uzuneşek, köşekapmaca oynayanlara...” (s. 249)

Kubbe Çötürüm: Beklenen, gözetilen bir yerden zorla gelip bir nesneyi alıp gitme oyunlarının yaygın bir türünde, bu nesneleri bekleyen ebe bir dairenin ortasına saplanmış bir kazığa bağlı bir ipin ucundan tutar; böylece savunma gücü bir ölçüde kısıtlanmış olur. İşte daire dışında saldırılar olur, ebe bir elinde kazığa bağlı ipi tutarak saldırıları ya da daire içindeki tura gibi nesneleri almaya gelenleri tekme ile savuşturmaya çalışır. Çeşitlemeleri: Konya’dan Alay Turası, Muğla/Ula’dan Pabuç Almaca, Kazıklı Tura, Burdur’dan Kızdı Kızdı, Kayseri’den Kör At Kazığı vb. Bunun kazıklı ipe olmayan çeşitlemeleri de vardır. Örneğin Ankara’dan Tura, Burdur’dan Kal’e, Azerbaycan’dan Turnavurdu’ vb. Karaman’dan Tilki oyunu vb. Ayrıca Kayseri’den El Tarakta, Bilecik’ten Balaban Keşkeği, Azerbaycan’dan Sıçan-Pişik ve

Diredöyme, Gaziantep'ten Kubbe Çötürüm, Seferihisar'dan Kız Kaçırma gibi oyunları da bu kümeye almak gerekir (And, 2012, s. 272).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında kubbe çötürüm oyunuyla ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...medrese avlusunda uzuneşek, kubbe çötürüm oynamaya...” (s. 79)

Çıksa (Yoyo): Oyun araç-gereçlerinden, donatımından başka bir de oyuncak vardır. Kimi oyuncak çocuğun kendi başına oynayabildiği, kimi ise, başka çocuklarla paylaşabildiği nesnelliktir. Kimi durumda ise bu oyuncak, belirli kuralları olan oyunların oynanabileceği bir araçtır. Anadolu köy çocukları kendi oyuncaklarını kendileri yaparlar. Bunlardan örnekler verelim: Bunların en ilginç Gaziantep'te görülen çıkşa'dır (çıkşağı). Bu Eski Yunanlılardan beri bilinen, bir ara salgın gibi bütün dünyaya yayılmış bulunan yoyo'dan başkası değildir. Bu çeşitli maddeden yapılmakla birlikte, Gaziantep çıkşa'sı tornacıların ağaçtan yaptıkları, ele sığacak yassıca bir tahta parçasıdır, çevresindeki oluğa ip sarılır, aşağı bırakılınca inişten aldığı güçle yeniden yukarı çıkar (And, 2012, s. 138).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında çıkşa oyunu ile ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“Bu yüzden haratlara gidip topaç, çıkşa çevirttiriyor, öteki çocuklardan parayla renk renk aşıklar alıp önüne yığıyordu.” (s. 249)

3.2.8.2. Yetişkin Oyun ve Eğlenceleri

İnsanlar zamanlarını hoşça getirmek için birçok yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerden biri de çeşitli oyunlar ve bu oyunlar etrafında gelişen eğlenmelerdir.

Günümüz eğlence araçlarının olmadığı dönemlerde insanlar boş vakitlerini değerlendirmek ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi oyunlarını oluşturmuşlar ve bu oyunlar nesilden nesile aktarılacak suretiyle günümüze kadar gelmiştir. Bu oyun ve eğlenceler sosyal hayattaki sınıflara göre ve insanların zevk ve tercihlerine göre çeşitlilik göstermektedir (Cabur, 2006, s. 226).

Oyun ve eğlencelerin insanlar üzerinde olumlu etkileri vardır. Bu etkiler sosyalleşmenin yanında bireyin içsel huzurunu da sağlamaya yönelik olabilmektedir. Oyunların toplumsal ve ruhsal yönden iyileştirici etkileri bulunmaktadır.

Böylelikle bireyler halk oyunlarının ruhsal alanda sağaltıcı işlevinden yararlanmaktadır. Sağaltım işlevi bireylerin bilinçaltı hareketliliğini sağlaması bakımından önemlidir. Çünkü, oyun, bilinç altı gerilimleri gidermekte ve bireyin bastırılmış duygu ve düşüncelerinin dışa vurumunu sağlamaktadır. Gerilimin giderilmesi ile elde edilen içsel huzur ve bunun yansıması olan hoşnutluk duygusu içerisinde olan birey bu konumunu oyun yardımı ile sağlamaktadır (Sümbül, 1997, s. 11).

Uzun Çarşının Uluları kitabında yetişkin oyunları ile ilgili birçok çeşit bulunmaktadır. Bu eğlencelerin içinde bulunan bölgede biriyle dalga geçmek amacıyla söylenen sözler de mevcuttur. Ayrıca aşık oyunu gibi bazı oyunlar çocuk oyunlarında olduğu gibi yetişkin oyunlarında da mevcuttur. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu tarz oyunlar hem çocuk oyunları kategorisinde hem de yetişkin oyun ve eğlencelerinde bulunabilmektedir. Ayrıca iskambil, şeşbeş, tavla gibi bazı oyunların yakın döneme ait oyunlar olduğunu ifade etmek mümkündür.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen yetişkin oyun ve eğlenceleri örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

"Selâmün aleyküm Bilâder... Yemen şehidi rediflerin eski feslerini bugün kimlere sokuşturdun bakalım?" (s. 44)

"Bilâderim develer Allah'a şekvacı olmuş, niye bu Bilâder'i bizden çarpık yarattın diye." (s. 44)

"Bilâderim, de bakalım mumu kimin sofrasının altında söndürdün?" (s. 44)

"Bilâder Ayuş bacı, çirttiyin yanır fes kenarlarını kaynatıp kışlık yağı oradan çıkarır diyeler doğru mu?" (s. 44)

"...aşıktan kazandığı üç beş kuruş vardı." (s. 128)

"...ortaya boyalı aşık kesesi de çıkmıştı..." (s. 213)

"Bazan aşık partileri geç vakte kadar sürüyor, paralar tükenince..." (s. 213)

"...kahvesine bir parti iskambil ya da aznif oynardı." (s. 179)

“...tavla ya da aznif partisine...” (s. 263)

“...kızıışmış bir tavla ya da aznif partisine yumulanları...” (s. 257)

“...şış beş böyle oynanır...” (s. 257)

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk oyunları başlığı altında köçeklik ve çiftetelli gibi oyunlar da tespit edilmiştir.

Köçeklik:

Halk oyunları başlığı altında ele alınması gereken bir başka konu da “köçeklik”tir. Eğlencelerde ve şenliklerde kadın kıyafetine girerek, kadın görünümünde ve müzik eşliğinde oyun oynayan ya da raks (dans) eden genç erkeklere “köçek”, köçeğin yaptığı bu dans etme eylemine ise “köçeklik” denir. Özellikle İslam ülkelerinde (Pakistan, Afganistan) rastlanan bu kültür bir dönem eğlence kültürümüze damgasını vurmuştur. İslamiyet’in kabulünden önce eğlencelerde kadın erkek birlikteyken; İslamiyet’in kabulüyle eğlence değeri ayrı ayrı yaşamaya başlanmıştır. Bu ayrılık özellikle erkeklerin arasında yapılan eğlencelerde taklit ile kapatılmaya başlanmış, daha sonra gelişerek devam etmiştir (Artun, 2018, s. 413).

Aşağıda köçeklikle ilgili Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen bölümler yer almaktadır.

“...ortada dönen köçeklere alkış tutuyor...” (s. 46)

“...onları oynak köçek havaları izlerdi...” (s. 154)

“Köçeklik sırasında bile...” (s. 154)

Çiftetelli:

Çiftetelli ve Arabiyeler gerdan kırma, omuz titretme, kalça sallama gibi birçok hareketin bağımsız sergilendiği belli bir adım düzeninin olmadığı tamamen oynayan toplumun eğlence şekline hizmet eden bir oyun türüdür. Anadolu’nun da her bölgesinde görülebilecek olan Çiftetelli ve Arabiyeler, genellikle araştırmacılar tarafından İstanbul merkezli olduğuna inanılıp sonra bütün Anadolu’ya ve Kuzey Kıbrıs’a kadar uzanıp

yayıldığı bilinmektedir. Her bölgede çeşitli müzikal ve figürsel anlamda tavır farklılıkları görüldüğü gibi Kuzey Kıbrısta'da çeşitli farklılıkları görülmektedir. Tek başına oynanıldığı gibi birden fazla bir toplulukla da oynanabilirler. Çiftetelli ve Arabiyeler halk dilinde ‘‘Kadın Oyunu’’ denilse de sadece kadınlar veya kadın-erkek herkesin oynadığı bir oyundur (Derzinevesi ve Kozanoğlu, 2019, s. 127).

Aşağıda çiftetelli ilgili Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen bölüm yer almaktadır.

‘‘Çiftetelli oynamak...’’ (s. 51)

3.2.9. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar

Halk kültürü kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmış bir bütündür. Bu bölümlerden biri de halk bilgisi unsurlarıdır. Halk bilgisi unsurlarında halkın zaman tespitinde, hastalık tedavisinde, anlaşmazlıkların çözümünde kullandığı veya bulduğu yöntemler incelenmektedir.

Bu çalışmada Uzun Çarşının Uluları kitabında halk bilgisiyle ilgili bulunan unsurlar halk hekimliği, halk takvimi, halk botaniği, halk zoolojisi, halk taşıtları, halk müziği, halk ekonomisi, halk hukuku ve halk mimarisi başlıkları altında incelenmiştir.

Halk hukuku başlığı İslami hassasiyetler başlığı ile birleştirerek verilmiştir. Bunun sebebi İslami emirlerin çeşitli şekillerden geçerek halk uygulamalarına geçmiş olması ve bu emirleri, halk; kendisine özgü bir inanç ve uygulama sistemine dönüştürmüş olmasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca bu başlık altında sosyal tarih ve savaşlar ile ilgili ayrıca bir başlık açılmıştır. Bu başlıkta Uzun Çarşının Uluları kitabında bahsedilen; halkın hafızasına kaydettiği, belleğinde derin izler bırakan bazı olayları ve savaşlardan bahsedilmiştir.

3.2.9.1. Halk Hekimliği

İnsanoğlu ömrü boyunca birçok sorunla karşılaşır. Bu sorunların en büyüklerinden biri de hiç şüphesiz sağlık sorunlarıdır. Bu sağlık sorunlarının çözümü için her toplum kendine özgü bazı tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Türk toplumu da kendi kültürüne has, yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle çeşitli yöntemler bulmuş ve bunları uygulamıştır. Bu tedavi yöntemlerinin yerini modern tıbbın gelişmesiyle birlikte

bilimsel yaklaşımlar almaya başlasa da günümüzde bu tedavi yöntemlerinin uygulandığı bazı yerlerin olduğunu söylemek mümkündür.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te de halk hekimliğine dair birçok bilgiye rast gelmekteyiz. Bu da Türk toplumunun çok eskilerden beri halk hekimliğiyle ilgilendiğini göstermektedir. Muharrem Kaya, "Divânü Lügati't-Türk'ün Halkbilimi Açısından Önemi" adlı çalışmasında Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen halk hekimliği ile ilgili bazı kavramları açıklamıştır:

Halk hekimliği kapsamına giren pek çok unsuru eserde bulabiliyoruz. Hastalık adları, çeşitli hastalıklara karşı kullanılan malzeme ve yöntemler ana başlıkları oluşturur. Guatr hastalığının adı eserde **bukuk** (11,285-2.3) olarak geçer. Karın ağrısını iyileştirmek için **eğir** (I, 53-29) adlı bir kök kullanılır. Yaraların ve şişlerin üzerine **yakığ** (I, 407-28) (:Yakı) konur. Dudak çatlamalarına karşı **yakrıkan** (III, 56-1) adlı bitki dudağa yapıştırılır. Göz ağrısını veya kamaşmayı önlemek için at kuyruğundan yapılan **közlük** (I, 478-27) adlı bir dokuma, gözün üzerine konur. **İprük**, (I, 101-6) ekşi yemekten içine katılık gelen kişiye içini sürdürmek için yoğurt ve sütle karıştırılarak verilen bir ilaçtır. **İşgun** (I, 18-6, 1095) adlı ottan da çiçek hastalığına karşı şerbet yapılır. Zehirlere karşı da panzehir olarak **urumday** (I, 159-8) adlı bir taş kullanılır. Afrodizyak olarak, kökü insana benzeyen, **sıgun otu** (I, 409-2.3) (adam otu olmalı) kullanılır. **Çurnı** (1,435-1) ise bir sürgün ilacı (rnüşhil) olarak Türk hekimleri tarafından yapılmıştır. **Ot** (I, 35-7) ve em (I, 38-3), ilaç; **otaçı** (I, 35-8, 299-2.2.), **emçi** (I, 38-4) ve **atasagun** (I, 86-2.5) ise hekim anlamında kullanılmıştır (Kaya, 2002, s. 45).

Erman Artun halk sağaltıcılığıyla ilgili farklı uygulamalar ve inanışların sürdüğünü söyler ve bunların dört başlık altında incelenebileceğini ifade eder:

- 1- Tamamen tıbbi yöntemlerle tedavi edilen hastalıklar.
- 2- Yarı tıbbi bir şekilde, yani birtakım hassalı otlar, kökler, kocakarı ilaçları dediğimiz ilaçlarla tedavi edilen hastalıkları.
- 3- Hem tıbbi hem de sihri bir şekilde tedavi edilen hastalıklar.
- 4- Yalnız sihri bir şekilde tedavi edilen hastalıklar (Artun, 2018, s. 247).

Uzun Çarşının Uluları'nda bu tedavi yöntemlerinden biri yarı tıbbi bir şekilde, kocakarı denilen ilaçlarla tedavi edilme yöntemleri genellikle bir aktar karakteri üzerinden gitmektedir (Aktar Musa Efendi hikâyesi. 9-24). Bu karakter aktar dükkânında çeşitli otlardan faydalanarak halk hekimliği uygulamasını devam ettirmektedir. İnsanlara bu

otlardan yaptığı ilaçlardan verdiği gibi onları nasıl kullanılması gerektiğini söylemektedir. Anadolu kültüründe bitkiler tedavi yöntemi çok eskilere dayanmaktadır.

Anadolu ilaçları, Anadolu' da yetişen bitkilerden, Anadolu halkının yaptığı sağiltıcı, iyileştirici birleşmelerdir, buluşlardır. Bunlar eskiçağdan günümüze değin sürüp gelen bir geleneğin ürünleridir. Anadolu'da yetişen bitkilerden yapılan ilaçların, bugünkü belgelere göre en eskileri, çoğu Hititlerden kalmadır. Hititlere göre ilaçların yapıldığı bitkilerin özünde birtakım gizli güçler, tanrısal erkler vardır. Bitki bir tanrısal gücün görüntüsüydü, bu yüzden de kutsalı. Nitekim Anadolu'da yetişen bitkilerin, ağaçların çoğunun eski çağdan beri kutsal olduğunu, tanrısal bir özle donatıldığına inanıldığını biliyoruz. Sözelilişi çınar, çam, kayın, meşe, defne, kiraz, kızılıcık, kızılağaç, karaağaç, ardıç, kestane, ceviz, sançam, söğüt gibi ağaçlar; üzüm, incir, buğday, arpa, dan, elma gibi yemişlerle etkinler; yonca, nane, kekik, dereotu, eğreltiotu gibi otlar; gelincik, menekşe, nergis gibi çiçekler kutsal sayılıyordu (Eyuboğlu, 1998, s. 30).

Ayhan Karakaş, 2015 yılında yayımladığı bir makalesinde Osmaniye yöresinde yaşayan toplumdan bahsederken aslında tüm Anadolu coğrafyasını içine alan bir tespitte bulunmaktadır:

Halk, hastalıklar karşısında eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik durumuna göre öncelikli olarak tıbbi tedaviye veya halk hekimliği uygulama ve pratiklerine başvurmaktadır. Ancak yöre halkı eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun, basit görülen hastalıklarda tıbbi tedaviden önce; ciddi hastalıklarda ise tıbbi tedaviden sonuç alamadığında son çare olarak halk hekimlerine ve halk hekimliği uygulama ve pratiklerine başvurmaktadır. Yöredeki uygulamaları incelediğimizde bunların büyük kısmının halk tarafından nesilden nesile aktarılarak ve paylaşarak bilinen uygulamalar olduğunu ve kişilerin kendi kendini tedavi ettiklerini görmekteyiz. Ancak bunun yanında halk arasında değişik adlarla anılan ve çeşitli hastalıkları tedavi ettiğine inanılan kişiler bulunmaktadır. Bu kişilere; sınıkcı, Lokman hekim, ocak, afsuncu, muskacı, ocaklı, hoca, gelin karı, kırık-çıkıkçı, okuyan, ebe, kocakarı, doktor adları verilmektedir (Karakaş, 2015, s. 333).

Uzun Çarşının Uluları kitabında bir karakter berberlik mesleğinin yanında dişçilik, hacamat, kırık çıkık, sünnetçilik gibi halk hekimliği uygulamalarını da yaptığı görülmektedir (Berber Hüseyin hikâyesi-s. 58-67). Bu mesleğini kutsal bir görev gibi kabullenmiş ve halk tarafından da saygı görülmüştür. Bölge halkı çeşitli hastalıkların tedavisi için onun dükkânına uğramaktadır.

Uzun Çarşının Uluları'nda bir diğer tedavi yöntemi de sihirsel tedavi yöntemleridir. Bu yöntemde hasta veya çocuk sahibi olmak isteyen kişi bölgede önemli bir şahsiyetin (hocanın vesaire) yanına giderek okunulmak istendiğini söyler veya yatırını ziyaret ederek doğrudan ondan veya onun aracılığıyla Allah'tan yardım istemektedir. Bu yöntemde atalar kültünün izleri açıkça görülmektedir.

Halk, evliyaların yattığı yerlere (mezar, hazire, yatır, türbe, zaviye, tekke, dergâh vs.) gider ve dua eder, ondan yardım diler. Bu yardım isteği, işsizlere işten, hastalara sağlığa kadar uzanır. Dua edip de istekte bulunanın mutlaka buna inanarak yapması şarttır. Aksi halde isteğin gerçekleşmeyeceğine inanılır (Kaya, 2001, s. 200).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında halk hekimliğiyle ilgili tespit edilen bölümler yer almaktadır. Bazı sayfalarda sadece halk hekimliğinde kullanılan bitki adları yer aldığından doğrudan bu adlar da alıntılanmıştır.

“...sinemaki, hindiba, tenemezeki, miyan şekeri...” (s. 10)

“...özel bir zambakyağı merhemi vardı. Kısır karıları kuluçka makinesine çevirirdi.” (s. 14)

“Terkibini eski bir Hind kitabından bulduğu söylenen bel gücü hapının, iki kat olmuş bile ahırlamış aygırlar gibi eşindirdiği anlatılırdı.” (s. 14)

“İnce ağrıya tutulup kesik öksürünce ağzından kan gelenlere bir kınakına şurubu dizerdi ki, iki şişesini bitirenler, yeri göğü yeseler doymazdı. Birkaç ay içinde de bağ kütüklerine yapışp kuzukulağı gibi sökecek duruma gelirdi.” (s. 14)

“Fakat korku şurubunun ünü hepsinden baskını. Bununla ilgili özel bir kuramı da vardı. Günümüzün psikiyatri görüşlerinin henüz gelişmediği ve psikosomatik hastalıklar sözünün daha piyasaya çıkmadığı o günlerde, Musa efendi, bütün dertlerin kökeninin korku olduğunu ileri sürerdi. Birden dili tutulan çocuktan gelinlik yaşına girdiği halde altına işeyen kıza, habire "başım, başım!" diye ovunan karıdan dert yananlara ilk sorduğu soru şuydu: "Birşeyden korktuğu oldu mu?"... "Marazların çoğunun anası korkudur. Ona bir korku şurubu dizelim. Bir şişe içip denesin." diye açıklardı.” (s. 14)

"Efendim günde üç kez içecek. Birincisi güneşin yarısı ortaya çıkar çıkmaz, ikincisi güneş tam tepeye dikilince, üçüncü de tam yarısı dağın ardına girince... Sol eline bir kaşık alırsın. Şişeyi önce bir iyi çalkalar, ağzını açıp kaşığı silme doldurursun." (s. 15)

"Bazan Musa efendinin devalarına biraz kattığı sıçanotu ve benzeri tehlikeli nesnelerin..." (s. 15)

"Kabahat hafta değil. Suret-i istimali hatırda tutmamışsınız efendim." (s. 15)

"...dükkândan getirdiği yağ ve merhemleri ağrıyan yanlarına sıvayıp duruyordu." (s. 20)

"Çevredeki en ünlü çıkıkçıları çağırıp Bilâder'in kırık kemiğini yerine yerleştirmiş..." (s. 49)

"Diş çekmek ustanın tek marifeti de değildi." (s. 63)

"Başı ağrıyanlar, göğsü hırlayanlar, devrilip düşecek gibi olanlar da ona gelirdi." (s. 63)

"...yeni doğanların pis kanını akıtmak için de ona gelenler olurdu. Keskin usturasının ucuyla bebeklerin sırtına iki dizi çizik çizer, sonra da alt uçlarında birer damla kan toparlanan çiziklerin üstüne tuz ekerdi. Sıkıntı, zorluk, yokluk ve düş kırıklığıyla dolu yaşamın geleceğine dayanabilmek için etkili bir sınavdı bu." (s. 63)

"Kurusatlıcan, sulusatlıcan, nefes darlığı, yel girmesi, türlü baş ağrıları için de etkili sağıtım yöntemleri vardı. Baş ağrısı ve yel girmesi gibi dertler için önce gene usturasını kullanırdı. Sol yan migranı için sol şakakta üçlü, ya da beşli çizgiler çizer, çizik uçlarında beliren kan damlalarının oracıkta soğuyup donmasını önerirdi. Boyun ağrıları içinse ense çizilirdi." (s. 63)

"Bedeninin şu ya da bu yanına kulunç girenlere önce şişe çekilir, gereken hallerdeyse sülük tutulurdu." (s. 63-64)

“Ustanın elleri, sünnetçiliği dışında, kırık çıkıklar konusunda da hayli yetenekliydi.” (s. 64)

“... Ökkeşiye'ye bağlanan adak beşikleri...” (s. 68)

“Nefesi güçlü hocalara okutturuldu. Türbelere dilek taşları yapıştırıldı.” (s. 78)

“...kırıkçı Şakire bacı...” (s. 112)

“...kolu kırık, bileği çıkmış müşterilerine karasakız kaynatıp, zeytinyağı ıltırmaktan...” (s. 113)

“Kıl yakıp burnuna tuttular.” (s. 119)

“Kulunç girmiştir, korku damarını tuttur, pavyaşanı yuttur...” (s. 203)

“Kızının damağını kaldırıp çişini yaptırdılar.” (s. 205)

“Sonunda baş vurulmayan bir tek Ökkeşiye kalmıştı. Kısır karılara erkek evlât doğurtmakta ün salan bu yatırım övgüsünü duymuşlardı.” (s. 246)

“...her yanda türbelere adaklar adanıp, beşikler, salıncaklar asılmıştı.” (s. 246)

3.2.9.2. Halk Takvimi

Tüm halklar yaşadıkları zaman dilimindeki önemli günleri, olayları hafızasında saklar. Bazı günleri onun kutsallığından her sene yeniden yaşamak için çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. “Halkın bir yıl içinde arka arkaya gelen günlerle toplumsal, hukuksal, ekonomik, tarımsal, siyasal, kültürel, dinsel ve büyüsel oluşumları tespit etmek amacıyla kullandığı geleneksel bilgi ve uygulamaları “halk takvimi” (halk gün bilgisi) olarak adlandırılır” (Artun, 2018, s. 266). Bununla birlikte başından geçmiş olumlu veya olumsuz olayları da anar ve o olaylardan çıkarılacak dersleri bu şekilde toplumuna aktarmış olur.

Takvim; bir olayı, kutlu bir an'ı ya da toplumun üyelerince bilinmesi gerekli bir devreyi, günü, zaman dediğimiz süreğenlik içerisinde, toplum üyelerince de kabullenip

onay görmüş belirli noktalara ya da dilimlere oturan ve oturmaya imkân tanıyan bir sistem; hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran, mümkün kılan anlar dizisi olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihinin erken dönemlerinde genel kabul görmüş bir takvimin var olmayışı her toplumun kendine özgü bir zaman dilimleme sistemi yani takvim geliştirmesi sonucunu doğurmuştur (Deniz, vd. , 2017, s. 38).

Türk toplumu yaşadığı önemli olayları unutmamış ve bunu dil hafızasına yerleştirmiştir. Toplum, kendi aralarında belirli hatırlatmaları yapacağı zaman yaşadığı bu önemli olayları işaret ederek onları önemli duraklar olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Geçmişte belli bir olayın zamanını göstermek için halk dilinde örneklerine sık sık rastlanan yöntem, toplumun yaşamında iz bırakmış daha önemli bir olayın bellek-taşı olarak alınmasıdır: Seferberlik (1914-1918 Savaşı), 93 Harbi (1876), Balkan Harbi (1912), Erzincan Depremi (1939) gibi. Kimi zaman da tersine bir yol tutularak, bir olayın tarihini, konuşan kişi kendi yaşını hareket noktası olarak belirler: “Ben 15 yaşında iken...” gibi. Bunlar, şüphesiz, bireylik değerinde yöntemlerdir; sadece takvim kavramının ne kadar çeşitli görüntüleri olabileceğini belirtmek için andık bunları (Boratav, 2015, s. 151).

Geçmişte yaşanan bazı olayların dışında gün içinde saatleri belirlemek amacıyla yatsıdan önce, kuşluk vakti veya sabah namazından sonra gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Bu aynı toplulukta yaşayan bireylerin yaşadıkları zaman dilimlerini buldukları ortak adlardır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında da halk takvimi genelde yaşanan önemli olayların tespiti için kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında gün içindeki bazı zaman dilimi ifadeleri de yer aldığı tespit edilmiştir. Aşağıda kitapta tespit edilen halk bilimi unsurları yer almaktadır.

“Büyük kardan önceki yıllardan birinde fıstık bol olmuştu.” (s. 31)

“Balkan savaşı yüzünden...” (s. 31)

“Bugün bile, doğum tarihinin "Büyük kar" olduğunu söyleyen yaşlılara rastlanır.” (s. 35)

“...karakışı beklemek için...” (s. 214)

"Efendim günde üç kez içecek. Birincisi güneşin yarısı ortaya çıkar çıkmaz, ikincisi güneş tam tepeye dikilince, üçüncü de tam yarısı dağın ardına girince..." (s. 15)

"...hergün ezanla kalkıyor, karanlık basmadan da eve dönmüyordu." (s. 16)

"Öğle ezanların kadar horul horul uyuyor..." (s. 17)

"...şafakla evden sıvışırken..." (s. 17)

"...kuşluğa kadar zıbarıp..." (s. 22)

"...sabah horozları ötmeden..." (s. 22)

"Sabah namazından sonra kepenkler birer, ikişer açılmaya, yatsı ezanından beri Baba'yla ... uykuya dalmış ..." (s. 26)

"...kuşluk vakti yol ağzına dikilince..." (s. 87)

"...tanyeri ağırırken kalkar..." (s. 216)

"Ramazan yalnız çarşının değil tüm kentin yaşamını kökünden etkilerdi. Herkes mübarek ayın adım adım yaklaştığını bilir, fakat başlayacağı günü kesin olarak kestiremezdi. Rumeli'nden Arabistan çöllerine kadar uzanan İmparatorlukta bu gün, kentin bulunduğu boyama göre değişirdi. Bu yüzden de çevresindeki tepelere akşam üzerleri tırmanıp, ince karpuz dilimi ayın bir göz açımı ufukta boy göstermesini bekleyenler çoğalırdı. Ne zaman iki tanık koşarak gelir ve yetkilinin karşısında, ilk hilâli gördüklerini yeminle belgelerlerse o akşam Ramazan topları atılırdı." (s. 268)

3.2.9.3. Halk Botaniği

Halk içinde bulunduğu, yaşadığı mekândan ayrı düşünülemez. Yaşadığı doğal çevre onun kültür hafızasında yer edinir. Halk botaniği toplumun etrafında yer alan, hatta çeşitli özelliklerinden yararlandığı bir halk bilgisi bölümüdür.

Halkın bitkilere verdiği adlar, bitkileri sınıflandırmada izlediği ölçütler, bitkilerden yararlanma yollarına dair bilgiler, inanışlar ve uygulamalar, halk botaniği araştırmaları içinde yer alır. Halk botaniği araştırmalarında, gerek evlerde ve gerekse kırlarda yetişen çiçekler, meyveler ve sebzelerle kısaca bütün bitkiler, araştırma kapsamındadır (Aça, 2019, s. 458).

Bitkiler oldukça çeşitli alanlarda kullanılabilmektedir. Eski zamanlardan bu yana ulaşım araçlarından yaşam alanlarına, yiyeceklerden ilaçlara birçok alanlarda kullanılmaktadır.

Türk halk botaniği araştırma alanı, Anadolu'nun endemik bitkileri, bitki çeşitliliğine uygun iklimi, tarihi ve buna ilişkin oluşan kültürüyle kaynak açısından oldukça zengindir. Ancak küreselleşmenin etkileri halk botaniği üzerinde de görülmektedir. Bu bilgi birikiminin hafızalardan silinip yazılı belgelerde yaşatıldığı bir gerçektir (Köksal, 2019, s. 38).

Yiyecek, ilaç, yakacak, hayvan yemi ya da el sanatı ürünü olarak kullanılan bitkilerin adlandırılması yolundaki tecrübeler halk botaniğinin araştırma konularından bir diğeri olmalıdır. Öte yandan Türk sözlü kültürü içinde merkezinde bitkilerin bulunduğu inanış ve efsanelerin ortaya çıkmasında geleneksel botanik bilgisinin etkili olduğu unutulmamalıdır (Aça, 2019, s. 458).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk botaniği kapsamında oldukça hacimli bir bölüm yer almaktadır. Fakat bu bölümlerde kahir ekseriyetini bitkilerin işlevselliğinden çok mekân betimlemesinde araç olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Mercimek gibi Güneydoğu Anadolu'nun önemli geçim kaynaklarından bazıları da kitapta geçmektedir. Ayrıca halk hekimliği uygulaması bağlamında da çeşitli bitkilerden yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları'nda tespit edilen halk botaniği unsurları yer almaktadır.

“...sinemaki, hindiba, tenemezeki, miyan şekeri...” (s. 10)

“...özel bir zambakyağı merhemi vardı. Kısır karıları kuluçka makinesine çevirirdi.” (s. 14)

“İnce ağrıya tutulup kesik öksürünce ağzından kan gelenlere bir kınakına şurubu dizerdi ki, iki şişesini bitirenler, yeri göğü yeseler doymazdı. Birkaç ay içinde de bağ kütüklerine yapışıp kuzukulağı gibi sökecek duruma gelirdi.” (s. 14)

“...fistiklar kudurmuştu sanki. Dört yana soluk yeşil şemsiye gibi açılan dallar, mor fıstık salkımlarının ağırlığından...” (s. 31)

“...sağ yanından bir dal fesleğen hiç eksik olmazdı.” (s. 41)

“...türlü bahar çiçeğinin kokusu...” (s. 44)

“...sırtını meşe ormanlarıyla kaplı yalçın tepelere dayamış...” (s. 44)

“...kuru neşe dallarından...” (s. 46)

“...koca cevizin löküs sallanan dalının...” (s. 51)

“...koca cevizin gövdesine dayar...” (s. 116)

“...cevizin altındaki...” (s. 117)

“...asmadaki korukları yolup...” (s. 79)

“...alabildiğine gelişip büyümüş asırlık çınar gövdelerini andırırdı.” (s. 91)

“...meşe kütüğü gibi güçlü bir adamdı.” (s. 99)

“...avludaki dut ağacı...” (s. 105)

“...kuyunun başındaki parmakdutu silkmiş...” (s. 120)

“...koca dutun altındaki...” (s. 131)

“...asmanın yaprak hışırtıları...” (s. 105)

“... uvar dibindeki ekili fesleğenlerin...” (s. 113)

“Erik bahçesinin...” (s. 118)

“Bostanın doğu yanındaki...” (s. 118)

“...kavak dizilerinin gölgeleri...” (s. 118)

“...ayısı bahçesinin de...” (s. 127)

“Üzüm sergisinden sıvışan...” (s. 127)

“...kavakların arasında otlayan...” (s. 133)

“...taş ocağının kıyısındaki sumak kümelerine...” (s. 143)

“Sumakların hemen dibinden...” (s. 143)

“...bağlar arasındaki patikadan...” (s. 149)

“...meyve bahçesinin çıplak dalları...” (s. 151)

“...kır menekşelerinin yeşil yaprakları...” (s. 151)

“...sarıgül dönemi...” (s. 151)

“...gül dibinde...” (s. 151)

“...baldıran zehri çekermişçesine...” (s. 153)

“...ilk çiğdemler buralarda kızıl toprağı yarar...” (s. 157)

“...fıstık yeşili çayır uçları...” (s. 157)

“...söğüt dallarından boy boy düdükler yapar...” (s. 163-164)

“...salkım söğütlerinin gölgesinde...” (s. 256)

“Sıcaklar iyice bastırıp tahannebiler şirinlemeye...” (s. 168)

“...zeytin ağaçları...” (s. 168)

“...dere kenarından bir tutam ısırgan toplayıp...” (s. 169)

“...şeftali bahçesinde...” (s. 182)

“...fesleğenlerin sökülüp...” (s. 212)

“...hint keneviri...” (s. 212)

“...domates tarlasının...” (s. 218)

“Dere boyundaki yalangozların yapraklarını...” (s. 225)

“Mustafa efendi kıraç tarlalarına o yıl mercimek ektirecekse, arpa saçıracığım diye yayardı.” (s. 228)

“...diktirdiği şekerpare fidanlarının...” (s. 231)

“...leylâğın körpe yaprakları...” (s. 295)

“...gonca sürgünlerinin...” (s. 295)

“...zerdali ağacı bile...” (s. 295)

“...zerdali ağacından...” (s. 301)

“...limon, portakal bahçelerine...” (s. 308)

3.2.9.4. Halk Zoolojisi

Tarihin her döneminde insanlar hayvanlarla ilişki içinde olmuşlardır. Hayvanlar konargöçer olunan dönemde taşınma işlemlerinde, yerleşik hayata geçiş ile birlikte tarımda da kullanılmaya başlanan hayvanlar ayrıca önemli bir besin kaynağıdır. Tüm bu sebeplerden ötürü hayvancılık ve tarım faaliyetleri Türk toplumlarında da oldukça gelişmiştir. Günümüzde, tarımda teknolojik araçların gelmesiyle birlikte hayvanlara olan ihtiyaç azalsa da hayvancılık alanında gelişmiş olan bölgelerimiz vardır.

Halk biliminin, halkın hayvan dünyasıyla ilgili bilgi ve uygulamalarını derleyip değerlendiren dalına, halk zoolojisi adı verilir. Halkın hayvanlara verdiği adlar, hayvanları sınıflamada izlediği ölçütler, hayvanlardan yararlanma yollarına dair bilgiler, inanışlar ve uygulamaları halk zoolojisi araştırmaları içinde yer alır. Halk zoolojisi, araştırmalarında evcil ve yabanıl hayvanların tamamını kendine araştırma konusu sayar (Aça, 2019, s. 459).

Uzun Çarşının Uluları'nda halk zoolojisi ile ilgili bölümler genellikle etrafta görünen hayvanlar; çevre betimlenmesi, taşıt olarak kullanılması ve karakterlerin kullandığı benzetmeler içinde görülmüştür. Uzun Çarşının Uluları kitabında halk zoolojisi alt başlığında incelenebilecek bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“...pinekleyen çarşı köpeklerini...” (s. 26)

“...birkaç çarşı itiyle...” (s. 27)

“...azgın bir çoban itiyle...” (s. 47)

“...iri sineklerin vızıltılarının...” (s. 28)

“...yüzlerine konan sinekleri...” (s. 89)

“...erkenci karasinekler...” (s. 220)

“...Buğdaypazarı kumruları gibi...” (s. 32)

“...develer...” (s. 44)

“...eşek sırtında...” (s. 44)

“...atının başına yapışmış...” (s. 45)

“...beygire kurulup...” (s. 46)

“...toklular, düveler kesiliyor...” (s. 46)

“...aygır...” (s. 48)

“...aç saksağan gibi...” (s. 51)

“...tilki çenesine...” (s. 52)

“...koyun budunu kemiren aç kurtlar gibi...” (s. 54)

“...kervan katırlarının...” (s. 56)

“...eşek anırmaları...” (s. 56)

“Ulan eşeğinkinden de beter...” (s. 88)

“...eşek öküz parasına sıkışanlar...” (s. 226)

“Yaz sıcakları bastırıp uçarlar yoğunlaşınca...” (s. 58)

“...atsineği...” (s. 81)

“...atsineklerini birer birer yakalayıp...” (s. 165)

“Döl tutmayan kısrakları...” (s. 84)

“...tayı olanlar...” (s. 84)

“...atının ayağı burkulup...” (s. 84)

“...çaylaklar gibi iki koca kanadın olsa...” (s. 89)

“...güney göklerinde halkalar çizen çaylaklara bakardı.” (s. 144)

“...çaylaklar da daha aşağı...” (s. 145)

“...kelkenes kanatları gibi...” (s. 90)

“...kollarını kelkenes kanatları gibi sallıyor...” (s. 93)

“...suaygırını, ya da derya canavarını andırırdı.” (s. 91)

“...katırının eyerine...” (s. 91)

“...sıpayı binmiş fil sanılabılırdı.” (s. 91)

“...yeni doğan bir deve potuğunu...” (s. 93)

“...deve, beygir yükleriyle gelip...” (s. 99)

“...yolunu araştıran sürübaşı turnalar gibi...” (s. 104)

“...serçe...” (s. 104)

“...kumruların mırıltısı...” (s. 105)

“...kedilerin miyavlayışını...” (s. 105)

“...karnına kızıl kurt giren annesi günlerce...” (s. 110)

“Çavuş başkasının altı çift öküzüne denkti...” (s. 117)

“...çekirge gibi başına çöker.” (s. 121)

“...ıslak ördek gibi...” (s. 121)

“...boz eşekten...” (s. 124)

“...tavşan kokusu almış tazı gibi...” (s. 126)

“...tohumluk buğa gibi...” (s. 133-134)

“...öküz ikilenmiş...” (s. 133)

“...koyun ve kuzuların sayısı artmıştı.” (s. 133)

“...herif de sülüktü sanki...” (s. 133)

“...gövercin ve atmacaların söyleşmeleri...” (s. 134)

“...gövercin ve atmacaların...” (s. 223)

“...saçakta uyuklıyan güvercinlerin...” (s. 236)

“...kurbağa viyaklamaları...” (s. 134)

“...her türden gece böceği...” (s. 134)

“...gözüne ilişen kene...” (s. 165)

“...iri yarı ve azgın bir bekçi köpeğiydi.” (s. 169)

“...kaplumbağaları bile...” (s. 169)

“...dağ ve bayırdaki davar...” (s. 171)

“...koçunu alıp...” (s. 181)

“...piliç ve horozlar da avluda eşinip duruyordu.” (s. 207)

“...Denizli horozlarını andırırdı.” (s. 219)

“...ilk sabah horozunun ötmesini beklerdim.” (s. 224)

“...balık tutar...” (s. 218)

“...kuzu ya da oğlağı...” (s. 222)

“...adam boyu bir kara yılanı rastlamışlar...” (s. 234)

“...uçuşan eşekarılarını...” (s. 248)

3.2.9.5. Halk Taşıtları

İnsanoğlu çeşitli sebeplerden dolayı yaşadığı yeri terk etmek veya başka bir yere gidip geri gelme ihtiyacı hissetmiştir. Yeni yerler keşfetme veya ticaret gibi amaçlarda insanların en büyük yardımcısı taşıtlar olmuştur. İnsanoğlu bir yerden başka bir yere giderken ya yürüyerek ya da çeşitli araçlar vasıtasıyla hareket etmiştir. Son iki yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle birlikte araba, otobüs, uçak gibi araçlar ortaya çıkmıştır. Fakat bunlardan önce taşınma ve taşıma işlemleri uzun yolculuklara dayanma kapasitesi olan ve güçlerine güvenilen hayvanlarla yapıldı. “Halk taşıtları, halkın gündelik hayatta kullandığı taşıma araçlarıdır. Binlerce yıllık bir birikimin ürünü olan bu taşıtlar, zamana ve mekâna göre sürekli gelişim ve değişim halindedir” (Şevli, 2015, s. 86).

Türk toplumu yerleşik hayata geçmeden önce konargöçer bir hayat sürmekteydi. Bu göç işlemlerinin en hızlı yöntemi hayvanlarla olmasıdır. Türklerin hayvanları ehlileştirmesi, Türklerin birçok konuda yararına olmuştur. Türklerin taşıt olarak kullandığı en önemli taşıt hiç şüphe yok ki attır.

At, Türk edebiyatının en eski türü olan destanlardan başlayarak hemen her türünde yer alan, Türk’le özdeşleşmiş bir varlıktır. Türk, ona o kadar değer verir ki, at, avrat ve silahla birlikte, onun başkasına emanet edemeyeceği, gözünden bile sakındığı üç kutsalını oluşturur. Türk edebiyatının en eski yazılı örneği olan Orhun Yazıtları’nda Kültigin’in savaşlarının anlatıldığı bölümlerde sadece Kültigin değil, onun başarılarının

ortağı olan atlar da tek tek isimleriyle birlikte anılır. Manas, Ak Boz'u; Köroğlu, Kır At'ı; büyük İslam kahramanı Hz. Ali, Döldül'ü ile birlikte hatırlanır. Dede Korkut'taki kadın-erkek bütün kahramanlar da atlarıyla birlikte anılırlar. Bu vazgeçilemez birliktelik en güzel ifadesini Divanü Lugati-t Türk'teki "Kuş kanatın, er atın" atasözünde bulur (Mollaibrahimoğlu, 2008, s. 6).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk taşıtları olarak geleneksel manada at, eşek, katır gibi hayvanlarla yapılırken şehir hayatının anlatıldığı metinlerde bu araçlar da yerlerini otomobil, otobüs gibi teknolojik araçlara bırakmışlardır.

"...otomobil denen atsız, eşeksiz arabalarıyla..." (s. 37)

"...tomofil..." (s. 56)

"...tomofil denen..." (s. 81)

"...her yıl ta Karafağ'dan eşek sırtında..." (s. 44)

"...peynir tulumu yüklü bir de eşek..." (s. 49)

"...boz eşekten...indiği zaman..." (s. 125)

"...atından inip..." (s. 45)

"...bir iki binek atı..." (s. 81)

"...beygire kurulup..." (s. 47)

"...bindirildiği beygirin..." (s. 49)

"...kervan katırlarının..." (s. 56)

"...katırının eyerine yerleşebilirdi." (s. 91)

"...deve, beygir yükleriyle..." (s. 99)

“...çoğunlukla fayton içinde gelirlerdi.” (s. 260)

“...kamyon, otobüs, taksi...” (s. 294)

“...o süslü otomobiliyle...” (s. 296)

3.2.9.6. Halk Müziği

Müzik insanlığın üzüntülerini, kederlerini sevinçlerini sözlerin bestelenmesi yoluyla insanlara aktarımının en güzel ve eğlenceli yoludur. Türk toplumu da acısını, kederini; sevincini mutluluğunu müzikle aktarmıştır.

Halk müziği doğa-insan-toplum ilişkisi arasındaki döngüden kaynaklanan her türlü olayı konu edinen ve işleyen müzik türüdür. Bu sebeple halk müzikleri her coğrafyada ve toplumda kendine özgü özellikler geliştirir. Türk halk müziği de bu anlamda gerek doğa ile insan ilişkilerinde gerek Türk toplumsal hayatının düzenine göre şekillenir. Bu sebeple halk müzikleri her daim temelinde birbiriyle ilişkili, olay bağlamında ise bağımsız ve sonsuz sayıda olan ürünlerin yaratılmasıyla mevcudiyet bulur (Aça, 2019, s. 485-486).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk müziği unsurlarından müzik aletleriyle ilgili bölümler yer almaktadır.

3.2.9.6.1. Müzik Aletleri

Her toplum duygularını müzik yoluyla ifade etmektedir. Bunun içinde müziği oluşturabileceği aletlere ihtiyaç duymaktadır. Türk halk müziğini icrasında da çeşitli müzik aletleri kullanılmıştır. “Türk halk müziği çalgıları telli, nefesli ve vürmalılar olarak üç başlıkta sınıflandırılır” (Aça, 2019, s. 489).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk müziği çalgı aletlerinden tespit edilenler aşağıda sıralanmıştır.

“Davul, zurnalar...” (s. 47)

“Halep'ten saz takımları...” (s. 49)

“...tefi bırakıp...” (s. 154)

“Tef eşliğinde çatlak sesiyle...” (s. 271)

“...parmaklarına iki zil geçirdi.” (s. 154)

3.2.9.7. Halk Ekonomisi

İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek için çeşitli yiyeceklere ihtiyaç duyar. Bunun için de kendi ekonomisini oluşturup buna göre davranmak zorundadır. Önceleri bu uğraş ticaret, tarım gibi üst başlıklarla sınıflandırılrsa da günümüzde halk ekonomisi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Halk geçim amacıyla girdiğini çabaların hepsine halk ekonomisi denir. Tek başına gibi görünen halk ekonomisi halk mimarisinden, inançlara kadar tüm yaşamı etkisi altına alır, kültürel yapının doğrudan belirleyicisi olur. Çobancılık, arıcılık, yaylacılık, gurbetçilik, avcılık, el sanatları ve zanaatları vb. halk ekonomisinin uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun, 2018, s. 280-281).

Halk ekonomisi alt başlığında, Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen meslekler ve para birimleri aşağıda sıralanmıştır.

3.2.9.7.1. Meslekler

Uzun Çarşının Uluları’nda meslekler oldukça çeşitlidir. Aktar, kasap, helvacı, manav, ırgat gibi birçok meslek grubunun yanında ayrıca kitapta yer alan Berber Hüseyin adlı hikâyede asıl mesleği berber olan karakterimiz el işi olarak çorap ördüğü de (s. 156) ifade edilmektedir. Bunu bir meslek değil de hobi olarak yaptığı için aşağıda bu bölüme yer verilmemiştir. Ayrıca Uzun Çarşının Uluları’nda bankacı, müdür gibi bazı mesleklerin isimleri de görülmektedir. Bu mesleklerin geleneksel halk kültürüyle doğrudan bir bağlantısı olmadığı için örneklendirilmemiştir.

“Aktar Musa Efendi” (s. 9)

“...iki hamalın...” (s. 22)

“...kebabçı şaşı Hamit’in...” (s. 24)

“...itibarlı tüccar...” (s. 25)

“...helvacı Said'in...” (s. 25)

“...manav dükkânlarına...” (s. 28)

“...simitçi fırınına...” (s. 28)

“Fırıncı Sâkıp'ın...” (s. 28)

“...ekmekçi İbrahim...” (s. 29)

“...çarşı ağası Nuri...” (s. 30)

“...ambarcı...” (s. 30)

“...hancılar...” (s. 31)

“...ortakçı köylüler...” (s. 31)

“...pazarcıları...” (s. 33)

“...Ermeni bakırcılar...” (s. 38)

“...Ermeni bakırcıların...” (s. 92)

“...fesi eskiyenlerin devacısı...” (s. 42)

“...iki ırgat...” (s. 48)

“...ünlü çıkıkçıları...” (s. 49)

“...eski toprak ağaları...” (s. 55)

“...garajcı, tamirci...” (s. 55)

“...kelleciden...” (s. 56)

“Berber Hüseyin” (s. 58)

“...meyan şerbetçisi kel Ökkeş...” (s. 61)

“...eczacının...” (s. 66)

“...cerrahın neşterinin...” (s. 66)

“...Kanevitçi Nuri'nin...” (s. 71)

“...seyis Ahzar'ın...” (s. 78)

“...dokumacı Şükrü...” (s. 79)

“...kervancılara...” (s. 86)

“...hancı...” (s. 87)

“Şemsiye tamirciliği...” (s. 87)

“...ağızlıkçılık...” (s. 87)

“...şerbetçi Mıdığ'ın...” (s. 89)

“...berber Hüseyin'di.” (s. 92)

“...leblebici Said'e...” (s. 93)

“Kuyucu Kör Hafız” (s. 105)

“...bir kadı efendi...” (s. 107)

“...otacı...” (s. 111)

“...Cafer kâhyaydı.” (s. 120)

"İmam emmi bir okusun." (s. 132)

“...çoban kapılardan davaları toplamaya girişmeden...” (s. 139)

“Eşek Kasabı Ali Bayram” (s. 140)

“Ellerinin boyasından tabak, ya da saraç kalfası olduğu anlaşılan...” (s. 153)

“Köçeklik sırasında bile...” (s. 154)

“...hacivatçı Vakas'ın...” (s. 154)

“...keçeci...” (s. 155)

“...huderci...” (s. 155)

“...kuyumcu...” (s. 155)

“...bıçakçı esnafından...” (s. 158)

“...bir müderrisi andırırdı.” (s. 187)

“Kocası pideciydi...” (s. 189)

“Yontucu usta bulabilmek ...” (s. 200)

“Bu bir çerçiydi.” (s. 206)

“...bir Sapancıyla...” (s. 211)

“İkisi de manifaturacılıkla uğraşırdı.” (s. 226)

“...taşitlarını nalbant ahırına...” (s. 226)

“...bakkal, manav, kasap dükkânlarına ...” (s. 227)

“...duvarcı kel Ahmed'i ...” (s. 238)

“...ceddi sabuncuydu.” (s. 243)

“...aktar Musa efendiye zambak yağları bağlatmış...” (s. 245)

“...sokaklarda bekçi davullar...” (s. 268)

“Helvacı Sait...” (s. 269)

“...çörekçi fırınıysa...” (s. 269)

“... köşedeki leblebiciydi.” (s. 269)

“...cambazlık ve Karagözcülük...” (s. 272)

“...pekmezci Hasan'a...” (s. 284)

“...Ayiboğlu müezzinin tatlı sesi...” (s. 294)

“...sabah simitçilerinin...” (s. 294)

“...değirmencinin...” (s. 298)

3.2.9.7.2. Para ve Değerli Eşyalar

İnsanlar yaşamlarına devam etmek için beslenme ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. İlk başlarda takas yöntemiyle ekonomik işlemler yapılırken daha sonraları para bulunmuş, ekonomi para üzerinden devam etmiştir. “Halk ekonomisinin en temel aracı paradır. Paranın şekli,

hacmi, ham maddesi değiştiği gibi değeri de zamanla artarak veya azalarak değişmiştir” (Ortakcı, 2012, s. 72).

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen halk ekonomisi unsurları temel anlamda paradır. Tespit edilen bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“...gümüş bozukluklar...” (s. 30)

“Önünde altın da yığılı olsa...” (s. 30)

“...altın ve mecrediyeyi dizileri arasından...” (s. 31)

“...yıllığı iki mecrediye...” (s. 139)

“Hele şu mecrediyeyi bir bozuver...” (s. 228)

“Geçer akçesi bunlardı.” (s. 220)

“...kara gün akçeleri bile onun şerrinden kurtulamazdı.” (s. 259)

“...kazandığı üç beş kuruş vardı.” (s. 128)

3.2.9.8. Halk Hukuku - İşlami Hassasiyetler

Toplum etkileşim içinde olan bir varlıktır. Bu sebeple bu etkileşim sırasında birçok anlaşmazlıkla karşılaşılabilmektedir. “Bir bölgede, yörede yaşayan halkın, mahkeme edilmesi gereken bir sorunla karşılaştığında, mahkemeye ulaşamadığı ya da ulaşmak istemediği durumlarda, sorunun yörede, bölgede, köyde halk tarafında oluşturulan bir mahkeme ile çözümlenmesine “halk hukuku” denir” (Artun, 2018, s. 272). Bu anlaşmazlıkları çözmek için halklar kendi kültür ve inanç daireleri içinde çeşitli uygulamalar geliştirmişlerdir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk hukuku çerçevesinde ele alınabilecek uygulamaların İşlam dininin verdiği emirlerin ve ahiret inancının çevresinde geliştiği görölmektedir.

“Terazinin iyice dengelenmesini sabırla bekler, kimsenin kimseye hakkı geçmediğine inanınca...” (s. 12)

“Kuyu dibine bilezik aramaya indirilip bir de yüzük bulursa, ya da tasla birlikte değerlice bir süs eşyası ele geçirirse cebe indirmezdi: "Haram mal buğazın bir sokumundan geçse ötekine tıkanır kalır." der ve bulduğunu mal sahibinin eline teslim ederdi. Bir tarafta bel on kuruş biriktirebildiyse son mangırına kadar alınının teriyle kazanmıştı.” (s. 112)

“On altın karşılığında düzenlenen on iki altınlık ve bir yıl vadeli senedin alan ve" şühudulhal" bölümlerini iyice mühürlettikten sonra yarı şaka, yarı ciddi söylendi: "Gelecek yıl bu zaman borç kallenden kesilir. Yetmezse başka senet yaparık. Aman efendi bir yıl daha kalsa dersin oniki yerine ondört altın olur. Duyduk duymadık demeyin sonra." (s. 139)

“...oruç yerken yakalanıp yüzü boyanarak belediye tellâklarının eşeğine ters bindirilmiş, çarşıdan geçirilen günahkârların yüzüne tükürüp çürük domates atmakta kimseden geri kalmazdı.” (s. 157)

“...çarşı halkı, açıktan oruç yediği için yüzü boyanıp belediye tellâlının eşeğine ters bindirilen dinsize yuha çekip başına uluk yiyecek fırlatıyor da olsa...” (s. 273)

“Kadın, erkek kaç göç gözetmeden herkes kapı önüne yığılıvermişti.” (s. 171)

“Bire Allahtan korkmaz, kuldan utanmazlar. Bu yaşta mı belleysiniz Allahın vurduğuna vurmayı?” (s. 179)

“...gelecek harmana on mecidiyeyi on üç olarak ödeyeceklerine yemin ettirir, borçlunun en az iki kefil göstermesinde direnirdi.” (s. 190)

“...adam Azrail'le de pençeleşse karşısına dikilirdi. Borçlu ölürse mirasçılarını kovalar, atanızı borç içinde yatırmayın, ahirette hesabı sorulur, diye cehennem azabıyla tehdit ederdi.” (s. 191)

“Vereceksin vereceksin..... Rûz-i mahşerde bile yakan elimden gitmez.” (s. 191)

“Rûz-i mahşere sırtında borç yüküyle gitmek Müslümana yakışır mı heç!...” (s. 264)

“İmama danıştım... Üç ay eve uğramaz, ortada gözükmese boş düşermişim... "Kız o üç ay değil üç yıl" diye düzeltmelerine kulak asmıyor "Bösbüyük cami imamından iyisini mi bileceksin" diye aldırmazlık ediyordu.” (s. 206)

“Kız artık imam nikâhı kalktı. Hökumat nikâhı başladı.” (s. 211)

“Kadınların kent içinden, hayvan üstünde geçmeleri uygun görülmezdi.” (s. 215)

“Bizi kızlığımızda on üçüne basmadan çarşafa sokarlar, yüzümüze de iki kat peçe takarlardı.” (s. 297)

“Yahudi çerçiyle, bir kalıp sabuna tek yumurta eksik verebilmek için saatlerce çekişir dururdu.” (s. 221)

“Üç kuşaktan ötedenberi komşu köyün ağasıyla sürüp gelen çatışma ve çekişmeden yılgınlık getirmişti artık. ... Varsın kardeş kanı boynunda kaldı desinler.” (s. 277)

3.2.9.9. Sosyal Tarih ve Savaşlar

Her toplumun hafızasında yer etmiş önemli olaylar ve savaşlar vardır. Bu bir toplumun aynı geçmişe sahip olmalarının önemli bir sonucudur. “Çünkü tarihi olaylar cereyan ettikleri toplum içerisinde birtakım etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkinin bir yansıması olarak da bir sözlü kültür üretiminin (folklor ürününün) meydana gelmesi en doğal bir süreçtir” (Ersoy, 2004, s. 103). Toplum hafızasında yer edinmiş böyle önemli olayların veya savaşların halk kültüründe olmaması mümkün değildir. Burada yaşanan acılar, sevinçler halk kültürü eserlerine yansımaktadır.

Edebî eserlerde kullanılan halk kültürlerden halk hafızasındaki önemli olayların ve savaşların kullanılması gayet normal bir durumdur. Uzun Çarşının Uluları kitabında

sosyal tarih ve savaşlar ile ilgili birçok bölüm tespit edilmiştir. Bu bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“Büyük Kardan önceki yıllardan birinde...” (s. 31)

“Balkan savaşı yüzünden...” (s. 31)

“İngiliz gâvuru çok kalmadı. Nedense birkaç ay içinde toparlanıp gittiler. ... Fransız gâvuru ötekiler gibi sert ve keskin değildi. Meydanlarda davul, borazan çaldırıp kentliyle iyi geçinmeye uğraşıyorlardı.” (s. 38)

“Fransız savaşı başlayınca...” (s. 55)

“Kentte Fransızlarla savaşı iyice kızışmıştı.” (s. 170)

“Büyük Savaş bitip de kentin çevresinde Fransız harbi başlayınca...” (s. 80)

“Kaçkaçtan biz de üç, dört ay önce dönmüştük.” (s. 198)

“Emmun bacı mahalleye Fransız savaşıdan sonra gelmişti.” (s. 198)

“İki yıl sonra da cülûs affı çıktı ve kurtuldu.” (s. 126)

“Çanakkale savaşındaki serüvenlerini anlatmakta çok ustaydı.” (s. 175)

“Allah'a şükür ölen öldü kalan kaldı. O günler de geride kaldı. Hele sen bi yol şu yeni hükümeti bir anlat bana. Padişahsız, Enver paşasız nasıl olacak bu işler?” (s. 185)

“Kurtuluş savaşı biteli bir yıl olmuştu.” (s. 283)

3.2.9.10. Halk Mimarisi

Mimari bir toplumun görünen yüzüdür. Yaşayış biçimi, inançları mimariyle ortaya çıkar. Köprülerden camilere, bedestenlerden konutlara halk mimarisi çok geniş bir alanı incelemektedir.

Geleneksel mimariyi, barınma ve diğer yapılar oluşturmaktadır. Evler temel mimari yapılar olmakla birlikte yakın çevresinde ya da avlusunda konumlanan diğer yapılar: depolama yapıları, ahır, samanlık, işlik vb. yapılar topluluğundan oluşmaktadır. Ayrıca toplumun kullandığı cami-mescit, misafir odaları, değirmenler ve ulaşım amaçlı kullanılan köprü yapıları; önemli geleneksel yapılardır (Aça, 2019, s 215).

Halk mimarisi ülkeden ülkeye, zamana, mekâna göre farklı tarzlar taşımakta bunlar da o halkın kültür özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Evle başlayan ev mimarisi zamanla ortak kullanılan alanlara da kaymıştır. İbadet yerleri, ortak aş evleri, hamamlar vb. gibi halkın ortak kullandığı yapılarda halk mimarisinde yerini almıştır. Bununla birlikte halk kültürünün eseri olan mimari, bu kültürün devamlılığını da sağlamıştır (Tuncer, 2011, s. 196).

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk mimarisi unsurları genellikle ev ve çevresinde oluşan mimari yapılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ev ve çevresi ile ilgili bölümleri ayrı bir başlık altında almakla beraber kitapta geçen köprü ve bedestenin yer aldığı iki bölüm aşağıda gösterilmiştir.

“Yüzyılların seline, yeline göğüs geren üç ayaklı taş köprü neredeyse göçecekmiş gibi geldi bana.” (s. 225)

“Bedestenin loş, hafif tertip küf kokan uyuşuk havası içinde...” (s. 227)

Halk mimarisi alt başlığında Uzun Çarşının Uluları kitabındaki konut çeşitleri, konut bölümleri, konutlarda ısınma ve aydınlatma ve konutların döşenmesi başlıkları incelenmiş ve tespit edilen bölümler sıralanmıştır.

3.2.9.10.1. Konut Çeşitleri ve Konut Bölümleri

Mimari, bölgenin coğrafi ve iklim koşullarına göre değişiklik gösterir. İnsanoğlunun hayatının çok büyük bir bölümünü geçirdiği, barındığı konutlarda hiç şüphesiz bölge koşullarına göre çeşitlilik kazanmaktadır. Oluşturulan konutların

bölümleri de yine bölgesel farklılıklarla birlikte ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak değişmektedir.

Geleneksel Türk evi Anadolu’da yüzyıllar boyunca süregelen kültürel yayılma, kültürel adaptasyon ve kültürel etkileşimin birlikte ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Ancak, insan-çevre etkileşiminde kültür belirleyici aktördür. İnsanın çevresine karşı nasıl davranacağını, hayatını sürdürmek için ne gibi uyum stratejileri geliştireceğini, yabancı kültürlerle temaslarında hangi yenilikleri ne seviyede ve nasıl benimseyeceğini kültür belirler. Dolayısıyla Anadolu’nun özgün konut tipi ve planının kökleri Türk kültürü temellerinde saklıdır (Köse, 2005, s. 184).

Geleneksel mimaride evler, bahçe ya da avlu ile çevrelenmektedir. Dış mekân düzenlenmesinde her şey kullanıcının yaşama biçimi ve günlük eylemlerine göre tasarlanmıştır. Evlerin inşasında yalnlık, işlevsellik, çevre koşullarına uyumluluk, çözümlerde iç mekânla başlayıp dışa doğru gelişebilmek, malzeme ve gereçleri en yakın yerden temin etmek ve çözümlerde yerel koşullara uygunluk önceliklidir. Bu bağlamda bakıldığında insan ölçeği ve doğaya uyum ön plana çıkmaktadır. Günlük yaşam iklim koşullarına ve üretim şekline bağlı olarak bahçe ya da avluda geçmektedir. Ev, insanın doğa ve hayatı yorumlayış biçimini yansıtan önemli kültür mirasıdır. Evlerin büyüklüğü ve biçimlenişi bir sosyal statü göstergesidir (Aça, 2019, s.222).

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen halk mimarisi unsurlarından önce konut çeşitleri sonra da konut bölümleri sıralanmıştır.

Uzun Çarşının Uluları’nda konut çeşitleri:

“...bağ evinde...” (s. 50)

“Her mahallede birkaç yavru kapılı eşraf konağı bulunurdu.” (s. 59)

“Kara Memik Hacı’nın siyah, beyaz, satu mermerlerle nakışlanmış geniş iç avlusuna girince apışmıştı ... sütunları oymalı, mermerleri ıslıl ıslıl yanan sofaları, nakışlı merdiven trabzanlarını... Böyle saray yavrusu bir konağa ilk kez giriyordu.” (s. 99)

“...yavru kapılı konak...” (s. 264)

“...yavru kapılı, selâmlıklı, avlusu talimhane meydanı gibi konağı...” (s. 295)

“...kâgir konağının...” (s. 99)

“Burası toprak damlı, ahırdan bozma, penceresiz düz ayak bir yerdı.” (s. 171)

“...çoğu köy, bahçe, bostan konak sahibi adı belli kişilerdi.” (s. 260)

“...iki göz toprak avlulu evindeki...” (s. 262)

“...metruk bir Ermeni evi satın aldı... Sokağa bakan penceresi yoktu. Avlu duvarları aşılamayacak kadar yüksekti. İki katın da pencereleri avluya bakan dört göz odası, avlunun bir köşesinde mutfığı, ayak yolu, suyu bol bir kuyusu vardı.” (s. 277)

“...havuzlu, avlulu evlerin yerine...” (s. 295)

Uzun Çarşının Uluları’nda konut bölümleri:

“...avlu köşelerine biriktirdiği...” (s. 16)

“Yukarıdaki tek göz odaya...” (s. 16)

“...havuzun başında...” (s. 17)

“...kuyudan taze çeksene...” (s. 19)

“...kiler gibi kullandıkları aşağıdaki gün görmez alt odayı silip süpürmüş, döşek ve yorganlarını oraya taşımıştı.” (s. 19)

“...mermer avlunun ortasındaki havuzun başına inip...” (s. 33)

“...evinin selâmlığına...” (s. 35)

“...ayak yolunun...” (s. 47)

“...geniş ekinliğin yerine ahır konduruyordu.” (s. 81)

“Oturdıkları sofanın kapısını arkasına dayayıp...” (s. 90)

“...merdivenleri bırakıp korkuluğun üstünden avluya atladı...” (s. 90)

“...samanlık ve kilerindeki...” (s. 99)

“İç avluda...” (s. 99)

“...avluya açılan bir oda kapısının...” (s. 105)

“...toprak avlusunu süpürür...” (s. 112)

“...komşu evlerinin damarına...” (s. 114)

“...mutfaktaki işlerini bitirir...” (s. 114)

“...ekinliğin bitişiğini süpürür...” (s. 114)

“...selâmlık avlusunu evden ayıran duvarın...” (s. 175)

“...tencere tıkırtılarının geldiği mutfak tarafına yönelmişti.” (s. 198)

“Geçende birisi çekiç düştü bahanesiyle gürp deyip hayatın içine hoplamaz mı? İkimizde yüreği ağzına geldi.” (s. 299)

3.2.9.10.2. Konutlarda Aydınlatma ve Isınma

Türkler tarih boyunca ışığa özel bir anlam yüklemiş hatta ışığa kutsallık atfetmişlerdir. Bununla birlikte tüm insanlık doğası gereği de hem ışığa hem de ısınmaya ihtiyaç duymuştur. Yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği konutlarda da hem aydınlatmaya hem de ısınma için birçok yöntem geliştirmiştir.

“Zaman ve mekân değişkenlerinin etkilediği bir diğer halk kültürü başlığı aydınlanma ve ısınmadır. İçinde bulunulan iklime ve maddi koşullara bağlı olarak insanların aydınlanma ve ısınma için kullandıkları metotlar farklılık gösterebilmektedir”

(Aydemir, 2018, s. 65). Konutların çeşitlerinin ve bölümlerinin oluşmasında etkili olan bölgesel etkiler şüphesiz ki aydınlatmada ve ısınmada da oldukça etkilidir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen konutlar aydınlatma ve ısınma bölümleri aşağıda sıralanmıştır.

“...löküs...” (s. 51)

“...odayı solgun bir ışıkla dolduran petrol lambasının aydınlığında...” (s. 70)

“...ceviz gibi yuvarlak, kuru deve gübresiyle ısınırdı.” (s. 86)

“...gaz tenekesinden mangalının başında...” (s. 102)

“...öte damdan duraklayarak gelen fener ışığını farketti.” (s. 135)

“Her yanı alacakaranlık basıp fenerler yandığı zaman...” (s. 158)

“...akşam ekmeğinden kalkar kalkmaz Höso feneri yakıp önüne düşüyor...” (s. 277)

3.29.10.3. Konutların Döşenmesi ve Ev Eşyaları

Her toplum kendi kültür yapısı ve konforu içinde evini döşer ve ev eşyaları seçimini yapar. Halk eşyası, halkın gündelik hayatında kullandığı eşyaları konu alır. Diğer halk ürünlerinde olduğu gibi halk eşyalarının da uzunca bir geçmişi vardır. Sınırsız olan insan ihtiyaçları karşılanırken kolaylaştırıcı birçok teknik kullanılmış ve halk eşyaları ortaya çıkmıştır (Aydın, 2012, s. 187).

Uzun Çarşının Uluları kitabında da konutların döşenmesinde ev eşyaları seçimi bölgesel etkilerle doğrudan bağlantılı olarak yapılmıştır. Kitapta konutların döşenmesi ve ev eşyaları ile ilgili tespit edilen bölümler aşağıda listelenmiştir.

“...kerevet minderine yerleşir...” (s. 11)

“...şu döşekleri şöyle bükelim de yer açılsın...” (s. 16)

“...döşek ve yorganları...” (s. 19)

“...ibriklerden aktardığı birkaç damla...” (s. 21)

“...evlendikleri gün yüz görümlüğü diye boynuna takılan üç Hamit altınının sandığın dibinden...” (s. 21)

“...acem halısı...” (s. 30)

“...seccadenin...” (s. 33)

“...altına çifte döşek serdirdi...” (s. 36)

“Üstüne atlas yorganlar...” (s. 36)

“...bunları don kazanında bir iyi don kazanında kaynatıp...” (s. 41)

“...kutnu döşekler yayılmış...” (s. 46)

“...büyükçe bir hurç alıp geldiler.” (s. 51)

“...sinekliklerle...” (s. 58)

“Tavanından pencere kanadı büyüklüğünde renkli ve tenteli bir yellik sarkardı.”
(s. 58)

“Alçak hasır tabure.” (s. 70)

“Evinin hasırını, kilimini silker.” (s. 112)

“...duvara bir yastık dayardı.” (s. 114)

“...taşı ve tarağıyla kuyu başına kurulurdu.” (s. 114)

“...aptest ibriğini doldurup...” (s. 114)

“...uzatılan peşkire kurulanırken...” (s. 115)

“...lokmasını leğençenin üstünde bırakıp...” (s. 117)

“Ayaklarına uygun postal bulmak bir sorundu. Çamaşır tokacı kadar vardı.” (s. 118)

“...çatlak, sırrı dökülmüş aynanın önünden hiç ayrılmıyordu.” (s. 213)

“...hurçlar, heybeler çekilir...” (s. 215)

“...çingiraklı çeyiz sandığına kilitleyip...” (s. 219)

“...kapağı zor bastırılan çeyiz sandığına kadar...” (s. 244)

“...dam boyunca serilen kutnu yataklardaki konukları...” (s. 220)

“...en yakındaki şiltenin içine bırakıp üstüne yorganı çekerdi.” (s. 224)

“...ellerinde süpürge, silgi kovası...” (s. 295)

“Yukarı pencerenin iki yanındaki sedirlere karşılıklı yerleştiler...” (s. 298)

“...bir buzdolabı alıp koymuş...” (s. 302)

“...bir elektrik süpürgesi hediye etmişti.” (s. 302)

3.2.9.11. Halk Mutfağı

Türk kültürü yemek kültürü açısından oldukça büyük bir birikime sahiptir. Bu birikim günümüzde de yemek turizmi kapsamında ekonomik açıdan değerlendirilmektedir. Gaziantep’in yemek kültürü ise Türk kültürü içinde oldukça önemli ve özel bir yere sahiptir. Çeşitli yemekleri ve baharatlarıyla oldukça ünlü olan Gaziantep, bu yönüyle edebî eserlerde de kendine yer bulmaktadır.

Gaziantep mutfağında Türk kültürü ve geleneklerinin kendini devam ettirdiği, ancak bu kültürün Osmanlı döneminde bir şehir medeniyetine sahip olarak öne çıkan ilde Osmanlı coğrafyasının medeniyeti ile çeşitlilik kazandığı görülür. Gaziantep'in çok zengin olan mutfak kültüründe 475 çeşide yakın yemeği vardır. Gaziantep mutfağı Anadolu'daki pek çok kentte olduğu gibi daha çok ete dayalı bir yemek kültürüne sahiptir. Bu durum eski Türklerdeki göçer hayat ve hayvancılığın etkilerinden kaynaklanmaktadır. Gaziantep yöresinde daha çok koyun eti tüketilmektedir. Bunun yanında tavuk, hindi son zamanlarda balık az da olsa tüketilmektedir. Yemeklerde salça ve baharat mutlaka kullanılır. Gaziantep'e dair en çok bilinen kebab ve baklavanın dışında bakliyat, sebze, meyve ve süt ürünleri kullanımının geleneksel mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Serinkaya, 2017, s. 30).

Mekân olarak Gaziantep ve çevresinde geçen olayları barındıran Uzun Çarşının Uluları kitabında Gaziantep yöresine ait çeşitli yemekler, baharatlar, kış için hazırlanan kurutmalıklar bol miktarda tespit edilmiştir.

Çok sıcak bir yaz mevsimine sahip olan Gaziantep kışın ise karasal iklim nedeniyle -17C'ye düşen soğuk bir iklime sahiptir. Bu nedenle kış aylarında tarımsal üretim olmaması Gaziantep mutfağında kış hazırlıklarının öne çıkmasına neden olmuştur. Kış için hazırlanan yemeklerde görülen ilgi çekici olgu, dengeli biçimde gıdaların dağılım göstermesidir. Başka bir tanımla tahıllar, sebzeler, etler, süt ve sütlü gıdalar ve meyveleri içeren geniş bir yelpazede kış için hazırlık yapılmaktadır. Bununla birlikte tüketim miktarına ve mevsimsel özelliklerine bağlı olarak kimi gıdaların hazırlığı öncelik taşıyabilmektedir (Yıldırım, 2015, s. 208).

Halk bilimi unsurları çeşitli bölgelerde bazı değişiklikler gösterebilmektedir. Bunun birincil sebebinin coğrafi ve iklimsel koşullar olduğu bilinmektedir. Yemek kültürü için de aynı şey söz konusudur. Bölgede yetiştirilen meyve ve sebzenin yanında hani şartlarda kurutma ve saklama işlemlerinin yapılacağı da bölgenin coğrafi ve iklimsel koşuluyla doğrudan bağlantılıdır.

Gaziantep'te yemek çeşitliliği ile beraber pişirme çeşitliliği ve hazırlık çeşitliliği de vardır. Hemen hemen tüm saklama yöntemlerini kullanırlar. Yöre diliyle 'kurut' olarak adlandırılan patlıcan, biber, haylan kabağı, acur ve domates şehrin kurutmalıklarını oluşturur. Bu kurutmalıklara ilaveten pırpırım aşısı için pırpırım (semizotu), bamya yemeği için bamya kurusu, yemeklere tat, aroma ve koku vermeleri için nane, kekik, pul biber ve isot ve son olarak da çayların yanında tüketmek için incir ve üzüm kurutulmaktadır. Yine, Gaziantep şehrimizde domates konservesi, nar ekşisi,

pekmez, tarhana, turşu, dondurulmuş fasulye, reçel çeşitleri, bastık, pestil, fıstık, ceviz ve salça kışlık hazırlığı en çok yapılan ürünlerdir. Bunlara ek olarak basma asma yaprağı, biber közleme ve kırma yeşil zeytin de yapılan hazırlıklar arasındadır (Dönmez ve Pehlivan, 2019, s. 290).

Türk kültüründe İslam inancıyla birlikte gelen Ramazan ayı ve bayramlar oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu günlerde özel yemekler, tatlılar ve içecekler hazırlanmaktadır. Uzun Çarşının Uluları kitabında bu özel günlere yönelik hazırlanan yemeklere sıkça rastlanmıştır.

Gaziantep'te bayram boyunca ziyaretler esnasında ikramlar ve ziyafetler gerçekleştirilir. Misafirlere tatlılar ve şekerlemeler ikram edilir. Tüm ikram ve izzetlerin ön hazırlığı Gaziantep'de ciddi emek isteyen bir işlemdir. Özellikle ramazan bayramı hazırlıkları Gaziantep'de yemek resitaline ön hazırlık gibi geçmektedir. Bunu Gaziantep gibi yeme-içme konusuna değer veren bir halkın, ramazan ayı boyunca terbiye ettiği nefisini ödüllendirmesi gibi görebiliriz (Karakeçili ve Çetinsöz, 2017, s. 316).

Mitat Enç'in Uzun Çarşının Uluları kitabında halk mutfağı başlığında tespit edilen unsurları yiyecek türleri, içecek türleri, keyif verici maddeler ve mutfak araç ve gereçleri olmak üzere dört ayrı başlık altında incelenmiştir.

3.2.9.11.1. Yiyecek Türleri

Uzun Çarşının Uluları kitabında çok çeşitli yemek çeşitleri mevcuttur. Özellikle et yemekleri ile fırında pişen pide, lahmacun gibi hamurla yapılan yemeklerde sık bir şekilde kullanılmıştır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen yiyecek türleri aşağıda sıralanmıştır.

“...doğradığı et ve ciğerden...” (s. 16)

“Dolma doldurduğunu...” (s. 16)

“...pirinçli böreği yetiştirmeye uğraşan...” (s. 20)

“...açma pidelerden iki tane seçerdi.” (s. 27)

“...gevrek pide hem dürüme elverişli değildi...” (s. 27)

“...tahan helvası külçesinden iri bir dilim keserek...” (s. 27-28)

“...bir dilim tahin helvası kesmek için...” (s. 35)

“...sindirim salgılarını hızlandıran kebab kokusu...” (s. 28)

“...tek bir şiş kıyma kebabını...” (s. 28)

“...pide içine bir şiş kebab...” (s. 97)

“...ekmeğinin arasına...” (s. 28)

“...parmaklarını baklava tepsisine daldırırdı.” (s. 28)

“...iki yüz elli dirhem baklava kapıp gel.” (s. 97)

“...bir kişilik altı ezmeli...” (s. 97)

“...katığını domates mahraları, hıyar ve yeşil biber höyükleri arasından seçerdi.”
(s. 28)

“...lahmacun yaptıranlar çopal çoğalırdı.” (s. 29)

“...sarımsaklı yoğun bir pişkin et kokusu...” (s. 29)

“...tahıl, kuru üzüm, fıstık alıp...” (s. 31)

“...ağanın çiçek yağını ver...” (s. 44)

“...mercimekliyi fes yağıyla pişirdiği...” (s. 44)

“Kuzular, kaymak ve ballar yenip...” (s. 45)

“...ağızına, içi barut gibi biberle dolu bir domates sokuşturuyordu... (s. 46)

“...balla beslemişti.” (s. 49)

“...yağ, peynir tulumu yüklü...” (s. 49)

“...biraz tuzlu fıstık...” (s. 50)

“...ya bir sıkım çiğ köfte...” (s. 51)

“...iki de kuzu başı...” (s. 56)

“...Güdül'de cartlak kebabı dürümü yer...” (s. 59)

“...cebinden iki badem şekeri çekip ağızına atardı.” (s. 60)

“...turşu küpleri her zaman doluydu.” (s. 68)

“...yağlı, şekerli kaymak...” (s. 71)

“...sütü bol olsun diye soğanlı yemekler...” (s. 71)

“...sarmısak ekşilisi...” (s. 71)

“...canının bastık çektiği...” (s. 71)

“Bulgur ayıklayıp dolma dolduran...” (s. 73)

“...asmadaki korukları yolup terleme yapanların...” (s. 79)

“...sakız gibi sünen, gül şuruplu dondurmasıyla...” (s. 89)

“...buğday, mercimek fiyatları...” (s. 99)

“...nakışlı dolma mı, yoksa mercimekli pilav mı olduğunu...” (s. 109)

“...simidi evsirir, bol yağ ve salça katarak...” (s. 113)

“...taze yağlı köfte, avrat salatası...” (s. 113)

“...döşürüm günleri patlıcan, dometes ya da erik toplarken...” (s. 116)

“...parmakdutla, şekerpareye bayıldığını...” (s. 120)

“Erik dometes zamanı gelince...” (s. 128)

“...pekmez nerde, çıkar pekmezi...” (s. 149)

“...tepsi tepsi pideler kaplayan sakızlı çiğ kaynağın üstüne bal sürüp...” (s. 151)

“Harafın tahannebisi, en erken şirinleşen üzüm ününü taşırdı kentte.” (s. 152)

“...durmadan ceviz oyup tepıştirir, karnımızı bozardık.” (s. 152)

“...meyhane pilavını harcını...” (s. 157)

“...künefeyi kırıp...” (s. 157)

“Lobaz piyazının soğanları...” (s. 157)

“...sucuk ve bastılar da ortaya dökülürdü.” (s. 157)

“...taze ceviz oyardı. Mevsimine göre abasının eteğine en gösterişli üzüm salkımlarını, en iri kayısı ya da körpe hıyarları doldurup...” (s. 164)

“...ona bazlama dürümü ikramlamamıza...” (s. 167)

“...ekmek, pilâv ne buldukça...” (s. 171)

“...titreyen elleriyle bir lokma yufka ekmek kopardı.” (s. 171)

“...süt ve yoğurttan birkaç yurdumu zorla yutabildi.” (s. 172)

“...kuru üzüm, fıstık artıklarını sıyırıp yemişler.” (s. 172)

“Dememin canı etli bamya mı istedi...” (s. 188)

“...dişsiz ağzına patlıcan oturmanın daha rahat geldiğini...” (s. 189)

“...baklava ya da memiye helvası ısmarlayınca...” (s. 189)

“...havuç, hıyar rendeliyerek...” (s. 197)

“Yağlar sızdırılıp, tenekeler dolarken, peynir basılırken, salça çıkıp kuruluklar oyulurken...” (s. 200)

“... salçalık domates, şıralık üzüm, kuruluk patlıcan öbeğinin ...” (s. 200)

“...köylerden yumurta, torba yoğurdu ve meyve sepetleriyle geliyordu.” (s. 206)

“Göğsüncük'ün ... armutlarından söz edilir...” (s. 214)

“Durun size kol dürümü edeyim de yiyin.” (s. 218)

“...bir yumak tereyağı...” (s. 219)

“...fazla yorulmadan pilâvı, cıvığıyla yemek de vardı.” (s. 219)

“...birkaç tapılama parçasını bile çok görür...” (s. 219)

“...önüne taze bir darı tapılaması koyuvermemiştii.” (s. 220)

“...dumanla karışık taze mısır tapılaması...” (s. 220)

“...bal, yağ, kaygana sahalarına saldırır...” (s. 220)

“...kayganalık yumurta...” (s. 220)

“...doğrama ve bulgur pilâvı yemek...” (s. 227)

“Akşam haylan kabağının dolmasını yemek...” (s. 227)

“... akşamdan kalma mıkşı yiyeceğini söylerdi.” (s. 227)

“...çiğköfteyle fasulye tavaşı yiyeceklermiş.” (s. 229)

“Birecik'ten hediye gelen şapırt balığı olmuştu.” (s. 229)

“...patlıcan kızartmasıyla mercimekliye kaşık sallasın!...” (s. 230)

“Düğün şöleninin keme aşısı, baklavası...” (s. 254)

“Salça, yağ, peynir, kavurma gibi besinlerle...” (s. 260)

“Tel, koz, susam, leblebi, tahin, kabak helvalarının harmanları karşısında...” (s. 269)

“Boy boy, biçim biçim çörekler, peksimetler börek tepsilerinden...” (s. 269)

“...dükkânı dolduran leblebi, fıstık, çekirdek öbeklerinin...” (s. 269)

“...her renkten horoz, mangır, düdük şekerleri yığılır...” (s. 269)

“...iftar pidesi ya da yağlı kâhkesini...” (s. 269)

“...evlere baklava, sarığıburma tepsileri...” (s. 269)

“...iftar şölenleri ve künefe sohbetleriyle...” (s. 274)

“...katmer, yağlı kâhke kaybederek açığözlere yemlik oluyordu.” (s. 282)

“...sabah simitçilerinin "yağlı kâhke" çığlıklarıyla uyanmayı...” (s. 294)

“Kebapçıya mevsim kebabı, baklava ... ısmarlayıp.” (s. 290)

“Ocaklıkta salatasını, kebabını hazırlar...” (s. 300)

“...hedik kaynatıp durmaktan...” (s. 302)

“...çuvalar dolusu getirttiği bulgur, simide "sası çalıyor heç tadı yok." diye kusur buluyor...” (s. 302)

“Kızım kendi elinle sağlayıp kendi elinle batırdığın sucuğu tadı heç bir şey de bulunmaz.” (s. 302)

3.2.9.11.2. İçecek Türleri

Uzun Çarşının Uluları kitabında oldukça çeşitli içecek türleri bulunmaktadır. Türk kültürünün önemli bir parçası olan kahveden, tarçın, zencefil gibi bitkilerden yapılma içeceklere kadar birçok içecek türü tespit edilmiştir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen içecek türleri sıralanmıştır.

“...çiğ kahve, tarçın, zencefil gibi sıcak iklim ürünleri...” (s. 9)

“Bir dinlenek, yorgunluk kahvesi içek.” (s. 43)

“...Ali efendinin acı bir kahvesini içmeye görsün.” (s. 228)

“...onun sabah kahvesi ...” (s. 262)

“...karlı ayranlar içildikten sonra...” (s. 45)

“...bir külek karlı ayranla...” (s. 91)

“...ögle yemeğine karlı ayran...” (s. 228)

“...meyan şerbeti içirirdi.” (s. 129)

“...demli bir çay söyle.” (s. 95)

“...menekşe çayı tiryakisi dedemin...” (s. 151)

“...getirilen süt ve yoğurttan...” (s. 172)

“...o bal şerbeti içiren...” (s. 210)

“...bir satıl süt...” (s. 219)

“...mırra...” (s. 273)

3.2.9.11.3. Keyif Verici Maddeler

Büyük sağlık sorunlarını getirse bile bazı zararlı maddeler, içecekler kullanılmaya devam etmektedir. Bunların başında esrar, afyon gibi maddeler gelmektedir. Bu maddeler mutfak kültürü altında değerlendirilmese de bu başlık altında incelemek uygun bulunmuştur. Uzun Çarşının Uluları kitabında bu maddelerle yoğun bir şekilde karşılaşmıştır. Fakat kitapta, afyon gibi bazı maddelerin halk hekimliği uygulamalarında kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen keyif verici maddeler sıralanmıştır.

“...tam ortadan kesilmiş kalıp ciğarasını çıkarır...” (s. 11)

“...esrara bulaşmıştı.” (s. 17)

“...tek bir bağıllığı vardı onun: Esrar!...” (s. 29)

“...bir bardak rakı bul.” (s. 18)

“Eline aldığı "afyon" yazılı kutudan önce...” (s. 21)

“...esrar nargilesinden derin nefesler...” (s. 25)

“...nargilesinin sararmış suyunu boşaltıp...” (s. 27)

“...kenevirini kendisi yetiştirip...” (s. 29)

“...sulandırılmış boğma içini iyice yakmaya başlamış...” (s. 46)

“Oğlum rahat keyf için içilir...” (s. 60)

“Bunu esrar kabağı nefesleme ...” (s. 127)

“...binliği boğazından tutup...” (s. 153)

“...sigara dumanıyla sislenmiş...” (s. 255).

“...kızlara köpüklü şarap ısmarlamaya...” (s. 266)

3.2.9.11.4. Mutfak Araç ve Gereçleri

Uzun Çarşının Uluları kitabında bölgeye özgü bazı mutfak araç ve gereçleri olmakla beraber her yörede kullanılan bardak, bıçak gibi her bölgede kullanılan mutfak araç ve gereçleri bulunmaktadır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen mutfak araç ve gereçleri aşağıda sıralanmıştır.

“...bana bir bardak...” (s. 18)

“...ver bana şu bıçağı...” (s. 18)

“...tası anasının üstüne fırlatıyordu.” (s. 19)

“...kuyu dolabına yapışmak...” (s. 19)

“...yağ tavaşını ateşten indirip...” (s. 20)

“...tavada bir cızırdayınca...” (s. 44)

“...havanlardan birine...” (s. 21)

“...kaşığın burnuyla aldığı...” (s. 23)

“...kazanlar kaynıyor...” (s. 46)

“...divan sinilerinin çevresindeki...” (s. 46)

“Yağ, peynir, turşu küpleri her zaman doluydu.” (s. 68)

“...sahadaki yemeğın...” (s. 109)

“...köfte leğençesi...” (s. 113)

“...mutfaktaki mangal üstünde tıkırdayan tencerede...” (s. 114)

“...mercimekli pilav lengerinin dibini...” (s. 126)

“...lengerdekini kaşıklamaya girişen...” (s. 166)

“...cezveye alabildiğine şekere doldurup ateşe sürerdi.” (s. 162)

“...yemek tesisini fırlatır...” (s. 166)

“...tepsi ve amadanlarda dizilen domates salçalarının suyunu...” (s. 214)

“...yağ badyaları doldurulurdu.” (s. 215)

“Sabah erken sofrâ bezinin içinden...” (s. 219)

“...havan, çanak, çömlek sesleri artmaya...” (s. 268)

3.2.9.12. Giyim Kuşam Süslenme

Toplumun düşünce hayatını, inanışlarını en net yansıtan halk kültürü öğelerinden biri de giyim kültürüdür. Türk kültüründe İslamiyet'in kabulünden sonra dinin emrettiği sınırlar çerçevesinde giyim önemsenmiştir. Bununla birlikte geçmişten gelen alışkanlıkların bir bölümü de devam etmiştir.

İnsanın üretim ve tüketim faaliyetlerinden ortaya çıkan her türlü olgu bir yönüyle toplumun ve kültürün aynasıdır. Giyim kuşam da bunlardan biri olarak tarihi dönemleri, kültürü, inancı, sosyal statüyü ve sosyal kimliği, rolleri, mesleki ve inançsal mensubiyeti, bölgesel/yöresel özellikleri ve tercihleri, ekonomik gücü/varlık/başarı durumunu vb. yansıtıcı nitelikler taşır. Her toplumun ya da sosyal grubun kendine özgü giyim modellerinin oluşması da bu nedenledir. Bu bakımdan giyim bir yandan farklılık ifadesi bir yandan da mensubiyet belirtisi olarak insanlık ve kültür tarihi boyunca dikotomik ve sosyolojik bir gösterge şeklinde belirmiştir. İnsanlığın erken dönemlerinde daha çok biyolojik ihtiyaçlarından biri olarak coğrafi koşullara bağlı biçimde, insan vücudunu örterek onu dış etkilerden koruyan bir olgu şeklinde ortaya çıkan giyim toplumların üretim ve tüketim faaliyetleri kapsamında çağlar içinde sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel ve siyasi çeşitli etkenler altında ve yine bu alanlardaki işlemleri doğrultusunda gelişimini sürdürmüştür (Aça, 2019, s. 316-317).

Gülşen Kayıkçı'nın Gaziantep'in Tarihî ve Kültürel Yapısı İçinde Giysi Özellikleri (Kayıkçı, 2016) adlı çalışmasında Gaziantep'te kullanıldığı söylenen tüm kıyafetlerin Uzun Çarşının Uluları kitabında da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında elde edilen giyim ve kuşam örnekleri "Erkek Giyimleri", "Kadın Giyimleri", "Erkek Süslenme" ve "Kadın Süslenme" olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir.

Çorap, yün ellik, mest vb. ortak giyim unsurlarını Uzun Çarşının Uluları kitabında geçen karakterlerin cinsiyetine göre başlıklarda yer almıştır.

3.2.9.12.1. Erkek Giyimleri

Uzun Çarşının Uluları kitabında sarık, fes, yeni yeni giyilen serpuş (şapka) gibi dönemin sosyolojik şartlarını gösteren erkek giysilerinin yanında sürekli giyilen sako, gömlek, gibi her dönem giyilebilen erkek kıyafetleri de tespit edilmiştir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen erkek giyimleri aşağıda sıralanmıştır.

“...yeleğinin cebinden Serkisofu çeker...” (s. 11)

“sakosunun cebinden ...” (s. 11)

“Eskiden bir yere haber ulaştırmak gerekince insanoğlu yemeniyi ayağına çeker yollara düşermiş.” (s. 12)

“Sarığı öne yıkıp...” (s. 14)

“...su yüzü görmemiş gömleği...” (s. 30)

“...sador entarisinin cebinden...” (s. 30)

“...fesli başını...” (s. 35)

“Kalın yün elliğini çıkarıp...” (s. 36)

“...minicik fesinin çevresine doladığı ahmediye sarık her zaman temizdi...” (s. 41)

“...ahmediye sarıklı fesini daima geriye iter...” (s. 60)

“...pazen gömleği...” (s. 41)

“...kıl şalvarı... (s. 41)

“...çedik yemenilerini...” (s. 42-43)

“...işlemeli takke...” (s. 43)

“Dünürçüler ipekli poşularını sarıp...” (s. 47)

“...başında ipek puşi...” (s. 81)

“...setre pantollu, sakalı tıraşlı memur...” (s. 50)

“Abani sarığı...” (s. 53)

“...abasının yakasından tutup geri çektiler.” (s. 54)

“...herkes başına bir gâvur serpuşu uydurmuş...” (s. 56)

“Ayağı takunyalı acemi çırakların baş görevi...” (s. 58)

“...mintanının birkaç düğmesi açık dururdu.” (s. 60)

“Üç kefenlik beyaz sarığı...” (s. 68)

“...yeri süpüren, uzun siyah latası...” (s. 68)

“...indir tumanı bakalım...” (s. 75)

“...kuşağının arasından bir tütün tabakası çıktığı yetmiyormuş gibi kaytanının ucunda da saldırma iriliğinde...” (s. 79)

“...yuvarlak deveci külahını bile çıkarmadan...” (s. 86)

“Basık keçe külahı...” (s. 87)

“...kara fesli Ermeni bakırcıların...” (s. 92)

“...kasketinin altındaki dazlak kafası...” (s. 95)

“...abası yamalı, çarığı delik...” (s. 96)

“...başındaki uzun püsküllü fesin...” (s. 140)

“Yılda bir aba, kuşak, bir çift yemeniyle...” (s. 161)

“...abasının eteğine...” (s. 164)

“...çakşırını indirip...” (s. 169)

“...cübbesinin eteğini...” (s. 192)

“...kalpaklı hocalar mı dedi sana bunu.” (s. 194)

“...fötr şapka giyiyor, kırıvat takıyordu.” (s. 288)

3.2.9.12.2. Kadın Giyimleri

Kadın giyim kuşamı her toplumun her dönemde tartıştığı temel problemlerden olmuştur. Çeşitli dini inançların kadınların nasıl giyinmesi gerektiği konusunda emirler vermesi, o inanca sahip toplumların kadınlarının da o inançlar doğrultusunda giyinmesini sağlamıştır.

İslam inancına sahip toplumlarda kadının yüz, el ve ayakları dışında bir yerinin görünmemesi emrinden dolayı kadınların bu minvalde giyindikleri görülmüştür. Uzun Çarşının Uluları kitabının geçtiği dönem modernleşmenin tam olarak sosyal hayata yansımadağı zamanlar olduğı için kitapta geçen kadın kıyafetlerin de bu doğrultuda olduğı tespit edilmiştir. Çarşaf, başörtüsü gibi inancın simgesi kıyafetlerin yanında etek, şalvar gibi genel kıyafetler de kitapta yer almaktadır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen kadın giyimleri unsurları aşağıda sıralanmıştır.

“...çarşafı başına alıp...” (s. 17)

“...İrebiş bacı mestini, çorabını sıyırıp...” (s. 69)

“...canfes çarşafı da tak sırtına...” (s. 231)

“Sanki hepsi dört gözle çarşaf, peçe yasağını bekliyormuş gibi hemen yüz ve gözlerini açmış...” (s. 56)

“...o içeri girince yeldirmesine bürünme...” (s. 105)

“...eteğini beline sokmuş...” (s. 105)

“...yüzlerini başörtüsü ya da eteklerinin ucuyla örtmeye uğraşan...” (s. 111)

“...yemenisinin uçlarıyla alına fiyakalı bir fiyonk atar...” (s. 114)

“...yazmalarının bir ucuyla yüzlerini kapatıp...” (s. 131)

“...gelinlik zubunu dikilmeye başlandı.” (s. 202)

“...o entarisinden başka giyeceği olmadığından...” (s. 217)

“Bu yamaları aslından daha çok olan şalvarın nesinden geçmediğini bir türlü anlıyamazdık.” (s. 218)

“...kızlarsa sadakor zubunlukları da bu yöntemle aldırırdı.” (s. 229)

“...keşkeşli don ya da boy gömleği...” (s. 261)

“...ikiniz de mantoyu giyin.” (s. 304)

3.2.9.12.3. Erkek Süslenmesi

Türk toplumunda erkeğin süslenmesi pek hoş görülmemiştir. Bununla birlikte şık görünmek ve bazı evlilik, nişan gibi sosyal statüleri belli etmek için tespih, yüzük gibi bazı aksesuarlar kullanılmıştır. Uzun Çarşının Uluları kitabında bu aksesuarların yanında bazı karakterlerin sürme gibi dini inançla birlikte izin verilen süslenmeleri yaptığı görülmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen erkek süslenmesi ile ilgili unsurlar aşağıda sıralanmıştır.

“...sırma işlemeli fişeklik...” (s. 81)

“...kuşakları altın köstekli kent ulularından...” (s. 89)

“...kehribar tesbihini çevirip...” (s. 89)

“...püsküllü kehribar tesbihini...” (s. 227)

“...sarığın sağ yanında daima bir dal fesleğen takılı durur...” (s. 154)

“Kaşlarının rastığı, gözlerinin sürmesi ve yüzünün pudrasını günde birkaç kere tazeler...” (s. 156)

3.2.9.12.4. Kadın Süslenmesi

Kadınlar doğaları gereği güzel görünme konusunda erkeklerden daha isteklidirler. Bunu da çeşitli şekillerde yapabilmektedir. Uzun Çarşının Uluları kitabında kadın süslenmesi bilezik, yüzük gibi takıların yanında rastık, sürme gibi makyaj denilebilecek süslenme şekillerinin de var olduğu görülmektedir.

Aşağıda Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen kadın süslenme unsurları sıralanmıştır.

“...bilekten kayıp dibi boyayan yüzük, bilezik gibi takıları...” (s. 106)

“Boncuk gibi ışıldayan siyah gözlerinin kuyruklu sürmeleri, rastıklı kaşları ve allıklı yanaklarıyla...” (s. 198)

“...alındaki fiyakalı düğünün arasına yeni açmış bir fesleğen sokuşturuyordu. Sürmelerinin kuyruğu biraz daha uzamış, kaşlarının rastığı da koyulaşmıştı... solgun yanaklarına koyu bir allık da sürüyordu.” (s. 201)

“...keçiyini düzlüyor, başındaki çiçekleri tazeliyor, kırmızı krepon kâğıtları ıslatılıp yanakları perdahlanıyordu. Daha küçüklerse ipliğe yasemin, mercan dizerek gelin gerdanlığı hazırlıyordu.” (s. 202)

“Düzgünü, sürmeyi artık iyice boşlamıştı.” (s. 213)

“Beşirbiryerdeler de boğazında olmalı.” (s. 231)

“...iri yakut gözlü yılan bilezikler, kolbağları, elmas gerdanlık, sedef kakmalı altın boyun saatlerine...” (s. 252)

3.2.10. İnançlar

İnanç kavramı çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu inanç kavramının içine semavi dinleri ve semavi dinler dışında kalmış inanışları da ekleyebiliriz. Toplumlar yeni bir inanışa geçtiklerinde eski inançlarından ya da hayat biçimlerinden bir anda kopamazlar. Yeni inandıkları dine eskiden kutsal kabul ettikleri şeylerden eklemeler yaparlar.

Halk inancı; kişi ve toplum tarafından, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp, yaşadığı çağdaki yeni dininden, yaşam şartlarının gerektirdiğinde yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlar oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halk inanışları din, ahlak kuralları gibi kesinlik, katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklikler gösterirler. Halk inançları toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasındaki yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarını derinlemesine etkileyen âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar (Artun, 2014, s. 236-237).

Uzun Çarşının Uluları kitabında çeşitli inanışlar tespit edilmiştir. Birçoğu İslam dininin dairesi içinde sayılabilecek inançların yanında eski Türk kültür izlerini de taşıyan inanışlar olduğu da görülmüştür.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen inanışlar aşağıda sıralanmıştır.

“Tanrı kuluna, ya da soyuna bozulunca doğanın sırtına bir kanbur konduruverirmiş.” (s. 40)

“Yaz aylarında, içinde bacak kalınlığında evran var, diye korkuttukları bu çalı yığını...” (s. 151)

“Bize işlettiği suçların mahşer günü kestirecek cezası, sanırım cehennemin yedinci katında katran kazalarında yüz yıl kaynamaya mahkûm olmaktan daha kolay ve hafif olamazdı.” (s. 176)

“Türbelere dilek taşları yapıştırıldı.” (s. 78)

“Çekilen dişlerin kendilerine öz bir önemi, bir kutsallığı vardı. Öyle kaldırılıp yere, tozun toprağın içine atılmazdı. Sahibince değerli bir mal gibi günlerce cepte taşınır ve tanıdıklara gösterilir, ya da bir duvar deliğine sokulup gözden uzaklaştırılırdı.” (s. 63)

“...ecinlilerin bile ortadan çekildiği saatleri seçiyordu. (s. 17)

“...Azrail'in pençesinden...” (s. 18)

“Azrail'in pençesinden kurtulmuşçasına...” (s. 36)

“Azrail aleyhüselâm gırtlığına yapıştığı zaman...” (s. 213)

“...bundan şeytan gibi çekinirdi.” (s. 21)

“Sanki her gece Hızır aleyhüselâm ona bir iki gün yetecek...” (s. 200)

“Sona şeytan tumanımı çalar.” (s. 217)

“...koyu gölgelere sinen bütün hortlak ve zebaniler üstüne atılacakmışçasına tedirgin olurdu.” (s. 223)

“Bazı borçluların rüyasına girip karabasana tutturduğu bile söylenirdi.” (s. 263)

3.2.10.1. İnanç Merkezleri (Yatırlar-Türbeler)

Türk kültüründe din adamlarının, evliyaların ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu insanlara yönelik ilgi, hayatın her alanında ve anında devam etmektedir. Halk tarafından

böyle önemli şahsiyetlerin ölümünden sonra da insanlara yardım edebileceği veya dualarını Allah'a ulaştıracağı fikri vardır.

İnsanlar geçmişle gelecek arasında bir bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Anadolu insanı kendilerine yurt kuran ve seçkin kişileri sonsuza değin yaşatmak, hem de kendi hayatlarını onlarla paylaşmak için bazı mekanlara kutsiyet vermişlerdir. Ayrıca bunları emanet duygusuyla koruyarak ziyaret etmek suretiyle onlara karşı olan vefa borçlarını ödemeye çalışmışlardır. Halen ziyaret edilmekte olan bu makamlardan bazılarının eski inanç ve kültürlerden izler taşıması durumu büyük ölçüde değişmemiştir. Bunların ötesinde bazı efsane ve menkabelerle süslenen ziyaret olgusu yörenin kültürel ve dini değerleriyle de zenginleştirilmiştir (Artun, 2018, s. 367).

Türk toplumunun inanç dünyasının gelişmesinde hiç şüphesiz menakıpnamelerin önemi çok büyüktür. Menakıpnamelerde önemli din büyüklerinin hayatları ve yaptıkları olağanüstülükler yer verilir. Bu anlatılar, toplumun toplumda değer verilen şahsiyetlere bir kutsiyet atfedilmesine ve ayrıca onların çeşitli dertlere derman olabilecekleri hissine vesile olur. Menakıpnameler yazılı metinlerdir. Bir de bu tür yazılı metinlerin sözlü kültürdeki varyantları vardır. Bu kültür öğeleri toplumumuzda oldukça önemli bir yere sahiptir.

Evliya kültürleri ve rivayetleri tarih öncesi dönemden, Anadolu'nun İslamlaşmasında son derece önemli bir yere sahip tasavvufi geleneğe sahip olup günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Söz konusu bu anlatılar, toplumsal kurumları düzenlemekte, veli kişileri örnek alan nesilleri yetiştirmeye yardımcı olmakta, halkın olağanüstülükler ihtiyacı duyan yaşantısına destek vermekte, inanma ihtiyacını pekiştirmekte aynı zamanda halkın dert ve ihtiyaçlarını aktardığı mekanizmalar olmaları dolayısıyla bir nevi terapi görevini de üstlenmektedirler (Balıkçı, 2019, s. 1029).

Mekân olarak Gaziantep ve çevresinde geçen olayların yer aldığı Uzun Çarşının Uluları kitabında inanç merkezi olarak Ökkeşiye yatırının gösterildiği tespit edilmiştir. Ökkeşiye'ye çocuğu olmayanların geldiği ve ondan yardım istenildiği saptanmıştır.

İslamiyetin buralarda yayılmış olması ve Hz. Muhammed'in Peygamberlik mührünü görüp öpen ve onun vahiy kâtiplerinden biri olan Hz. Ökkeşiye'nin türbesinin Nurdağı ilçesinin Durmuşlar köyü yakınlarında bir tepenin üzerinde bulunması, bölgenin, sadece Gaziantep'ten değil civar bölgelerden çeşitli dilek sahiplerinin akınına uğramasına sebep olmaktadır (Yüksel, 2007, s. 10).

Gaziantep'e 67 km. uzaklıkta olan Nurdağı ilçesi 29 bin nüfusludur. Gelir kaynağı tarım ve hayvancılık olan Nurdağı'nın en çok ziyaret edilen yeri Durmuşlar

köyü yakınındaki Ökkeşiye ziyaretidir. Peygamberimizin sahabelerinden ve vahiy kâtibi olan Hz. Ökkeş'in türbesi her sene civar bölgelerden birçok ziyaretçinin uğrak yeridir (Yüksel, 2007, s. 12).

Aşağıda 2020 yılında çektiğimiz Ökkeşiye Türbesi'nin bir fotoğrafı bulunmaktadır. Günümüzde de çevre halkı tarafından oldukça önemli bir inanç merkezi olarak kabul edilen Ökkeşiye Türbesi'nde tadilat çalışmaları yapılmaktadır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında yatırırlarla ilgili tespit edilen bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“...Ökkeşiye'ye bağlanan adak beşikleri...” (s. 68)

“Sonunda baş vurulmayan bir tek Ökkeşiye kalmıştı. Kısır karılara erkek evlât doğurtmakta ün salan bu yatırım övgüsünü duymuşlardı.” (s. 246)

“Türbelere dilek taşları yapıştırıldı.” (s. 78)

“Dülük Baba'dan halledim.” (s. 182)

“...her yanda türbelere adaklar adanıp, beşikler, salıncaklar asılmıştı.” (s. 246)

3.2.10.2. Kutsal Sayılan Kişiler

Türk halk kültüründe evliyalara, önemli şahsiyetlere sadece ölümlerinden sonra değil yaşarken de değer verilmiştir. Bu kişilerin gelecek hakkında bilgi sahibi olmak, şifa verebilmek yeteneklerine sahip olduğu düşüncesi vardır.

Adlı ya da adsız, ama çağları eskilere çıkarılanların yanında bir de çok yakın zamanlarda yaşamış ve sağlıklarında gösterdikleri olağanüstü hallerine herkesi inandırmış ermişleri de hatırlamak gerekir. Onların anlarını anlatanlara günümüzde de rastlarız. Çoğu “meczub” diye nitelenen kişilerdi. Karanlık sözlerinden, mantıksız eylemlerinden bir çeşit “fal” anlamı çıkarılır, kendilerine sınırsız saygı ve sevgi gösterilirdi. ... Derbeder yaşamları içinde, dünya nimetlerine, şana, şöhrete değer vermemeleri, varlıklarını başkalarının yararına harcamaları onlara olağanüstü bir kimlik kazandırmıştır (Boratav, 2015, s. 51).

Uzun Çarşının Uluları kitabında da gelecek hakkında bilgi verebilen, insanların çekindiği, maddiyata önem vermeyen “farklı” karakterler yer almıştır. Bu bölümler aşağıda listelenmiştir.

“Onlara göre İmam Baba'yı kızdırmak cami duvarına işemek gibi birşeydi. Çünkü Baba ... Dilediğini bolluk ve mutluluğa erdiren, dilediğini aç, kötürüm süründürebilen bir varlıktı. Bolluğu, kıtlığı, savaş ve salgınları herkesten önce sezinler, kolayca anlaşılamayan peltek ve çarpık sözcüklerle çok önceden haber verirdi.” (s. 26)

“...herkes siftah için Baba'nın içine büzüldüğü ... yorganın kıpırdamasını beklerdi.” (s. 26)

“O gün hayır ve berekete boğmayı kararlaştırdığı dükkân ya da han odasına dalar ... gümüş ve bozukluklar arasından bazan iki ellilik, bazan iki yüzlük seçerdi. Önünde altın da yığılı olsa bundan fazlasına dokunmazdı.” (s. 30)

“Ama Baba'ya aldırmamak da olamazdı. Adam Balkan Savaşını bir yıl öncesinden "Durun hele kıran kırana" diye haber vermemiş miydi?” (s. 33)

“Nafakasını alıp çıkarken de renksiz, ince dudaklarının kenarından "Durun hele durun... hepiniz donacaksınız" diye mırılсанmıştı. ... Mırıldandıkları bir iki ay sonra bastırarak büyük karın habercisiydi.” (s. 35)

“Nefesi güçlü hocalara okutturuldu.” (s. 78)

3.2.10.3. Nazar - Nazarlık - Büyü

Türk toplumu; manevi güçlerin varlığına inanır, onların kötücül sonuçlarından çekinir. Bazı insanların nazarlarının olduğunu bundan sakınmak gerektiğini de düşünür. Nazar etmenin asıl sebebi kıskançlık olsa da bazı kişilerin, örneğin renkli gözlü insanların, nazarı olduğunu söylenmektedir.

Bakış anlamında Arapça nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır Türkçede. Herhangi bir zararlı olay böyle bir sebebi yüklendiği zaman “nazar değdi” deyiimi kullanılır (Boratav, 2015, s. 119).

Türk halk kültüründe nazardan korunma yöntemleri de geliştirilmiştir. Nazarlıklar, kem gözleri başka yöne çevirme, dikkati çekme özellikleriyle nazardan korunma yöntemi olarak kullanılmıştır. Bunların haricinde nazardan korunmak için birçok uygulama geliştirilmiştir.

Nazara karşı çocukları koruma araçları arasında en yaygını nazarlıktır. Bu nesne, çoğu kez sadece bir mavi boncuktur. Kimi nazarlıklarda, büyücek bir boncuğun üstünde bir göz resmi olur. Nazarlıkların daha gelişmiş biçimleri, altından ya da gümüşten yapılmış maşallahlardır; bunlar aynı zamanda süs görevini de görürler. En basit, yapılıp takılması en kolay nazarlıklar, ufak bir şap parçası, çitlembik ağacının kabuğu, yeşil kahve danesi, kurt dişi, küçücük kaplumbağa yavrusunun veya deniz hayvanlarının kabukları gibi nesnelerdir (Boratav, 2015, s. 121).

Nazar haricinde bazı kötü niyetli kişilerin hısmılık, kıskançlık gibi sebeplerden dolayı kötücül güçleri harekete geçirerek karşısındaki insanlara zarar vermek istediği düşünülür. Çeşitli şekillerde yapılan bu uygulamalara büyü veya sihir adı verilir. Büyü kötülük veya iyilik için yapılabilir. Uzun Çarşının Uluları’nda büyüün kötülük için kullanıldığı görülmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında tespit edilen nazar, nazarlık, büyü gibi kavramların yer aldığı bölümler aşağıda sıralanmıştır.

“İmam efendi hemen Ökkeş'in başındaki küfünü, kundağını, beşiğini boy boy nazarlıklarla donatmıştı.” (s. 72)

“...kadınlar halkasının teşhisi, nazara geldiği idi.” (s. 203)

“... "Nazar değdi. Büyü yapıldı." diyorlardı. Kurşunlar döküldü, nefesi güçlü hocalara okutuldu, herşeye baş vurup büyüü çözmeye uğraştılar.” (s. 256)

“Kem bakışlardan saklanmak istermişçesine...” (s. 263)

“...boynundaki nazarlık muskası...” (s. 270)

3.2.10.4. Adak

İnsanlar başlarındaki kötülükleri def etmek, çocuk sahibi olmak veya ekonomik olarak ferahlamak gibi çeşitli sebeplerin gerçekleşmesi için inançları doğrultusunda çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamaların başında adak gelmektedir.

Adak, herhangi bir konuda Allah'ın yardımını istemek amacıyla başvurulmuş bir davranış olup, pek çok dinde görülen bir uygulamadır. Bir hizmet karşılığını ödenmesi temeline dayanır. Adak kavramı hemen hemen bütün dinlerde vardır. Türk kültüründe en yaygın olan uygulama adak kurbanı ve adak sadakasıdır. Bir dilek yerine geldiğinde, önceden adandığı biçime uygun olarak ya kurban kesilir ya da yoksullara para verilir (Artun, 2014, s. 15).

Uzun Çarşının Uluları kitabında adak ile ilgili bölümler aşağıda listelenmiştir.

“Kurbanlar adandı.” (s. 78)

“...her yanda yatır türbelerine adaklar adanıp...” (s. 246)

“...yakın köyden getirilen çifte kurban kesilip toplanan köylülere dağıtıldı.” (s. 246)

3.2.10.5. Formülistik Sayılar

Bazı sayılar Türk kültüründe ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Bu sayılarla tekrar edilen duaların, beklenen günlerin hayırlı sonuçlar getireceğine inanılır. Günümüzde de bu sayılar; dua ve zikirlerin yanında doğum, evlilik ve ölüm gibi geçiş dönemi uygulamalarında kullanılmaya devam etmektedir.

Halk inanışında kimi sayılara özel bir önem verildiği, onların sık sık kullanılmasında, tam ve gerçek rakam yerine, bildirilmek istenen miktarın böyle bir sayı ile gösterilmesinden de anlaşılır. 1, 3, 5, 7, 9, 12 gibi ilk sayılarla, 40, 70, 72, 99, 300, 360, 366, 1001, 18.000 gibi daha yüksek sayılardan her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşırlar (Boratav, 2015, s. 104).

Uzun Çarşının Uluları kitabında üç ve kırk sayısının birçok yerde kullanıldığı görülmektedir.

Erman Artun, halk kültüründe en çok kullanılan sayının üç olduğunu söyler (2018, s. 382). Kırk sayısı da Türk halk kültüründe oldukça önemlidir. Dede korkut hikâyelerinin birçoğunda kahramanın yanında kırk arkadaş bulunur. "...sabahın ilk aydınlığında Dirse Han halkarak yerinden doğrulup, kırk yiğidini beraberine alıp Bayındır Hanın sohbetine geliyordu" (Ergin, 1988, s. 22). Ayrıca Erman Artun kırk sayısı ile ilgili şunları söylemektedir:

Bu sayı geleneksel kültürümüzde de değişik biçimlerde görülmektedir. Bunlar şu şekilde belirlenebilir. Doğumdan sonra kırk gün içinde bulunan anne ve bebeğe "kırk" denir. Kırk çıkması anne ve bebek için önemli bir olay kabul edilir. İnanişâ göre çocuk ayakalarını basmazsa ve gelişmezse buna "kırk bastı" denir. Kırk çocuğun elbise ve bezlerinin suyunun dışarı atılmayacağına inanılır (2018, s. 383).

Uzun Çarşının Uluları kitabında formülistik sayılarla ilgili tespit edilen bölümler aşağıda sıralanmıştır.

"...erkekliğini isbatlıyan Fatma'sını kırk yatağında minnetle süzüyordu." (s. 72)

"Ökkeş'in kırkı çıkar çıkmaz Çebiş imam biri iki, ikiyi üç etmek umuduyla..." (s. 72)

"...üç gün, üç gece yenilsin..." (s. 46)

“Üç gün, üç gece herkes işkembesinin aldığından fazlasını da yiyip içerek...” (s. 47)

“Bunca yıl hizmetini gören Çavuşun kırk mevlidi okunmadan çoluk çocuğun elinden mal çekip almak olmazdı.” (s. 120)

“Kırkı çıkınca kınayıp alay edenleri çatlamak için Paşa hamamı kapıdan tutulmuş” ... (s. 247)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk halk kültürü çok geniş bir alana yayılmış ve bu geniş alanda gelişmeye devam etmektedir. Bu kültürü araştırmak, onun sözlü ve yazılı kültürdeki unsurlarını belirlemek halk biliminin görevlerindendir. Halk bilimi halka ait olan, halkı ilgilendiren tüm maddi ve manevi kültür unsurlarını araştırır.

Edebî eserlerde halk kültürüne ait unsurları belirlemek halk biliminin araştırma alanlarına girmektedir. Türk edebiyatında birçok roman ve hikâye yazarı tema, konu veya karakter yaratımı bakımından halk kültürü unsurlarını kullanmışlardır. Elbette her yazar doğduğu, yaşadığı bölgenin sosyal ve kültürel ortamlarından etkilenir. Oradaki halk kültürü unsurlarını yaşamı boyunca gördüğü için eserlerinde de o unsurları kullanması oldukça doğaldır.

Bu çalışmanın araştırma konusu olan Uzun Çarşının Uluları hikâye kitabının müellifi Mitat Enç, 1909 yılında Gaziantep'te doğmuştur. Uzun Çarşının Uluları kitabında Mitat Enç, Gaziantep halk kültürünü, bölgenin ekonomik, sosyal hayatını gerçekçi bir dille anlatmıştır. Hikâyelerini kurduğu gerçeklik üzerinden anlatırken karakterlerinin mesleklerinden kullandıkları deyimlere; doğum, evlilik ve ölüm gibi geçiş dönemi uygulamalarından lakaplara kadar neredeyse halk bilimi unsurlarının hepsinden yararlanmıştır. Ama bu kültürel unsurları kullanırken bunları yapay bir dille değil halkın yaşayışının gerçek bir kesitiymiş gibi sunmaktadır. Böylece bölge insanının yaşamına ayna tutmuş olmaktadır.

Bölge insanının yaşamından kesitler sunan hikâyeleri içinde barındıran Uzun Çarşının Uluları kitabının halk bilimi açısından oldukça zengin bir birikime sahip olduğu görülmüştür. Mitat Enç, doğduğu ve yaşadığı bölgedeki Türk sosyal hayatının modernleşme sürecini ustaca anlatmaktadır. Eskimiş veya eskimeye yüz tutmuş mesleklerin, unutulmaya yüz tutmuş gelenek ve göreneklerin tahkiyeleri olan Uzun Çarşının Uluları kitabı, Türk kültürünün Gaziantep yöresindeki yaşayışının kaleme alınışdır denebilir. Modern hayatla birlikte kalıplaşan, hiçbir farklılığı olmayan yaşamlar süren insanlığa, Uzun Çarşının Uluları her hikâyesinde nevi şahsına münhasır karakterleriyle farklılığın güzelliğini, zenginliğini gösterir.

Halk bilimi insana bir olmanın içinde zenginliğin, renkliliğin güzelliğini gösteren önemli bilim dallarından biridir. Mitat Enç, çocukluğunun geçtiği Gaziantep bölgesinin halk kültürü unsurlarını çeşitli karakterler üzerinden harmanladığı kitabında, halk bilimi çalışmalarının önemini bir kez daha göstermiş olmaktadır. Çünkü kültürü

unutmak, yok saymak; toplumun hafızasını yitirmesi anlamına gelmektedir. Mitat Enç, Uzun Çarşının Uluları'nın her hikâyesinde o büyük kültürün birden fazla örneğini göstermiş ve bunu kurgusunun içine yerleştirmiştir. Öyle ki Mitat Enç, kitabın satır aralarında bu karakterlerin her birinin bir zamanlar toplumun içinde yaşadıklarını gerçekçi bir dille göstermektedir ve bu güzellikleri kaybetmemek gerektiğini adeta fısıldamaktadır.

Uzun Çarşının Uluları kitabının ilk hikâyesi “Aktar Musa Efendi”dir. Bu hikâye halk kültürü unsurlarında oldukça önemli bir yer tutan halk hekimliği uygulamalarının anlatıldığı; çocuk bekleyenlerin, çeşitli hastalıklardan dolayı şifa bekleyenlerin uğradığı Aktar Musa'nın modern tıp öncesinde veya modern tıbbın alternatifinde neler yaptığını, hangi bitkilerden nasıl yararlandığını gösteren önemli bir anlatıdır. Yine “Berber Hüseyin” adlı hikâyede başlıkta görüldüğü üzere mesleği berberlik olan Hüseyin adlı karakterin berberlik mesleğinin yanında; diş çekme, hacamat, sülük tutma, kırık çıkıklara bakma, sünnetçilik gibi halk hekimliği uygulamalarının nasıl yaptığı tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Araştırmada halk edebiyatı unsurları başlığında eserlerde yer alan halk edebiyatı unsurları; kalıplaşmış sözler, manzum türler, mensur türler, ferdi ürünler, seyirlik oyunlar alt başlıklarında incelenmiştir.

Uzun Çarşının Uluları'nda kalıplaşmış sözlerden atasözleri, deyimler, hadisler, dualar (alkışlar), beddualar (kargışlar), hitaplar-çağrılar, nasihatler, selamlaşma, küfürler ve argolar, lakaplar tespit edilmiştir. Kalıplaşmış sözlerin özellikle deyimlerin kitaptaki varlığının araştırılan diğer halk bilimi unsurlarından daha çok olduğu görülmüştür. Eserin her sayfasında kalıplaşmış söz kullanımının mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

Halk edebiyatı alt başlığında yer alan manzum türlerde Uzun Çarşının Uluları'nda mani, tekerleme, türkü gibi halk edebiyatı ürünleri tespit edilmiştir. Bu ürünlerin kitaptaki kullanımları ve bu ürünler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Uzun Çarşının Uluları'nda manzum türlerde eserlere az sayıda yer verildiği görülmüştür. Mensur türler alt başlığında ise kitapta sadece masal türü tespit edilmiştir. “Hapoba” adlı hikâyede bir masalın tamamıyla anlatılmasından çok olağanüstü masallarda geçen devler, periler, Zümrüdüanka kuşları, uçuşan sihirli seccade gibi masallarda yer alan unsurlardan bahsedilmiştir.

Ferdi ürünler alt başlığında Karacaoğlan, Yunus Emre ve Âşık Ömer gibi halk şairlerinin varlığı tespit edilmiş, bunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Uzun Çarşının

Uluları kitabında bu isimlerin doğrudan kendi isimleri veya şiirlerinin bir bölümünün geçtiği görülmüştür.

Seyirlik oyunları başlığında ise Uzun Çarşının Uluları kitabında sadece Karagöz ve Hacivat oyununun varlığı tespit edilmiştir. “Hacivatçı Vakas” adlı hikâyede Karagöz ve Hacivat oyunundan bahsedilmiş ve oyundaki bazı karakterlerin ismi geçmiştir.

Uzun Çarşının Uluları’nda halk bilimi unsurlarından geçiş dönemlerinin de önemli bir yekûn tuttuğu gözlemlenmiştir. Doğum, evlenme ve ölüm üst başlıkları altında incelenen geçiş dönemlerinde; doğum başlığında doğum öncesi; doğum öncesi alt başlığında ise kısırlığın tedavisi, hamilelik, aş erme; doğum sonrası alt başlığında ise lohusalık, ad koyma, kırk çıkarma gibi alt başlıklar incelenmiştir. Bu başlıkların genelde benzer hikâyelerde geçtiği görülmüştür. Bu hikâyeler genellikle çocuğu olmayan karakterlerin olduğu, bunun sonucunda arayışa giren ve arayışları olumlu sonuçlanan karakterleri anlatmaktadır.

Evlenme başlığında Uzun Çarşının Uluları’nda tespit edilen; evlenme biçimleri, evlilik öncesi ve evlenme sırası ile ilgili alt başlıklarında bilgiler verilmiştir. Evlilik öncesi alt başlığında ise görücülük-kız isteme-söz kesme, nişan, çeyiz okuntu, düğün, gerdek gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Hayatın ve geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm başlığında ise cenaze işlemleri ve belirli günler ile ilgili tespit edilen bölümlerin yanında bu günler ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Bayramlar başlığında ise bayramların sadece dini bayramlar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu bayramlardaki uygulamalardan bahsedilmemiştir. Bu bayramların sadece isim olarak iki yerde telaffuz edildiği tespit edilmiştir.

Oyun ve eğlenceler üst başlığı ise çocuk oyunları ve eğlenceleri ve yetişkin oyun ve eğlenceleri başlıkları olarak iki kısımda incelenmiştir. Çocuk oyun ve eğlencelerinde çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunların Uzun Çarşının Uluları’nda birçok yerde geçtiği tespit edilmiştir. Topaç çevirme, aşık oyunu, uzuneşek gibi genel oyunların yanında sadece belli bölgelerde oynanan kubbeçötürüm gibi oyunlar da tespit edilmiş ve bunlar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ayrıca bazı oyunların içerikleri aynı olsa da başka bölgelerde farklı isimlerle anıldığı tespit edilmiştir. Kitapta çıksa adlı oyunun başka bölgelerde yoyo olarak geçtiği görülmüştür. Bu oyunların haricinde tüm çocukların sevdiği köşekapmaca, seksek, çelikçomak gibi oyunların da Uzun Çarşının Uluları’nda kullanıldığı görülmektedir. Yetişkin oyunları ve eğlencelerinde ise çocukların oynadığı aşık oyunun yetişkin eğlencelerinde de kullanıldığı görülmüştür. Yapılan araştırmalarda halk kültüründe aşık oyununu çocuklar kadar yetişkin gençlerin

de oynadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kitapta tespit edilen yetişkin oyun ve eğlencelerinde köçekliğin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk bilimi unsurlarından en önemlileri de halk bilgisiyle ilgili unsurlardan olan; halk hekimliği, halk takvimi, halk botaniği, halk zoolojisi, halk taşıtları, halk müziği, halk ekonomisi, halk hukuku, halk mimarisi, halk mutfacı gibi başlıklardır.

Halk hekimliği başlığında ise, Uzun Çarşının Uluları'ndaki çeşitli mesleklerde bulunan karakterlerin çeşitli vesilelerle halk hekimliği uygulamaları uygulayıcısı oldukları tespit edilmiştir. Bu uygulamaların yarı tıbbi bir şekilde, yani birtakım bitkilerle yapıldığını görülmektedir. Bunun yanında sülükle kötü kanları çekme, kırık çıkıklara yapılan tedaviler gibi birçok tedavi yöntemi uygulanmıştır. Yarı tıbbi olan bu uygulamaların dışında yalnız sihri bir şekilde tedavi yöntemleri de kitapta yer almaktadır. Örneğin çocuğu olmayan kadınların yatırlara gitmesi, dilek taşları dikmesi gibi uygulamalar da tespit edilmiştir.

Halk takviminde ise genelde Türk toplumunun özelde ise kitabın geçtiği mekân olarak seçilen Gaziantep yöresinde yaşayan insanların hafızasında yer etmiş büyük olayların, birer hatırlatma takvimi olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu özelliğin Türk toplumunun genel bir özelliğini yansıttığını, aynı acılardan beslenen bir toplum olduğunu gösteren önemli bir kanıt olarak durduğunu söylemek gerekir. Ayrıca halk takviminde gün içinde bazı zaman dilimleri için aynı ortak ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Bu ifadelerin sadece bölgeye ait olmadığı birçok yörede kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu özellikler, Türk halk kültürünün bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğinin açık bir göstergesidir.

Halk botaniği başlığında bölgede yetişen bazı ağaçların yanında halk hekimliği uygulamalarında kullanılan bazı bitkilerin isimleri tespit edilmiştir. Halk botaniğinde Gaziantep bölgesinin önemli geçim kaynaklarından olan mercimek gibi tarım unsurları çok az kullanılmıştır. Uzun Çarşının Uluları'nda halk botaniği genel manada çevre betimlemelerinde kullanılmıştır.

Halk zoolojisinde bölgede yer alan hayvanlardan genel olarak bahsedilmiş onların özelliklerine pek değinilmemiştir. Kitapta yer alan hayvanların çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmüştür. Bazen kuşların bir benzetme aracı olarak kullanıldığına, bazen köpeklerin hikâyelerin merkezindeki çarşıdaki başıboş gezmelerine, bazen koyun, koç, toklu gibi hayvanların ziyafet için kesildiğine, bazı durumlarda tarımda kullanışlarına değinilmiştir.

Halk taşıtlarında ise eski zamanlarda taşıt olarak kullanılan at, eşek, katır gibi hayvanların yanında teknolojinin gelişmesiyle birlikte hayatımıza giren otobüs, otomobil gibi araçlardan da bahsedilmiştir. At, eşek gibi hayvanların kullanıldığı hikâyelerde eski dönemlerin anlatıldığı; otomobil, otobüs gibi araçların kullanıldığı hikâyelerde ise modern hayata geçiş süreçlerinin anlatıldığı tespit edilmiştir.

Uzun Çarşının Uluları'nda halk müziği başlığında incelenebilecek müzik aletlerinin isimleri geçmektedir. Bu aletlerin her yerde kullanılan davul, zurna, tef gibi aletler olduğu görülmüştür. Müziğin bölgeden bölgeye farklılaştığının bilinmesinin yanında bazı müzik aletlerinin her bölgede aynı şekilde kullanıldığı söylenebilir.

Halk ekonomisinde meslekler ve para birimlerinin önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Uzun Çarşının Uluları kitabında meslekler neredeyse her hikâyede vardır. Bu hikâyelerde karakterlerin çeşitli mesleklerle birlikte adlandırıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu meslek adları kişi adları ile birlikte kitabımızdaki birçok hikâyenin başlığı olarak da yer almıştır.

Türk toplumu hak, hukuk konusunda oldukça duyarlı olmuştur. Uzun Çarşının Uluları kitabında da bu net bir şekilde görülmektedir. Fakat kitapta halk hukuku konusu genellikle İslami hassasiyetler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kul hakkı gibi konularda hassas olan karakterlerin bunu hep İslami değerlerle özdeşleştirmiş olduğu ve davranışlarını bu doğrultuda sergilemiş oldukları tespit edilmiştir. Türk toplumunun genelini yansıtan bu özellik kitabın önemli halk bilimi unsurlarından biri olarak görülmektedir.

Her bölgenin çeşitli coğrafi ve iklim şartları vardır. O bölgede yaşayan insanlar yaşayacakları mimari yapılarını yani konutları, iş yerlerini, ibadethanelerini bu coğrafi ve iklim şartlarına göre yaparlar. Uzun Çarşının Uluları kitabında mekân Gaziantep ve çevresi olarak geçtiğinden orada oluşturulan yapılar da oranın coğrafi ve iklim özelliklerine bağlı kalınarak betimlendiği tespit edilmiştir.

Türkiye'nin yemek kültüründe en gelişmiş bölgelerinden biri de hiç şüphesiz Gaziantep'tir. Hatta yemek turizmi bakımından en ön sıralardadır. Bu kültürün oluşması elbette belli bir birikimin sonucundadır. Uzun Çarşının Uluları kitabında halk mutfacı ile ilgili olarak Antep yöresindeki yiyecek türlerinin bolca geçtiği görülmüştür. Ayrıca oradaki içecek türlerinin yanında mutfak araç ve gereçlerinden de bahsedilmiştir. Mutfak araç ve gereçlerinin yemek yapımında kullanılan önemli araçlar olduğu bilinmektedir. Bu araç ve gereçler kitapta tespit edilmiştir. Bunun yanında keyif verici maddeler başlığı da halk mutfacı başlığının altında verilmiştir.

Giyim, kuşam ve süslenme ile ilgili unsurlar erkek giyimleri, kadın giyimleri, erkek süslenmesi ve kadın süslenmesi alt başlıklarında incelenmiştir. Giyim, kuşam ve süslenmelerle ilgili öğelerin genellikle karakter betimlemelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yöresel öğelere çok az sayıda rastlanmıştır.

Uzun Çarşının Uluları kitabında halk inançlarının genellikle İslam dini çerçevesinde uygulandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında atalar kültü gibi eski inanç izleri de kitapta görülmektedir. Yatır ziyaretleri, halkın bu yatırlardan sağlık, çocuk istemesi gibi unsurlar örnek olarak gösterilebilir. Uzun Çarşının Uluları kitabında büyü, nazar gibi maddi olmayan güçlerin de çeşitli şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türk halk kültüründe önemli yer tutan formülistik sayılar denilen sayılarla ilgili inanışların da kitapta az da olsa kullanıldığı görülmektedir.

Uzun Çarşının Uluları kitabında geçen halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarının neredeyse kitaptaki her hikâyede kullanıldığı tespit edilmiştir. Sadece kitabın son hikâyesi olan “Asiye Teyzenin Evi”nde halk bilimi unsurları çok az kullanılmış fakat tüm kitapta olduğu gibi bu bölümde de deyimler oldukça sık bir şekilde kullanılmıştır. Deyimlerin sık kullanılmasının Mitat Enç’in halk kültürü dağarcığının genişliğini göstermektedir. Bunun yanında kitabın son hikâyesinde diğer halk bilimi unsurlarının kullanımının azalması, Uzun Çarşının Uluları kitabının modernleşme sürecini anlatırken halkın yaşayışının halk bilimi unsurlarından kopuşunu gösteren önemli eserlerden biri olduğunu göstermektedir. Şehirleşmeyle birlikte geleneksel halk kültürü uygulamalarının yerini şehir kültürüne bıraktığı özellikle bu son hikâyede oldukça net bir şekilde görülmektedir.

Kitapta halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarının eşit şekilde kullanıldığı tespit edilse de atasözleri ve deyimler olmak üzere kalıplaşmış sözlerin yoğun olarak kullanılması kitabın halk kültürünü aktarmada ne kadar başarılı olduğunun bir diğer göstergesidir. Ayrıca halk bilimi unsurlarından halk hekimliği, halk takvimi, halk botaniği gibi unsurların kitapta yer alması toplumun hafızası diye nitelendirilebilecek alanların yazılı bir biçimde gösterilmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın sonucunda halk bilimi unsurlarının edebî eserlerde kullanım şeklinin görülebilmesi açısından Uzun Çarşının Uluları kitabının önemli bir eser olduğu tespit edilmiştir. Uzun Çarşının Uluları kitabının halk bilimi açısından oldukça zengin olduğu gözlemlenmiştir. Bunda hiç şüphesiz Mitat Enç’in çocukluğunu yaşadığı bölgenin yaşantısına doğrudan ayna tutmasının ve hikâyelerinin dilini gerçekçi bir şekilde oluşturmalarının oldukça etkili olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak bir halkın kendi kültürünü unutmasının oldukça önemli sonuçlar doğuracağını, bu unutmanın önüne geçmek için halk bilimi unsurlarının eserlerde yer alması gerektiği görülmüştür. Eserlerde yer alan halk bilimi unsurlarının incelenmesinin de halk bilimine ait unsurların ve uygulamaların unutulmaması ve kayıt altına alınması açısından oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (Ed.). (2019). Halk bilimi el kitabı. Nobel Yayınları.
- Akbaş, B. & Özusu Ünal, S. (2016). Oyuncaklarla oynanan geleneksel Gaziantep oyunları. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi. 1(1), 25-42.
- Akın, E. (2018). Talip Apaydın'ın romanlarında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Siirt Üniversitesi].
- Akmercan, G. (2019). Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında halk kültürü unsurları [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Aksoy, E. (2005). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi].
- Aksoy, Ö. A. (1962). Atasözleri deyimler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 10, 131 – 166.
- Alıç, M. (2012). Sevinç Çokum'un romanlarında halk kültürü aktarımı [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi].
- Alp, K. Ö. & Balcı, Ş. (2009). Karagözde biçim ve anlam kurgusu. e-Journal of New World Sciences Academy, 4(3), 23-32.
- Alptekin, A. B. (2009). Ceyhun'dan Ceyhan'a evlenme ile ilgili bazı kavramlar (Kalın, Saçı, Okuntu, Aşerme, Toy) üzerine. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (39), Erzurum, 307-321.
- And, M. (2012). Oyun ve bugü Türk kültüründe oyun kavramı. Yapı Kredi Yayınları.
- Artun, E. (2014). Ansiklopedik halkbilimi / halk edebiyatı sözlüğü terimler-motifler-kavramlar. Karahan Kitabevi.
- Artun, E. (2018). Türk halkbilimi. Karahan Kitabevi.
- Aslan, C. (2015). Sabahattin Ali'nin eserlerindeki halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi].
- Atlı, O. (2011). Kemal Tahir'in eserlerinde halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi].
- Aydemir, E. (2018). Latife Tekin'in romanlarındaki halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi].
- Aydın, B. (2012). Halide Edib Adıvar'ın romanlarında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi].
- Ayverdi, İ. (2008). Misalli büyük Türkçe sözlük. Kubbealtı Yayınları.
- Başoğlu, H. F. (1959). İslamiyetde cenaze. 2. Baskı, Ankara.

- Binyazar, A. (2011). Halk anlatıları. Can Yayınları.
- Boratav, P. N. (1982). Folklor ve edebiyat 1. Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2015). 100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar). BilgeSu Yayınları.
- Boratav, P. N. (2019). 100 soruda Türk halk edebiyatı. BilgeSu Yayınları.
- Boyraz, Ş. (1998). “Lakaplar konusunda bazı dikkatler ve bir yöre örneği”. Türklük Bilimi Araştırmaları, (VII), Sivas 1998, 107- 138.
- Bülbül, E. (2018). Nazan Bekiroğlu’nun eserlerinde halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi].
- Cabur, A. K. (2006). Tarık Buğra’nın romanlarındaki halk bilimi unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Coşar, A. M. (2003). Trabzon’da kullanılan lakaplar üzerine bir derleme/değerlendirme. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 47 (1999)
- Coşkun, B. (1996). Yaşar Kemal’in romanlarındaki folklorik öğeler [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Çalışlar, A. (1995). Tiyatro ansiklopedisi. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Çelik, A. (1993). Ahmed Rasim’in eserlerin halk kültürü unsurları 1 [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Çelik, S. (2018). Mitat Enç’in hikâyeleri üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi].
- Çeliker, D. & Genç, M. (2019). Isparta evlenme adetleri. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Aralık’19, 12.
- Çevik, A. & Sultan, A. (2020). Doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamalar. Lokman Hekim Dergisi, 10 (1): 14-22.
- Çifçi, G. (2010). Mehmet Akif Ersoy’un “safahat” adlı kitabının halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Çobanoğlu, Ö. & Çobanoğlu, S. (2015). Türk halk kültüründe konuşmalık türler bağlamında sözel nasihatler, dua ve beddualar. AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4(7), Temmuz 2015, Türkiye.
- Deniz, T., Diker, O. & Çetinkaya, A. (2017). Somut olmayan kültür ögesi olarak yerel iklim bilgisi ve halk takvimi: Safranbolu’da (Karabük) bir saha araştırması. Doğu Coğrafya Dergisi, 22 (38), 205-226.
- Derzinevesi, H. & Kozanoğlu, S. (2016). “Kuzey Kıbrıs danslarında Anadolu esintisi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(47), Aralık, 122-129.

- Dilçin, C. (1997). Örneklerle Türk şiir bilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duymaz, A. (2000). “Sihir şiirlerinin bir türü olarak alkışlar”. Millî Folklor, 6(45): 15-21.
- Dündar, P. (2019). Nazlı Eray’ın romanlarında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].
- Ekici, M. (2000). Halk, halk bilimi ve halk bilgisi üzerine bir deneme. Milli Folklor dergisi, (45), 3-8.
- Elçin, Ş. (2004). Halk edebiyatına giriş. Akçağ Yayınları.
- Elik Balıkcı, Ş. (2019). Mardin’de kutsal mekânlara bağlı efsaneler ve evliya menkıbelerinin mitik temellerinden günümüz işlevlerine. Folklor/Edebiyat, 25 (100), 1023-1040.
- Enç, M. (2011). Uzun Çarşının Uluları. Ötüken Neşriyat.
- Enç, M. (2017). Selâmlık Sohbetleri. Ötüken Neşriyat.
- Enç, M. (2018). Bitmeyen Gece. Ötüken Neşriyat.
- Enç, Z. (2015). Babam Mitat Enç. Berhava Öykü dergisi, (2), 45-48.
- Ergen, M. E. (2016). Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun “selçuklu üçlemesi” adlı roman dizisi (kilit-anahtar-kapı)’ndeki halk bilimi unsurlarının tespiti ve incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].
- Ersoy, R. (2004). Sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisi üzerine bazı görüşler. Milli Folklor, yıl 16, (61), 102-110.
- Ersoy, R. (2006). Gaziantep eğlence yaşamında karagöz oyunu ve soküm• bağlamında Gaziantep’li Karagöz ustası Mehmet Parlaksoy’un koleksiyonu. ÇÜTAM Web Site:
http://www.turkoloji.cukurova.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_karagoz.pdf,
erişim tarihi: 21.01.2021
- Ertural, M. S. (2006). Gaziantep halk oyunları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi].
- Eyuboğlu, İ. Z. (1998). Anadolu ilaçları Anadolu üçlemesi – 3. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Genç, M. S. (2015). Bir asrın şahidi: Mitat Enç (1909-1991). Berhava Öykü dergisi, (2), 35-44.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. Bilig, (44), 89 - 110.

- Gökşen, C. (2014). Oyunların çocukların gelişimine katkıları ve Gaziantep çocuk oyunları. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM, 229-259.
- Güney, C. E. (1971). Folklor ve halk edebiyatı özellikleri, sözlü gelenekleri ve yazılı örnekleri. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gürbüz, A. (2019). Türk romanında görücü usulü evlilikler (1971-1980). BEÜ SBE Derg. 2019; 8(1), 67-86.
- Güzel, A. & Torun. A. (2003). Türk halk edebiyatı el kitabı. Akçağ Yayınları.
- Harmancı, M. (2012). Dede Korkut hikâyelerindeki alkış ve kargışlara işlevsel bir yaklaşım. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23: 1 – 17.
- Hatiboğlu, V. (1972). Türkçenin sözdizimi. Ankara üniversitesi dil ve tarih coğrafya fakültesi.
- Kapağan, E. (2014). Gök Tanrı inancı ve bu inanç sisteminin içinde alkış, dua ve dilekler. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9/3 2014, 801-810, Ankara – Turkey.
- Kapucu, S. (2016). Kemal Bilbaşar'ın hikâyelerindeki halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi].
- Kara, K. (2008). Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun sabır ağacı romanında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Karadeniz Yağmur, S. (2011). Elif Şafak'ın dört romanında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi].
- Karahan, A. (1991). Âşık Ömer. TDV İslam Ansiklopedisi, 4, 1.
- Karakaş, A. (2005). Feke halk kültürü araştırması [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Karakaş, A. (2015). Osmaniye halk hekimliğinde ocaklar ve bunlara bağlı uygulamalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31) , 320-336.
- Karakeçili, G. & Çetinsöz, B. C. (2017). Gaziantep yöresinde bayram yemekleri geleneği. VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, 313-323.
- Karakoç, S. (2009). Yunus Emre. İstanbul, Diriliş Yayınları.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S. & Turgut, A. (yayına haz.) (2007). Kur'an-ı Kerîm Meâlî. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Karataş, T. (2018). Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü. İz Yayıncılık.

- Kaya, M. (1994). Ömer Seyfeddin'in eserlerinde halk kültürü [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].
- Kaya, M. (2001). Eski Türk inanışlarının Türkiye'deki halk hekimliğinde izleri. *Folklor/Edebiyat*, (25), 2001/1, 199-218.
- Kaya, M. (2002). Divânü Lügati't-Türk'ün halkbilimi açısından önemi. *Folklor/Edebiyat*, (31), 2002/3, 39-49.
- Kayıkçı, G. (2016). Gaziantep'in tarihî ve kültürel yapısı içinde giysi özellikleri. *Kalemisi*, 4(8), 771-791.
- Keskin, A. (2017). Türk kültüründe "selamlaşma" ve "vedalaşma" hakkında genel bir değerlendirme. *TÜRK DÜNYASI, Dil ve Edebiyat Dergisi/TURKISH WORLD, Journal of Language and Literature Issue: 43 (Bahar-Spring 2017) - ISSN: 1301-0077 Ankara, TURKEY*
- Keskin, A. (2018). Türk kültüründe alkışlar (dualar/iyi dilekler) ve kargışlar (beddualar/kötü dilekler): metin ve bağlam merkezli bir inceleme [Doktora tezi, Ege Üniversitesi].
- Kıvrım, İ. (2007). XVII. Yüzyılda Gaziantep şehrinde ailenin oluşumu (1650–1700). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 357 - 392.
- Kızılgök, M. (2015). Mine Söğüt'ün romanlarında halk kültürü unsurları [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi].
- Kocatürk, M. (2019). Kemal Bilbaşar'ın romanlarında halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi].
- Koluçolak, A. (2007). Mehmed Niyazi'nin romanlarındaki halk bilimi unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Korkmaz, R. (2011). Yeni Türk edebiyatı (1839-2000) el kitabı. Grafiker Yayınları.
- Köksal, F. (2019). Refik Halid Karay'ın Memleket Yazıları'nda halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Köksal, H. (1997). Türk inanç ve geleneklerinde "zıfıf". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (II)*, İzmir, 211 -216.
- Köse, A. (2005). Türkiye'de geleneksel kırsal konut planlarında göçebe Türk kültürü izleri. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), Aralık 2005, Afyonkarahisar, 165-200.
- Kunos, İ. (1978). Türk halk edebiyatı. Tercüman, haz.: Tuncer Gülensoy.
- Kurnaz, C. (1990). Halk ve divan şiirinin müşterekleri üzerine denemeler. Akçağ Yayınları.

- Kurt, B. (2012). Malatya ili Doğanşehir ilçesi halk kültürü araştırması [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Kurt, B. (2020). Türkülerde alkış ve kargış kullanımı. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(1), 2020, 189-199.
- Kurul, E. (2018). Abbas Sayar'ın eserlerinde halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi].
- Küçükahmet, A. T. (2008). Mitat Enç'in hayatı ve eğitim anlayışı [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Mermer, K. (2018). Âşık Ömer. İstanbul, Ketebe Yayınları.
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). Anadolu halk kültüründe hayvanlar etrafında oluşan inanç ve pratikler [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi].
- Narlı, M. (2019). Edebiyat ve delilik Türk roman ve öyküsünde deliler ve delilik. İz Yayıncılık.
- Necatigil, B. (2000). Edebiyatımızda isimler sözlüğü. Varlık Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (Ed.), (2008). Türk halk edebiyatı el kitabı. Grafiker Yayıncılık.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Türk dünyası halk biliminde yöntem sorunları. Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. & Ersoy, P. (2007). Türkiye'de 2004 yılında yaşayan geleneksel çocuk oyunları. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi (Thbmer) Yayınları.
- Onur, B. & Güney, N. (2002). Türkiye'de çocuk oyunları: derlemeler. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Ordulu, M. A. (2000). Açıklamalı örnekli deyimler sözlüğü. Erdem Yayınları.
- Ortakçı, A. (2014). Halk Bilgisi yönüyle Fakir Baykurt romanları. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 67-84.
- Öner, M. (2017). Türk el sanatlarının kültürel belleği: el emeği göz nuru Antep işi. Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 1/2, 233-272.
- Örnek, S. V. (1971). Anadolu folklorunda ölüm. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1979). Geleneksel kültürümüzde çocuk. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örnek, S. V. (2018). Türk halkbilimi. BilgeSu Yayıncılık.
- Propp, V. (1998). Folklor teori ve tarih. Avesta yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1997). Halk edebiyatı. Türkiye diyanet ansiklopedisi, 15, 348.

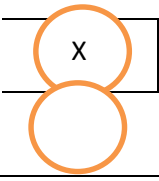
- Santur, M. E. (2004). “Evlenme adetleri”. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Web Site: <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/27.php>. erişim tarihi: 09.5.2020.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de evlenme biçimleri. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (27), Prof. Dr. Şinasi Tekin özel sayısı, 185-195.
- Sümbül, M. (1997). Halk oyunlarının işlevleri. Folklor ve Edebiyat Etnoloji Halkbilim Antropoloji üç aylık kültür dergisi. (11), Ankara.
- Sümbüllü, Y. Z. (2004). Tıbbi ve mistik folklor açısından aş erme. A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (23), 133-143.
- Sümbüllü, Y. Z. & Altınışik, M. E. (2016). Geleneksel çocuk oyunlarının değerler eğitimi açısından önemi. ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/2, Temmuz, 73-85.
- Şevli, D. (2015). Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanlarındaki halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi].
- Tanpınar, A. H. (2001). 19’uncu asır Türk edebiyatı tarihi. Çağlayan Kitabevi.
- Telefoncu, E. (2019). Gaziantep halk kültürü üzerine yapılan çalışmaların analitik bibliyografyası [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi].
- Tepealtı, B. (2018). Osman Çeviksoy’un eserlerinde halk bilimi unsurlarının tespiti [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi].
- Timurtaş, F. K. (1997). Tarih içinde Türk edebiyatı. Boğaziçi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). Yunus Emre divânı. Kapı Yayınları.
- Topcu, M. (2008). Yaşar Kemal’in romanlarında halk bilimi unsurları [Doktora tezi, Dicle Üniversitesi].
- Toprak, A. (2015). Emine Işinsu’nun romanlarında halk kültürü ve halk bilimi unsurları [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi].
- Tuncer, M. (2011). Sait Faik Abasıyanık’ın eserlerindeki halk edebiyatı unsurları üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Türk Dil Kurumu Atasözü ve Deyimler Sözlüğü (www.tdk.gov.tr).
- Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük (www.tdk.gov.tr).
- Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük (www.tdk.gov.tr).
- Uysal, Y. (2009). Gazipaşa folkloru / geçiş dönemi âdetleri. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, (3) Aralık, 209-224.

- Üşenmez, E. (2008). 17. Yüzyıl saz Şairi Âşık Ömer ve dili üzerine. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 38(38), 209-216.
- Yalçinkaya, A. (2018). İhsan Oktay Anar'ın romanlarında halk kültürü unsurlarının tespiti ve incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi].
- Yarullina Yıldırım, R. (2015). Fırat'tan Volga'ya medeniyetler köprüsü. Adıyaman Üniversitesi Yayınları.
- Yazgan Serinkaya, E. (2017). Mutfak kültürünün Gaziantep'in geleneksel konutlarında incelenmesi. Artium, 5 (1), 27-41.
- Yıldız, A. (2020). Kopuş ile süreklilik arasında tarih bilinci: erken cumhuriyet dönemi düşüncesinde Namık Kemal. TUHED Spring, 9(1), 170-188.
- Yılmaz, B. (2009). Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinde halk kültürü ve halk edebiyatı materyallerinden istifade [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Yılmaz, İ. (2019). 39 ve 41 Numaralı Konya şer'iyeye sicillerinde küfür sözleri. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3(3), Aralık.
- Yurtbaşı, M. (1994). Sınıflandırılmış Türk atasözleri. Özdemir Yayıncılık.
- Yüksel, D. (2007). Gaziantep ve çevresinde doğumla ilgili inanış ve uygulamalar [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi].

EKLER**Ek A. Etik Onay Belgesi**

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU	
VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Veysel ALTUNTAŞ
ÖĞRENCİ NO	201811029
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Türk Dili ve Edebiyatı
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	2020 / 2021 - Güz Dönemi Kaydını Yeniledim.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Halk Bilimi
TEZİN AMACI	Halk bilimi öğelerinin Uzun Çarşının Uluları kitabındaki kullanımlarını tespit
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Uzun Çarşının Uluları kitabında halk bilimsel unsurların tespit edilmesi.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	YOK
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI-ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	YOK

YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	YOK
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇELERİN UYGULANACAĞI	YOK
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, ... V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa

ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Veysel ALTUNTAŞ		ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı imzalıdır TARİH: 01/12/2020		
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU				
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.				
2. Anılan konu Türk Dili ve Edebiyatı faaliyet alanı içerisine girmektedir.				
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI	A.B.D. BAŞKANININ ONAYI	
Adı - Soyadı: Sevin ARSLAN	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Murat KOÇ	Adı - Soyadı: Sevin ARSLAN	
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı:	Unvanı:Doç. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	
İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası:	İmzası: Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası: Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	
/ / 2020	/ / 2020	/ / 2020	/ / 2020	
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER				
Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN (Y.)	Adı - Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı - Soyadı: Ali Engin OBA (Y.)	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır	İmzası : Evrak onayı e-posta ile alınmıştır
/ / 2020	Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU	/ / 2020	Arşt. Gör. Özge ÇETİNER	/ / 2020
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE				
OY ÇOKLUĞU İLE	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, 01/12/2020 - 31/12/2020 tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi taraflarımızca uygundur.			
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRÜNE ONAYLATILARAK ENSTİTÜ SEKRETERLİĞİNE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA YAZININ PUNTOSU İSE 12 (ON İKİ) PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILARAK ÇIKTI ALINACAKTIR.				